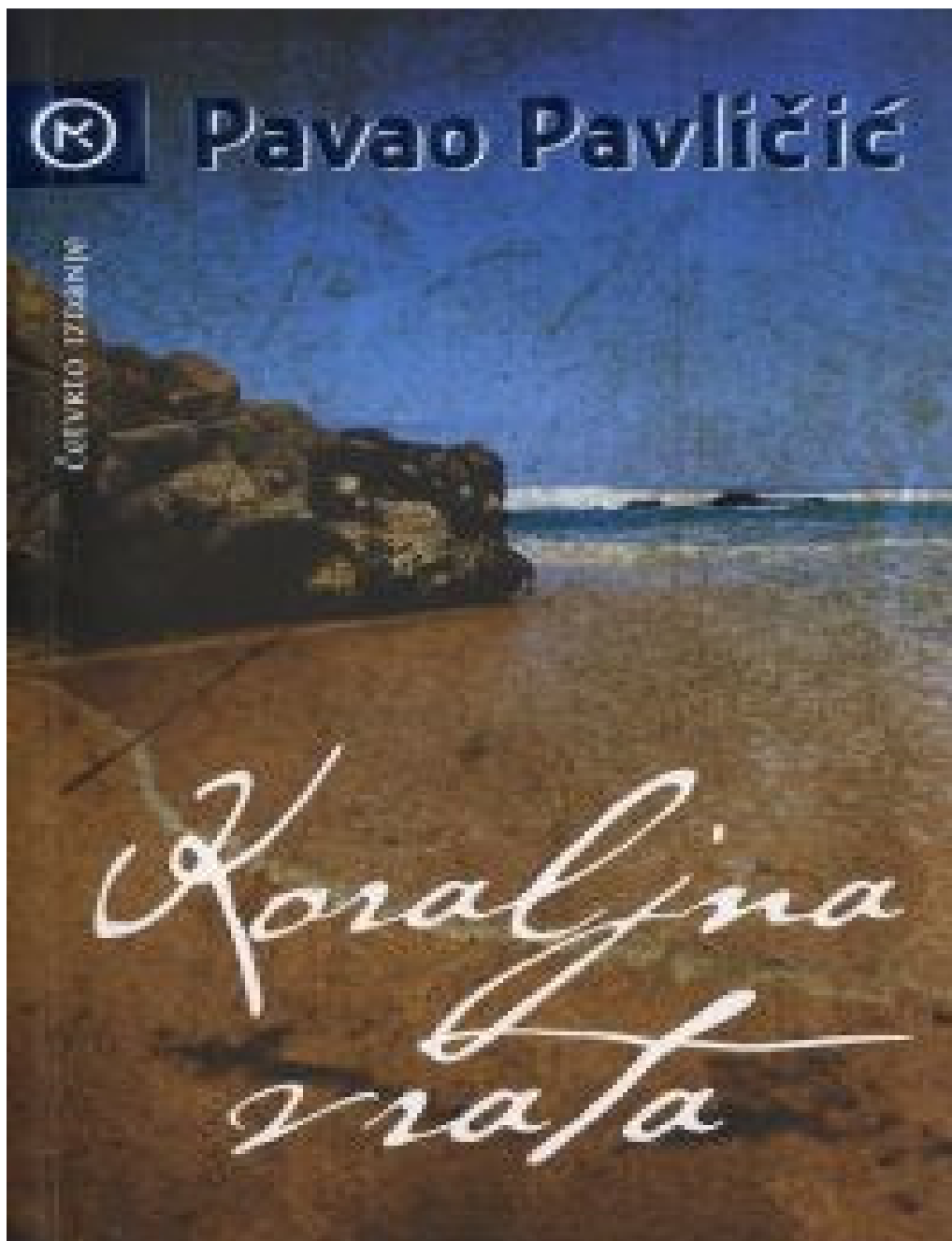

Pavao Pavličić

*KORALJNA
VRATA*

Glava prva

— Misovo, susvita!

Drveni kapak glasno je tresnuo o zid, a jedna ženska ruka mučila se da ga obuzda, dok se zeleno obojena škura otimala nošena silovitim hladnim vjetrom što je sa sobom nosio slane kapljice, prašinu, kovitlac biljnih mirisa i vonj luka iz nečije kuhinje. Možda baš iz kuhinje one raščupane žene što je sad polako privlačila prozorsko krilo k sebi ne bi li ga kako zakvačila i spriječila da dalje lomata, mrmljajući one iste obredne riječi:

— Misovo, susvita!

Krsti Brodnjaku trebalo je neko vrijeme da shvati kako to zapravo znači Ime Isusovo, sud svita, a shvatio je najviše zato što je sve doista nalikovalo na strašni sud, i odmah se upitao je li taj tip ikavice doista pravi lastovski, ili je ta žena možda neka doseljenica. U sutonu je, kad se osvrnuo, nazirao more što se pjenilo i bijeljelo od vjetrine tukući o školjice u zaljevu, dok su se mračne oblačine gonile nebom tako da je izgledalo kao da će svakoga časa zakvačiti krovove kuća, pa ih odvaliti i predati vjetru, koji će ih ponijeti nekamo u pustoš, na pučinu, koja se gotovo fizički osjećala svuda naokolo.

Svuda naokolo bila je pučina, suton, vjetar, kopno je bilo udaljeno više od pet sati valovite vožnje, a Krsto Brodnjak bio je sam na pustoj uličici u uvali Ubli, na otoku na kojem se našao prvi put, i gotovo da i nije vjerovao da iza kamenih zidova malobrojnih kuća doista ima života i da će tamo negdje desno ubrzo naići na hotel, gdje je svijetlo i toplo i gdje valjda ima ljudi. Vjetrina ga je napadala sa svih strana, čas ga je gurala u leđa a čas šibala po licu, uspijevala je čak i da ga udara sa strane, premda je uličica u koju je zašao bila toliko uska da su udari mogli dolaziti samo iz zidova. I prisjetio se onoga što govore: boj se vedroga juga i oblačne bure. Ovo je bila oblačna bura.

Uspinjao se polako jedinom uličicom, pa je motrio visoke pragove, vrata konoba obojena onom istom zelenom bojom kao i škura s kojom se mučila nepoznata žena, žbunove kapara što su se čvrsto držali za pukotine u zidovima dok je njima mlatarao vjetar. I osjećao se dobro jer je već dugo osjećao želju da se makne iz Zagreba, da se osami, da razmisli, da bude negdje gdje nikoga ne poznaje. Znao je da je to i bijeg od svakodnevice, bijeg od pogleda na vlastitu ženu, koja je još mlada a već teško bolesna, bijeg od odgovornosti. Ali, da bi mogao i dalje podnositi svoj život, doista mu je bilo potrebno da malo bude sam sa svojim poslom, da se malo za taj posao žrtvuje, da zbog njega podnosi i fizičke tegobe, kao što je zbog njega i došao na Lastovo, u misiji koja je nekome mogla izgledati i luckasta, ali je njemu bila silno važna. Zato i nije odmah krenuo prema hotelu i njegovim svjetlima, nego je malo lutao uvalom, jer mu je izgledalo logično da mora trpjeti, kročeći kroz mrak i vjetar, sam za svojim ciljem.

A onda je opazio da nije sam. Negdje oko sredine uske ka lete ugledao je najprije nečija kvrgava koljena kako vire iz nadsvođenoga ulaza u konobu. Koljena su bila mršava, malena, obučena u izlizane traperice, i malo kao da su se tresla. Netko je sjedio na kamenom pragu, u to doba, pri toj temperaturi i po takvom vjetru. Krsto Brodnjak se prisjeti kako po ovim otocima ima čudaka, svakakvih oriđinala od kojih stranac može svašta doživjeti, i zato se već pripremio za takav susret.

Ali, nije bio čudak. Bio je dječak. Ili je možda bio i jedno i drugo? Sjedio je na pragu konobe, pognute glave, a ruke je bio zavukao pod pazuha da ih zagrije. Na sebi je imao vjetrovku od zelena šušlavca, na glavi nije imao kape, a lice mu bilo blijedo, dok je vratio što je virio iz ovratnika karirane košulje izgledao tanjušan i žalostan. Krsto Brodnjak zastane pred njim.

Dječak je valjda opazio njegove cipele, pa podigne glavu. U posljednji je čas prevukao rukom preko očiju, ali to jedva da je pomoglo: zacijelo je tu cmizdrio. Pogledao je čovjeka pred sobom pomalo bojažljivo.

— Što ti radiš tu? — upita ga Krsto Brodnjak, i odmah osjeti da nije dobro izabrao ni pitanje ni ton.

- Ništa — reče klinac. — Je li ovo vaša kuća?
- Nije — odmahne Brodnjak glavom. — A je li tvoja?
- Nije — priznade dječak.
- Pa zašto onda ne ideš kući?
- Ja nisam odavde — prizna mali i pogleda ga kao da očekuje presudu.

Krsto Brodnjak se točno sjećao da je dječaka vidio na brodu i da se mali onuda motao nekako odviše užurbano i zaposleno. Mogao je biti naprosto nervozan ali, isto je tako bilo moguće da je zapravo izbjegavao onoga noštroma — ili kako ga već zovu — što pregledava karte. Brodnjak ga upita:

- Nego odakle si?
- Iz Sarajeva — reče dječak nakon kraćeg razmišljanja, što je vjerojatno značilo da laže.
- Pa šta onda radiš tu?
- Došo sam kod tetke, al je nisam našo kod kuće — reče mali. — Pa je sad čekam.
- Sam si došao?
- Jah.
- A gdje ti stanuje tetka? Ovdje ili u selu?
- Ovdje.
- Adresu ne znaš?
- Znam kuću.

Dječak je mogao imati između deset i dvanaest godina. Tko bi takvo dijete pustio da putuje samo preko mora? Školski praznici bili su završeni, a mali je bio slabo obučen za to doba godine, i još je plakao, premda se trudio da to skriva. Bio je neobičan klinac. Krsto Brodnjak dobro je znao da nije došao na Lastovo da bi se bavio neobičnim klincima, nego da bi se zanimao neobičnim rukopisima, ali ovaj je mali bio suviše neobičan. Osim toga, bio je blijed, bilo mu je hladno, a oko njega bila je tamna bura, visoka pučina, noć i susvita. Krsto Brodnjak mu reče:

- Ajde, kaži, kako se zoveš?
- Opet dječak malo razmisli, kao da mu treba neko vrijeme da se sjeti. Napokon se odluči:
- Irfan — vikne u vjetar.

Krsto Brodnjak mu pruži ruku, a klinac se na to strašno iznenadi, ali prihvati da se rukuju.

— Ja sam Krsto — reče Brodnjak. — Znaš šta, Irfane, nema smisla da tu sjediš, prehladit ćeš se. Hajde sa mnom do hotela, popit ćeš čaj, pa poslije možeš opet potražiti tu svoju tetku.

Dječak ustane sa svoga mjesta na pragu konobe. Tek tada Krsto Brodnjak vidje da je mali sve vrijeme sjedio na nekoj tankoj i bijednoj plastičnoj torbi koja se nosi preko ramena i na kojoj je pisalo VRBAS. Bila je crna i laka, a slova na njoj kao da su svjetlucala. Irfan je zabaci na rame i krene s Brodnjakom sitno poskakujući, ali držeći se blizu visokoga muškarca, kao da se kani skriti uza nj od vjetra. Hodali su brzo i šutke. Malobrojne ulične svjetiljke njihale su se, vjetar je cvilio kroz procijepe i dovratke, a niotkud se nije čulo ni govora, ni vike, ni televizora, niti se igdje vidio koji čovjek.

Na hotelu su svijetlila samo dva prozora. U predvorju nije bilo nikoga, a za pultom je recepcionar slušao radio. Kroz staklena vrata restorana vidjelo se da je zauzet samo jedan stol. Ako je i bilo gostiju, oni su bili nekoliko kilometara dalje, u selu, u potrazi za ribom, vinom, ili naprosto za ljudima.

- Pričekaj — reče Krsto Brodnjak Irfanu.

Na brzinu se prijavio na recepciji, ostavio legitimaciju, dobio informacije o doručku, telefonu i ostalome. Na pultu je opazio "Slobodnu Dalmaciju", pa ju je posudio od recepcionara. Onda se vratio do dječaka i namignuo mu. Ušli su u restoran.

Brzo je došla mlada i ružna konobarica. Izbor jela nije bio osobit, a Krsto Brodnjak nije bio ni gladan. Upitao je dječaka:

- A bi li ti večerao, Irfane?
- Pa, mogu — reče mali.

Naručili su nešto s roštilja, radi maloga Bosanca. Onda su čekali. Irfan je zvjerao po prostoriji, a onda je uzeo krišku kruha iz košarice i stao je jesti brzo i pohlepno. Krsto Brodnjak se pravio da to ne opaža. Samo ga je upitao:

— Reci mi, jesi li kad čuo za Ivana Gundulića?

Dječak ga upita preko zalogaja:

— Je li to onaj po kojem je ulica?

— Taj — reče Krsto Brodnjak.

Maloga nije zanimalo zašto ga on to pita, jer je već jeo drugu krišku kruha. Pa i da ga je zanimalo, što bi mu Krsto Brodnjak rekao? Uostalom, već su stigli ćevapčići i ražnjići.

Krsto Brodnjak imao je namjeru da bar polovicu svoje porcije prepusti malome, pa je zato otvorio novine dok se klinac naklopio na jelo. Jeo je tako da mu je sve pucalo za ušima.

A u novinama je stajalo da je prije tjedan dana iz Banjaluke nestao dječak po imenu Irfan Osmanbegović, star jedanaest godina, i da je posljednji put viđen u Zadru, pa se mole svi koji o njemu nešto znaju da to jave najbližoj stanici milicije. Bila je i slika. Krsto Brodnjak sklopi novine i baci ih na stolicu.

Izvadio je oko i stavio ga u čašu s vodom.

Kao i uvijek, brzo se okrenuo na drugu stranu. Nikada Krsto Brodnjak nije mogao podnijeti pogled svoga staklenog oka, jer bilo mu je kao da ga gleda netko drugi, a istodobno i kao da sam sebe gleda, pa čak nekako i kao da sam sebe vidi, odande, iz čaše. Pod tim je pogledom bio nekako drugačiji, nije sam sebe prepoznavao. Kao da ga je stakleno oko tjeralo da se suoči sa sobom i da u sebi vidi i ono što nije želio vidjeti: bolest, podlost, gnjev, zlo. Zato mu je okrenuo leđa.

Otišao je do pomoćnog ležaja gdje je Irfan već duboko spavao, skutren i s koljenima pod bradom. Navukao mu je pokrivač na ramena, na trenutak pomislio kako je maloga možda trebalo natjerati da se okupa (tko zna gdje se sve vukao i čega sve po njemu ima), a onda se svalio na krevet s rukama pod glavom. Sklopio je oči (zapravo oko, uvijek mu je to padalo na pamet), pa je mislio o onome što ga čeka.

Već sutra će znati je li vrijedilo dolaziti čak ovamo, na ovaj vjetroviti otok, je li vrijedilo valjati se po moru, trpjeti mučninu, jesti loše ćevapčiće i preuzimati odgovornost za toga klinca tamo na pomoćnom ležaju. Jer, za vrijeme večere stigao je don Špiro i tako je — unjkajući na svoj veliki nos i zabadajući ga lijevo i desno kao mravojed — obavijestio Krstu Brodnjaka da je sve u redu i da već sutra može pogledati rukopise. Usput mu je svećenik ponudio svoje gostoprimstvo u župnom dvoru i pokušao se raspitati o Irfanu, ali je brzo shvatio Brodnjakovo namigivanje, pa je napustio i temu dječaka i temu Brodnjaka va odsjedanja u selu. Tako su se opet vratili na poslove i na ono što sutradan treba da se dogodi.

A trebalo se dogoditi to da Krsto Brodnjak pregleda škrinju s rukopisima koja ga je čekala u župnome dvoru; on bi osobno najradije još iste večeri u nju zario glavu, samo da to nije bilo i nepraktično i nepristojno. Želio je da može barem znati u kakvom su stanju rukopisi, i to je sve vrijeme nastojao izvući od don Spire. Ali, to je išlo teško.

— Ne znan van ja — govorio je pop kroz nos. — Ja se u to ne razumijem. Ja činim prekršaj već samim tim što zovem vas, a ne crkvene vlasti, pa mi zato ne treba da još i vama nešto pokvarim, ako idem tamo nešto prevrtati na svoju ruku...

To je bilo u redu. Prekjučer je Krsti Brodnjaku stiglo u Zagreb pismo od don Spire (s kojim se dopisivao još od vremena kad je svećenik služio na Šolti i kad su ondje skupa kopali po nekim starim prijepisima Kačićevih pjesmarica), a u pismu je stajalo da don Špiro ima nešto za njega. Poduzetni je duhovnik našao škrinju s blagom, tako se barem Krsti Brodnjaku činilo. Našao je pun sanduk nekih starih rukopisa, i to baš onako kako se blago uvijek i nalazi: slučajno i nehotice.

Umro je nedavno stari gaštald crkvene bratovštine, pa je njegova žena javila bratimima da je iza njega ostalo nekakvih papira. Bratimi su škrinju otvorili i utvrdili da u njoj nema ničega što bi se ticalo bratovštine, nego da su to književni tekstovi. Doduše, neki i nabožnog sadržaja, ali opet književni. Tako su pozvali don Špiru, a don Špiro je pozvao Krstu Brodnjaka. Napisao mu je u pismu — koliko se god kraće i škrtije moglo — da je on osobno tekstove ovlaš pogledao, da mu se jezik u njima čini da bi mogao biti dubrovački, da ima jedan duži spjev i više kraćih, i da bi jedan od tih kraćih —

dramski — možda mogla biti Gundulićeva Dubravka, jer se to ime u tekstu često spominje. Dodao je još da su tekstovi prilično oštećeni od vlage, ali uglavnom čitljivi. I to je bilo sve. To je bilo dovoljno da Krsto Brodnjak ostavi posao i da dojuri na Lastovo. Jer, ta je vijest opet probudila stari san, onaj san o kojem nije nikada nikome govorio, a za koji je i sam sebi jedva priznavao da ga njeguje i često sanja. I sad je bio tu.

Don Špiro je, uza sve svoje poslove, želio vršiti i kulturnu misiju, pa je bio silno zadovoljan što ga je Krsto Brodnjak ozbiljno shvatio i odmah došao. Unjkao je uzbuđenije nego ikad i svoj je veliki nos uperio u sugovornika kao da ga njime tapše po ramenu. I sve je zapitkivao filologa, sve ga je izazivao da se izjasni, jer nije mogao dočekati da čuje kako se radi o doista važnom otkriću.

— Ako vam se čini da je jezik dubrovački — rekao mu je Krsto Brodnjak — to je moguće i vjerojatno. Lastovo je ne kad bilo dubrovački posjed.

— Znam, znam, bila je i buna, 1602. — ubacio je pop.

— Jest, i buna je bila — složio se Krsto Brodnjak. — Dubrovčani su ovamo dolazili, mogao je stići i koji rukopis. Samo mi nije jasno kako je to dospjelo kod toga bratima. On je bio, što? Seljak?

— Reče se težak — ispravio ga je don Špiro, ali njega to pitanje kao da nije osobito mučilo, pa je rekao: — Mene najviše zanima što je ono veliko.

— Kad biste se sjetili barem nekog imena — rekao je Krsto Brodnjak. — Možda bih po tome mogao...

— Jednoga se sjećam — uzviknuo je pop veselo. — Zvuči nekako vojnički, i kao narodna pjesma... Baš sam na tome mjestu otvorio... Zbor... Zborski...

— Bit će Zborovski — rekao je Krsto Brodnjak. — Ako je to, onda bi to mogla biti scena na varšavskom dvoru. U tom slučaju, to bi bio Osman.

Na tu riječ dječak se trgao. Sjedio je mirno za stolom nakon obilne večere i jedva da je i slušao o čemu oni razgovaraju. Zapravo, napola je drijemao. A sad se lecnuo i pogledao u lica odraslih muškaraca, a onda turio u usta mali prst lijeve ruke i stao grickati nokat.

Grickao ga je sve dok don Špiro nije otišao. Tada se Krsto Brodnjak nagnuo preko stola i izvadio klincu ruku iz usta. Onda ga je upitao:

— Zašto si pobjegao od kuće?

Dječak se skutrio na stolici jer mu je sve to valjda ličilo na izdaju.

— Nisam — rekao je.

— Znam da jesi — nije se dao Krsto Brodnjak. — Znam i da te zovu Osman. Ima u novinama o tebi.

— U novinama? — lecnuo se dječak.

— Bolje ti je da mi vjeruješ — rekao je tada Krsto Brodnjak. — Ako si sa mnom, nitko se neće sjetiti da si ti taj iz novina, jer slika je loša. — Dječak se opet trgnuo kad je čuo za sliku, a Krsto Brodnjak ga je tvrdoglavo upitao. — Zašto si pobjegao?

Irfan je slegao ramenima, a onda je kazao:

— Od njega.

— Od koga?

— Od milicajca.

— Od kojeg milicajca?

— Od stare — rekao je dječak tiho.

Krsto Brodnjak je tada malo pričekao. Nešto je već razumio, bar mu se tako činilo.

— Tvoja stara ima milicajca?

— Jah — dahnuo je dečko.

— A otac?

— Ubilo ga nožom, kad sam ja bio mali.

Bila je to klasična priča, jedva da je još ostalo što da se pita. Ipak, Krsto Brodnjak se tada, u restoranu, sjetio još nečega:

— Milicajac te tuče? — upitao je.

— Jok — isprasio se mali Bošnjak. — Ne dam se ja.

— Vidim kako se ne daš — zaklimao je filolog glavom. — A kako si dospio na Lastovo?

— U Splitu na stanici bio jedan iz Banjaluke — objasnio je Irfan — a ja se prepo da me ne pozna. Pa sam se uvuko na prvi brod na koji se moglo, nisam ni gledao di ide. Jedno vrijeme sam mislio: ode ovaj u Italiju.

Krsto Brodnjak je znao da sve to što dječak priča o sebi može biti najobičnija laž. Možda se balavac naprosto zaželio malo pustolovina, možda je slab u školi? U takvom slučaju, bilo bi ne samo neoprezno nego i nepošteno ne javiti nikome da je dijete nađeno. Pogotovo je sve razloge da prijavi imao onaj tko sam nema djece i ne može ih imati, tko je osamljen, zabrinut i zlovoljan, i koga u župnom dvoru čeka pun sanduk starih rukopisa. Sve je to Krsto Brodnjak znao, ali je svejedno zatražio da mu u sobu stave pomoćni ležaj, a dječaka je na recepciji upisao kao Krstu Brodnjaka, starog jedanaest godina. Znao je dobro da se drugi ljudi, a osobito djeca, ne smiju koristiti da sebi prekratimo dosadu ili ublažimo samoću, a opet, bilo mu je nekako lakše što se ima za koga brinuti.

Dječak je sad mirno disao na svome ležaju uza zid, a Krsto Brodnjak je razmišljao o sanduku s rukopisima i o svom snu koji ga je progonio još od studentskih vremena. O snu da jednom nađe neki stari, zaboravljeni, ali dragocjeni rukopis koji će promijeniti povijest male i tužne hrvatske književnosti. Znao je i što bi volio naći, ali to ni sam sebi nije priznavao, čak ni u tom času, dok ga je čekao susret sa sandukom i dok je ležao tu, na dalekom otoku, sam u vjetrovitoj noći. Rastvorio je kapke. Njegovo ga je oko i dalje gledalo iz čaše, ali je ono drugo, zdravo, sad bilo toliko umorno da je to jedva i zapažalo. Mogao je izdržati svoj vlastiti pogled.

Glava druga

Bio je to bavul.

Krsto Brodnjak je odnekud znao da se ta vrsta sanduka i upravo tako zove. Dok je čučao pred njim i dok su mu se koljena tresla — manje od napora a više od uzbuđenja — učinilo mu se da ga je već negdje vidio, možda u zbilji, kada je putovao tragajući za starim rukopisima, a možda, vjerojatnije, u snovima, kad je te rukopise u izobilju nalazio i budio se od ushićenog lupanja srca. Kao što mu je i sad lupalo od pomisli da, ako se škrinja materijalizirala na javi, onda nije isključeno da tako bude i sa sadržajem bavula čiji naziv on nikako nije mogao izgovoriti onako točno i muklo kako je to činila don Špirina domaćica Tere, što je povremeno virkala kroz vrata dok se on vrzao oko sanduka. Ona je to izgovarala na neki osobit način, v je bilo nalik na u ali i na n, tako da je sve zvučalo još tajanstvenije. Krsto Brodnjak nije znao treba li da taj njezin izgovor pripiše osobitosti otočkoga narječja, ili možda govornoj mani stare žene, koja je bila mršava, visoka i blijeda, i inače je malko krkljala dok je govorila, i stalno se čulo kako kašlje iz susjedne sobe. Ipak, upravo je taj njezin izgovor — kakav god da mu je bio uzrok — najbolje opisivao predmet nad koji se Krsto Brodnjak sad naginjao, taj bavul.

Bio je žučkastosmed, dugačak možda metar, dubok pola metra i isto toliko visok, daske na njemu bile su ispucane, a prerezi među njima širi nego što bi trebalo, ali je brava bila čvrsta i teška, još i sad. Sanduk je morao služiti za prekomorska putovanja, kad su se naši ljudi iseljavali u Ameriku, a možda je i pripadao nekom mornaru: na njegovu su poklopcu bili nacrtani jedrenjaci što plove napetih jedara po posve glatkom moru. Crtež je po svoj prilici bio načinjen užarenim željezom, te je tako bio zasvagda utisnut na dasku koja je odimala nekom mješavinom drva, prašine i alkohola, a i nekih drugih vonjeva koje Krsto Brodnjak nije uspijevaio razabrati. Po sanduku su se vidjeli tragovi boje kojom je nekada bio oličen, a bilo je i nekih zapisa tintanom olovkom, koje više nije bilo moguće pročitati, što zbog nevjesta rukopisa, što zbog prljavštine koja se na njih nataložila. Na svih osam kutova sanduka bili su željezni okovi, po drvu su se vidjele ogrebotine i tragovi udaraca, te je tako sve bilo po propisu: bavul je bio pun obećanja i bilo je lako zamisliti da je izvađen iz kakvoga starog, potonulog broda, ili da je iskopan iz zemlje na kakvom pustom južnom otoku.

Otok je, uostalom, bio tu, i to južni, samo je još nedostajalo blago. Prije nego što će otvoriti sanduk, Krsto Brodnjak pogleda kroz prozor. Vani je još uvijek nesmanjenom žestinom vitlao vjetar, veljača je bješnjela preko zapjenjene pučine, grane crnogorice u vrtu župnoga dvora panično su mlatarale, a krovovi što su se spuštali prema polju izgledali su nekako tužno i nezaštićeno, kao da je Laj vjetar zalutao na otok iz nekoga drugog kraja i iz neke druge klime. Baš kao što je iz nekoga

drugoga vremena — a možda i iz druge zbilje — zalutao i bavul koji je ležao pred Krstom Brodnjakom, kao što je u tu sobu i na taj otok zalutao i on sam.

Polako podižući poklopac, još je jednom pomislio sve ono što treba pomisliti u takvoj prilici. Otvaranje svakoga starog rukopisa pomalo nalikuje na operaciju, i zato je dobro na početku preporučiti se Bogu, ili se barem sjetiti svega onoga do čega je čovjeku stalo. Krsto Brodnjak pomislio je na svoju jadnu, mladu i bolesnu ženu u Zagrebu, ženu koja nikada neće imati djece, ni on s njom; pomislio je na sve stare gradove i na sve stare rukopise u njima, na sve škrinje i fascikle što ih je dotada otvorio i na sva uzbuđenja što ih je u takvim prilikama osjetio; pomislio je na malu i zaboravljenu književnost kojoj je odlučio posvetiti svoj život; pomislio je na kopno, i na ono što se na kopnu događalo: na siromaštvo, tjeskobu, strah, političko ludilo, opasnost od građanskog rata, na vječno ponavljanje istih budalaština. A pomislio je i na dječaka što valjda još uvijek mirno spava u hotelskoj sobi, a kad se probudi, naći će njegovu cedulju. Onda je otvorio poklopac.

Iznutra ga je zapahnuo miris lipe, i to je bilo neobično. Stari rukopisi inače — znao je iz iskustva — zaudaraju po vlazi, po prašini, po mišjem izmetu i po moljcima. U ovakvoj mediteranskoj škrinji mogao se očekivati možda još i miris lavande ili ružmarina, kadulje ili smilja, ali lipe nikako. Pa ipak, bila je to lipa, o tome nije moglo biti sumnje. Zar je netko išao zalijevati sve ovo mirisima? Kod gaštalda? Na Lastovu? Ili je to bio miris još iz vremena kad su rukopisi nastali? Zbog nečega, Krsti Brodnjaku bilo je to važno.

— Teta Tere! — viknuo je. Don Špirina domaćica pojavila se na vratima svećenikova ureda.

— E! — rekla je.

— Po čemu ovo vama miriše?

Starica je došla do škrinje i nagnula se nad nju, a onda je malko začuđeno pogledala Krstu Brodnjaka i kašljucnula.

— Po lipi, bome — rekla je.

Onda se okrenula i izašla, nekako još bljeđa, kao da joj je pozlilo od toga mirisa. Krsto Brodnjak ju je čuo kako u susjednoj sobi nastavlja brisati prašinu, dok se on sam bacio u prašinu rukopisa.

Odmah je vidio da su to baš pravi rukopisi, da to nije nikakva šala. Doduše, na samom vrhu našao je bilježnicu tvrdih korica, s poprečnim plavim i okomitim crvenim crtama, koja je valjda nekada služila za knjigovodstvo, a u kojoj su rukom bili ispisani deseterci. Odmah je prepoznao da su Kačićevi, dok je sam zapis — sudeći po tinti, papiru i rukopisu — morao potjecati s početka našega stoljeća. Isto je tako našao na vrhu i jednu štampanu zbirku Antuna Kaznačića, izdanu kod Martecchini ja u Dubrovniku 1838. godine. Sve to, naravno, nije bilo ništa osobito, moglo se pretpostaviti da po lastovskim tavanima i škafetinima postoji cijela jedna biblioteka takvih stvari.

Ali, odmah ispod toga našao je fascikle. Fascikli su izgledali slično kao oni u arhivima: sprijeda i straga tvrde korice, a sa strana uzice kojima se korice drže na okupu. Korice su bile sve odreda tamnoplave, upravo one iste boje kao i vjetrom šibana pučina što se vidjela kroz prozor, a uzice na njima bile su nečiste, ali ne odviše uvrnute, što je značilo da fascikli nisu bili često otvarani. Neki od njih bili su deblji, neki tanji, a ni na jednom od njih nije bilo nikakva natpisa. Ali, od onoga što je virilo iz tih fascikala (jer njihov sadržaj kao da nije bio osobito uredno složen) Krsto Brodnjak zadrhti.

Čim je opipao papir, čim je na jagodicama prstiju osjetio njegovu kvalitetu i debljinu, znao je o čemu se radi. Odmah je vidio da nije pogriješio. Brzo je razvezao jedan fascikl, izvadio list papira i pogledao ga prema svjetlu. Nije moglo biti sumnje: papir je potjecao najdalje s početka osamnaestog stoljeća. To je bilo nešto. Onda, tinta: bila je smeđa, ponešto izbljedjela, očito načinjena od čađe, tinta iz onih vremena kad se pisalo gušćim perom i uz osobitu vrstu vitka i dodatnih poteza koji su priječili da se crnilo razlije. Tu su, uostalom, bili i tragovi zrnaca pijeska kojim se tinta tada upijala: zalijepila su se za papir i sad su nestvarno svjetlucala pri sivoj rasvjeti februarskog dana, u tišini don Špirine sobe, nakon toliko stoljeća, u zahvalnoj ruci koja je držala papir.

Ta je ruka drhtala od uzbuđenja, jer Krstu Brodnjaka sve je uvjeravalo da je pronašao nešto doista staro. I grafija je to potvrđivala, i tip rukopisa: tekst je bio pisan talijanskim načinom, sa gl umjesto lj, i sa gn umjesto nj, saj kao dugim i, sa svim onim karakteristikama tadašnjega pisanja, vjerojatno dubrovačkoga. Rukopisi su bili različiti, ali, koliko se na prvi pogled moglo vidjeti, pravopis

je svuda bio isti. I Krsto Brodnjak je već znao: kakav god da je sadržaj tekstova, radi se o nečemu starom, pa dakle i važnom.

Sadržaj je to samo potvrdio. Sve su to odreda bili književni tekstovi, koliko je mogao razabrati, sve iz sedamnaestoga stoljeća. Kad je stao ogledati svežanj po svežanj, Krsti Brodnjaku se odjednom objasnilo da je naišao na neku vrstu tajne riznice. Jer, prvo što je otvorio bila je Palmotićeve Gomnaida, opsceni, podrugljivi i politički subverzivni spjev koji se u autorovo doba širio u najvećoj tajnosti. Onda, bio je tu Jerko Škripalo, oštra satirička komedija na račun dubrovačke vlastele, koja se također čitala samo potajno, i još nekoliko takvih spisa.

Sjedio je na podu, držao fascikl u krilu i pitao se je li moguće da se sve to baš njemu događa, da je taj sanduk tko zna koliko dugo čekao na njega na nekakvom tavanu, da su ovi rukopisi poslani njemu kao preporučena pošiljka s tolike vremenske udaljenosti, i da su baš na njega adresirani. Zavrteo je glavom jer nije sad smio na to misliti. Najviše od svih, privlačio ga je najdeblji fascikl. Taj je ostao na dnu škrinje i njega je ostavio za kraj. Ipak, nije mogao odoljeti da najprije pogleda njega. Iz škrinje je i dalje mirisalo. Polako je pružio ruku.

Uzeo je fascikl obadvjema rukama, pa ga je prinio nosu. Bilo je baš onako kako je i sumnjao: taj je fascikl mirisao najjače, kao da se miris i širio iz njega. Okrajci papira što su iz njega virili kao da su bili jednako stari kao i ostali, možda čak i stariji, s obzirom na to da su bili nekako porozniji i prašniji. Krsto Brodnjak polako razveže vrpce.

Otklopi naslovnu stranicu. Ondje je kitnjastim rukopisom, izbljedjelom tintom, bilo napisano OSALAN gospodina Gjiva Frana Gundulichia vlastellina dubrovacchoga. Don Špiro bio je u pravu. Ipak je to bio Osman. Krsto Brodnjak okrene prvi list. Stihovi su bili ispisani urednim, pomalo hladnim rukopisom, strofe su se nizale samo po sredini lista, a ne u dva stupca kao što ponegdje biva, pa je zbog toga fascikl bio debeo. Na svakoj stranici bilo je po šest strofa, a listovi su bili ispisani s obje strane. Sve je to Krsto Brodnjak registrirao gotovo automatski, kao što je automatski izvadio iz džepa metar, pa izmjerio i zapisao format papira.

Stao je listati. Papir je doista bio u slabijem stanju nego onaj u ostalim fasciklima, možda zato što je češće bivao u rukama, a možda i zbog slabije kvalitete. Lomio se i rasipao na rubovima, ali je sredina lista ostajala čitava. Koliko se moglo ustanoviti letimičnim pregledom paginacije, svi su listovi bili na broju. Dosad nepoznat rukopis. Tko zna što sve krije? Trebalo ga je što prije svega prelistati: da se utvrdi da je cjelovit, i da se utvrdi kako doista postoji i kako nije san. Krsto Brodnjak zarije prste u sredinu.

U tom času dogodile su se istodobno dvije stvari. Čulo se kako su lupnula vrata na ulazu u župni dvor i začulo se krkljanje iz susjedne sobe.

Krsto Brodnjak skoči na noge. S praga ugleda don Špiri nu domaćicu kako leži na podu i guši se, držeći se desnicom za grlo, a ljevicom za srce. U istom trenutku na suprotnim vratima pojavi se Irfan.

Dva su zvuka došla u jezivo suglasje.

Škripnula su vrata, dugo i otegnuto, jer ih Irfan nije za sobom zatvorio kad je zastao na pragu, pa su se sad polako vraćala na svoje mjesto. Istodobno, iz Terina grla dopro je sličan zvuk, samo nešto dublji, ali inače posve sukladan zvuku nepodmaznih šarki. Krkljanje se pretvorilo u škripu, a škripa u krkljanje i zvuči su pratili jedan drugi kao glasovi kad se pjeva u klapi.

Žena se davila vlastitim jezikom.

Dok je priskakao, dok se bacao do nje na koljena, Krsto Brodnjak se sjetio nečega čega se u tom času nije trebao prisjećati, jer je bilo i neumjesno i zazorno. Sjetio se kako mu je često padalo na pamet da se ljudi u hrvatskoj književnosti — pisci i čitaoci — kroz cijelu povijest dave vlastitim jezikom. S jedne strane, zato što je taj jezik težak, kompliciran i razveden u bezbroj narječja i varijanata, pa ga malo njih zna kako valja, a s druge strane zato što je neprestano ugrožen, pa zato i važan, i simboličan, te za svakoga znači mnogo više nego što bi smio i mogao značiti. Tako ih jezik udavi, te pisci ne kažu ništa, a čitaoci nad djelima ostaju bez glasa. Bezbroj puta je o tome mislio, i sad

mu je baš to moralo pasti na pamet dok se jedna žena pred njim doslovno davila vlastitim jezikom, a postojali su svi izgledi da se doista i udavi, dok se on gubi u svojim filološkim prisjećanjima.

Ščepao ju je lijevom rukom za čeljust, pa ju je stisnuo koliko je mogao. Čeljust je pomalo počela popuštati, kao u nekom bolnom grču, kao da su kosti u njoj popucale. To je izgledalo strašno, i Krsto Brodnjak je digao glavu da bi zabrinuto pogledao u Irfanovo blijedo, zaprepašteno lice napola otvorenih usta, kao da i njemu netko stišće čeljust.

— Trči! — prodere se filolog. — Dovedi doktora! Ili bilo koga!

Učinio je to više zato da ukloni dječaka s toga mjesta, nego zato što bi vjerovao da ovaj doista može nešto pomoći. Koga će naći? Kako da zna gdje je liječnik? Ali dječak, kao da je trgnut iza sna, najednom svede obrve i klimne glavom, a onda se okrene na peti i istrči van. Iza njega se vrata opet javiše onim istim jezivim zvukom.

Krsto Brodnjak je dotle i dalje stezao Terinu čeljust, koja se sad već bila dovoljno otvorila. Svlada osjećaj gađenja, pa joj ugura dva prednja prsta desne ruke u usta. Jezika gotovo da i nije bilo, bio je negdje otraga, jedva dohvatljiv, daleko, kao da nikada nije ni postojao. Gurne prste dublje. Napokon napipa tvrdu i žilavu gvalju. Kažiprst nemoćno klizne po malo hrapavoj i bradavičavoj površini, ne zahvativši je, i nestade u grlu; isto tako srednjak. Krsto Brodnjak od ta dva prsta načini škare, pa njima, kao kliještima, zahvati Terin jezik. Njezino lice je dotle zadobilo neku čudnu, maslinastu boju: da nije bila bolesna, zacijelo bi joj lice već bilo modro od navale krvi; ovako je bilo samo zeleno.

Uspio je nekako ukliještiti jezik, pa ga povuče van. Istoga časa, zvuk iz ženina grla postade nekako širi i čistiji, a prsni koš stade se trzati brzo i užurbano. Pridržavao je sad jezik samo jednim prstom, jer se drugi opet okliznuo, i nekako je omogućio zraku da ude u pluća. Terinu glavu držao je na koljenu.

Bojao se da žena ne počne povraćati. Ali, disanje je bivalo sve bolje i sve ravnomjernije, jedino što je jezik pomalo puzio, i postojala je opasnost da opet sklizne u grlo. Sad ga je filolog pridržavao krajnjim naporom i već se spremao da ga opet lovi po grkljanu.

Ali, kad mu je napokon opet umakao, nije pao natrag, nego je ostao stajati na mjestu. Refleks se vratio.

Sad je i Krsto Brodnjak mogao odahnuti. Bolje se namjestio na podu i naslonio ženinu glavu na svoje stegno, da joj bude udobnije. I dalje je bila u dubokoj nesvjestici ali je disala pravilnije. Ovaj put neće umrijeti. Bar ne na njegovim rukama, bar ne njegovom krivicom.

Dok ju je motrio kako diše i dok je pratio kako joj se normalna blijeda boja vraća u obraze, opazi oko njezinih usta neke tragove. U prvi mah pomisli da je to pjena koja je izbila pri napadaju, ali je tu pomisao odmah morao odbaciti: tvar je bila suha i zrnata; bila je smečkastožuta, nalik na prah koji čovjeku ostane po jagodicama prstiju kad lovi leptire. Krsto Brodnjak nije mogao odvojiti očiju od tih tragova, pitajući se što bi to moglo biti. Da nije Tere uzimala kakav lijek? Da nije nešto pojela? Ili se pokušala otrovati? Ona, župnikova domaćica na Lastovu? To bi doista bio jedinstven slučaj.

Dok je razmišljao o tome, opazi da sličnih tragova ima i na njegovoj ruci, na nadlancici desnice koju je gurao Teri u grlo. Je li to ona zaprljala njega, ili je on zaprljao nju? Prinese nadlancicu očima, da pogleda izbliže. Prašina. Oprezno pomiriše. Nije imalo nikakva mirisa.

Uostalom, i da je imalo, zar bi on bio u stanju da to sigurno osjeti? Ovaj mu se otok, otkako je na njega stupio, stalno činio kao bezumna orgija mirisa, jer zrak je bio pun vonja mora, vjetra, raznih južnih trava, svakakvih neobičnih jela, sobe i ormari imali su različit vonj no drugdje, stari sanduci i rukopisi u njima odisati su lipom, čak je i njegova odjeća i koža mirisala drugačije.

Onda opazi da Tere ima žućkaste tragove praha svuda po čeljusti. Da li od njegove ljevice kojom joj je čeljust otvarao?

Nije uspio razmisliti o tome jer je u sobu nahrupio Irfan, a za njim mlada i lijepa žena u bijelom ogrtaču. Taj je vražji balavac ipak uspio naći liječnicu! Stao je uz vrata i značajno pogledao Krstu Brodnjaka, a pogled mu je govorio: "Ja znam cijeliti prijateljstvo, usluga za uslugu!"

Liječnica kao da nije bila nimalo iznenađena prizorom koji je ugledala. Brzo je prišla, čučnula, otvorila svoju torbu i odande izvukla špricu za injekcije, ampulu i bočicu s destiliranom vodom. Vješto je otkinula ampulu vrh, navukla tekućinu u špricu, probola iglom gumeni poklopac bočice i navukla

destiliranu vodu. Onda je podigla Terinu dugu crnu suknju. Ukazala se debela crna čarapa koja je na bedru bila pričvršćena gumom. Očito je guma već decenijima stajala na istom mjestu, jer se na mišiću vidjela okrugla udubina. Meso je bilo toliko bijelo da je bilo teško vjerovati da je to boja ljudske puti. Liječnica je zabila iglu.

— Je li se gušila? — upitala je dok je polako pumpala serum.

— Jest — reče Krsto Brodnjak, opazajući kako liječnica ima dug i lijep vrat, tamne i mršave prste, a grudi joj se sasvim lijepo naziru ispod ogrtača i pulovera. — Izgledalo je opasno — dodade opazajući kako kratko podšišana ženina kosa ima neobičnu crvenkastu boju.

— Dobro je da ste se našli tu — reče liječnica. — Inače je don Špiro rijetko ostavlja samu.

Krsto Brodnjak to shvati kao poticaj da objasni svoju prisutnost u kući.

— Ja sam tu radi nekih rukopisa — reče. — Inače sam iz Zagreba. Krsto Brodnjak.

— Ja sam Zora — reče liječnica kao da i nema prezimena. Ne pruži mu ruku jer je upravo izvlačila iglu injekcije iz Terinoga bedra.

Onda je odložila torbu, pa je uhvatila ženu ispod pazuha i pogledom dala znak Krsti Brodnjaku da joj pomogne. Filolog je brzo prihvatio donji dio Terina trupa, pa su je skupa odnijeli u susjednu sobicu, gdje je na zidu visio križ i gdje se po svemu vidjelo da je to spavaonica don Špirine domaćice. Liječnica je sve znala kako treba, nije joj, očito, bilo prvi put. Položili su ženu na krevet, pa izašli.

Irfan je i dalje stajao na mjestu i gledao ih pažljivo, ne pokazujući ni želju da što god pita, ni želju da ode. Nije izgledao uplašen.

— A što je s njom zapravo? — upita Krsto Brodnjak kad su zastali nasred sobe i pogledali se.

— Tumor na mozgu — uzdahne liječnica. — Ne može se operirati, bila je u Splitu i svuda. Na rendgenu se vidi, velik je kao jaje.

— Onda će ona postepeno...

— Da — reče liječnica jetko. — Postepeno. Vi, ako imate posla — reče kao da joj je dosta razgovora — samo izvolite. Ja ću još malo ostati.

Zapravo je i bilo najbolje da idu, radi Irfana. Vani je i dalje divljao vjetar i čulo se kako borove grane u vrtu škripe. Krsto Brodnjak se pitao što radi ovakva mlada liječnica na ovakvom otoku, usred zime, i kako joj je. Na njezinoj ruci nije bilo prstena. To nije moralo ništa značiti, ali ipak... S njom bi bilo zanimljivo razgovarati. Ali, trebalo je da pođu. Namignuo je Irfanu i dao mu znak glavom.

— Ako don Špiro u međuvremenu dođe... — zausti Krsto Brodnjak.

— Reći ću mu ja sve — iznenada se nasmiješi liječnica.

Krsto Brodnjak se pitao je li zapazila njegovo stakleno oko iza zatamnjenih naočala, i gleda li ona na to samo medicinski ili i drugačije. Onda se zaputi prema vratima.

U posljednji čas se sjeti, pa se vrati do ureda, gdje je stajao otvoren bavul i rukopisi razasuti po podu. Klekne kraj sanduka, pa stane brzo vraćati fascikle unutra, pogledajući što je što i pazeći da nekako sačuva prijašnji red.

Pri tome je, usprkos brzini, opazio dvije stvari. Prvo, kad je uhvatio fascikl s Osmanom, na dlanu mu je ostalo malo žutoga praha. On je, dakle, svojim prašnim rukama zamusao onu jadnu ženu. Drugo, kad ga je protrljao među prstima, prah je bio blag, gladak i mek poput najfinijeg pudera, posve nalik na lipov pelud od kojeg je svakog juna u Zagrebu bivao blago ošamućen i patio od opojne vrtoglavice pune obećanja.

Glava treća

Slika se nalazila na jedinom mjestu na svijetu gdje je mogla imati neki smisao.

Na slici je nevjestom rukom nekakvog jadranskog naivca bilo prikazano uskrsnuće Lazarovo, onaj trenutak kad Isus kaže Lazare, iziđi, i Lazar doista izlazi iz groba. Lazar je bio mršav, rebra su mu ispadala, udovi mu bili raspoređeni kako u zbilji nikad ne bi mogli biti, a put mu bila otrovnožuta, kao Terina. Krist je bio u bijeloj nabranoj halji, podigao je dva prsta kao da blagosilja, sav je bio obrastao u neurednu bradu i kosu, i on mršav, izdužen i neproporcionalno dugih prstiju. Oko njega su stajala dva-tri neuvjerljiva ljudska lika, i vol i magarac, koji su, valjda, na sliku zalutali s nekog Rođenja ili

Poklonstva mudraca. Uopće, po svemu se vidjelo da je slikar mnogo gledao što drugi rade i mnogo kopirao, ali je to činio loše.

Ipak, u nečemu je pogodio, vjerojatno nesvjesno. Zbog nedostatka modela, ili zbog nevještine, kod njega su Krist i Lazar ispali posve slični; bio je to zapravo jedan te isti lik u dva položaja. I to je djelovalo jer je slici davalo neku čudnu simboliku: Krist je sin čovječji, dakle, on je smrtni, i on oživljava Lazara, koji je također Krist. Lazar sudjeluje u Kristovoj božanskoj moći, jer je isti kao i on, a Krist je i sin Božji, pa je, dakle, to i Lazar. Krist je oživio sam sebe. Ili: Lazar je sam sebe uskrsnuo.

Krsto Brodnjak se pitao treba li da o svemu tome nešto kaže Irfanu, ali onda je odustao. Stajali su pred kapelicom koja je bila daleko u polju, usred vinograda i maslinika, i kroz rešetkasta vrata gledali su u tu sliku što je visila na suprotnom zidu koji gotovo da se mogao dodirnuti rukom. Irfan to ne bi razumio, jer, ako i misli što o smrti i životu, ipak je musliman i ne treba ga zbunjivati. Dječak je stajao do njega s jednom rukom u džepu, u drugoj je držao čokoladu i polako je grickao. Okolo su bila polja, vinogradski kolci i sumorne grane maslina, uzdizali se obronci brežuljaka (na jednome je bila crkvice), a iznad svega letjeli su oblaci. Bio je to otok zimi, dalek i sam.

Slika je cijelome krajoliku davala pun smisao, jer ona je nekako sve pokrivala. Ona je govorila o poljima što spavaju pod naletima zimskoga vjetrova, čekajući proljeće koje će sve probuditi kao što je Krist probudio Lazara. Još više, slika je govorila o Lastovu i njegovu životu: čitav je otok spavao nasred pučine, zaboravljen, mrtav, ostavljen starcima, izoliran i bez budućnosti, i čekao nekoga da ga probudi, čuteći u sebi lazarovsku snagu za nov život. Tako je i sva zemlja spavala i čekala, i tko zna koliko će još dugo čekati, u ovoj smrti od mržnje, straha i odsutnosti svake budućnosti. Napokon, ta je slika Krsti Brodnjaku nekako posredno govorila i o skrivenom životu rukopisa u onome bavulu, o starim a živim djelima što su nakon tko zna koliko vremena uskrsnula na dnevno svjetlo poput Lazara.

Što sve to znači, Krsto Brodnjak nije smio ni pomisliti, zpao je samo da tu slučaj igra ulogu Krista. Ili možda ipak neki viši plan, neka nedokučiva volja? Bilo kako bilo, ako je doista točno ono što mu se činilo da je vidio, ako u onom sanduku ima djela za koja se činilo da su izgubljena, onda...

Nije se usuđivao misliti dalje, i bilo mu je drago kad je iza njihovih leđa nečija noga zaparala po šljunku i kad je začuo poznati glas:

— Gledate vi, an?

Bio je to don Špiro, koji je spustio jednu nogu s pedale bicikla pa se oslonio njome o kamen seoskoga puta. Nos mu je bio crven i pomalo vlažan, ali je don Špiro djelovao vedro i poslovno, kao i uvijek. Onako sam i crn, na putu između sela i uvale Ubli, na tom starom biciklu, i on je u tom času izgledao nekako simbolično.

— Zanimljiva slika — rekao je Krsto Brodnjak.

— To je jedan naš ovdje, onako, samouk, nismo imali za boljega.

Krsto Brodnjak je osjetio potrebu da objasni svoju prisutnost na tome mjestu, a i dječakovu. Don Špiro mu je iskazao veliko povjerenje kad mu je povjerio rukopise i ostavio ga u svome uredu, a on sad okolo šeće i ne radi ništa. Osim toga, svećenik je zacijelo nestrpljivo očekivao rezultate njegove ekspertize. Zausti:

— Nisam mogao dalje raditi u župnome dvoru, jer...

— E, znan, znan — zaklima don Špiro glavom. Tere, an? Sve sam već čuo, sve. To je u nje, bidne, sve češće.

— Kad ste prije čuli?

— A, eto, davao sam svete sakramente jednoj našoj tu... Pa se skupile žene, i tako... Sve se ovdje brzo sazna, moj šjor profešur, sve. Nego, tamo sam čuo i da za vas pita milicija...

Krsto Brodnjak se nije previše iznenadio. Milicija uvijek pita za onoga tko petlja oko starih knjiga, slika, škrinja ili rukopisa. Pa i za svakoga tko petlja s popovima, istinu govoreći. Ipak je upitao:

— Što hoće?

— Radi maloga — pokaza don Špiro nosom na Irfana. — Zanima ih tko je i što je, djeca danas bježe od kuće... — Nakašljao se značajno.

Filolog stavi ruku Irfanu na rame i osjeti kako mu mišić pod dlanom drhturi, kao u kunića. Stisnuo je koščato rame nekoliko puta dlanom, a onda je rekao, više radi maloga nego radi popa:

— To ću ja s njima vidjeti. Sve je po zakonu, i nemaju oni tu što...

— A, vi znate najbolje — reče don Špiro zagonetno, kao da želi naglasiti da se on u to ne miješa. — A vi, ovako, šććete, ili ste krenuli doli?

— Šććemo.

— Doli, odakle ja idem — reče svećenik — gdje brod pristaje, e, tamo je kuća gdje se našao onaj bavul. Ako budete imali volje, jednom ću vam pokazati.

— A tko je bio taj vlasnik sanduka, to mi nikad niste rekli? — ubaci Krsto Brodnjak, i dalje držeći ruku na Irfanovu ramenu.

— Tako, jedan naš, težak. Bio je prije rata financ, ali to je duga priča. A, moram ja, moram... — promrsio je i polako pokrenuo bicikl.

Kao da mu nije ugodan taj razgovor, na brzinu se oprostio i krenuo. Gledali su neko vrijeme za njim, a onda se okrenuli na drugu stranu. Još su jednom pogledali nevjestu slikariju na zidu crkvice, Krsto Brodnjak je sam sebi obećao da će amo još navraćati, a onda su zašli na jedan sporedan put, u polja.

Put je vijugao između zidića kojima su bili ograđeni maslinici. Neki od zidića neosjetno su prelazili u gomile, neki su bili obrasli dračom i kupinom, neki su bili napola urušeni. Na jednom mjestu put se račvao, pa je jedan krak prelazio u usku i neravnu stazu što se gubila negdje na obronku brda. Polja su bila tiha i prazna. Vjetar je bivao sve slabiji, povremeno bi palo po nekoliko kapi kiše i tada bi jako zamirisalo po polivenoj prašini, a i miris južnih trava tada bi se jače osjetio. Kao da se lastovski Lazar već pomalo budio.

— Kako si našao doktoricu? — upita Krsto Brodnjak Irfana iznenada.

— Onako, otprilike — reče mali. — Znam ja đe su oni uvijek.

— Doktori?

— Jah.

— Kako znaš?

Dječak je neko vrijeme šutio, a onda prozbori tako kao da na to pitanje odgovara samo zato što mu je Brodnjak prijatelj i što je obećao da će srediti ono s milicijom.

— Nisam ja uteko od kuće samo zbog milicajca.

— Nego?

— Zbog stare. Kad njoj dođe, izgleda tačno nako.

— Kao Tere?

— Jah.

Sad je Brodnjaku bilo jasnije dječakovo ponašanje u župnom dvoru. Bio je blijed ali ne i odviše uplašen. Tko zna od čega mu majka pati? Mora da mu je već dosta i bolesti i bolesnih ljudi. Pitanje je kako inače gleda na ljude s jednim staklenim okom i s drugim sve slabijim? Krsto Brodnjak shvati da je učinio dobro što nije rekao ništa u vezi s onom slikom u kapelici. Irfanu bi to bilo samo odbojno i ništa više.

Onda iza sebe začuju najprije povik, a onda i potmulo brektanje maloga motora. Brodnjak se osvrne i ugleda priliku u plavoj pelerini kako se trudi da obuzda volan mopeda koji je poskakivao po neravnom putu. Puteljak je na tom mjestu vijugao, ogradice su bile dosta visoke, pa Irfan, premda se dizao na prste, nije mogao vidjeti tko ih to zove. Brzo se uzverao na zidić i provirio preko kupine.

Onda je odjednom skočio sa zida, ali ne na put nego na drugu stranu, u maslinik. Dok ga je filolog zapanjeno gledao, mali je počeo panično trčati bježeći između stabala u svojoj vjetrovci od zelenog šušlavca, zguren, kao da na njega pucaju. Dotle se vozač mopeda približio toliko da je i Krsto Brodnjak svojim slabim okom mogao razabrati tko je. Tada je shvatio zašto Irfan bježi. Na malom motoru vozio se milicionar. Pa da, dječaka traže.

Ali, milicajac nije ni spomenuo dječaka, možda ga nije ni vidio. Dreknuo je:

— A kud ćete vi?

— Ne znam — rekao je Krsto Brodnjak. — Šććem.

— Zar niste vidjeli natpis? Natrag! Tamo se ne može, tamo je vojska!

Nastala je čudna tišina.

Dok je povlačio karton fascikla po dnu drvenog sanduka, Krsto Brodnjaku se pričinilo da su u toj kutiji instalirani mikrofoni, a svuda naokolo da su golema pojačala koja zvuku daju nadnaravnu silinu i domašaj. Jer, sve je odjekivalo grebanjem kartona i šuškanjem papira: i prazna kuća, i vrt, i čitav otok. Nigdje se nije čulo ništa osim zvuka zagonetnih stranica i bubnjanja njegova vlastitog srca. Vjetar je oko podne naglo stao, više nije bilo ni paklenog zviždanja ni lomatanja granja, ni lupanja škura što se otimaju. Pljuskanje mora nije se moglo čuti na tu daljinu, u kući je bila tišina, a u mjestu još veća.

Tiho je bilo i u njegovoj glavi, nigdje nijedne misli da pomuti muk odluke. Čak ga nije golicao ni interes za mladu liječnicu, čak ga nije mučila ni briga za Irfana koji je onako naglo nestao i još se nije vratio. Krsto Brodnjak se na onom mjestu u polju više nije smio zadržavati, zbog milicajca, a nadao se da će dječaka naći u hotelu, ali ga nije našao. I sad, poslije podne, kad se opet uvukao u župni dvor da se pozabavi rukopisima, nije bio kadar da misli na maloga, ni da se za njega brine. Bio je kao narkotiziran.

A što je osobito čudno, činilo mu se da ta narkoza dopire odande, iz sanduka, i to ne psihološki, kao opojni dah otkrića, nego fizički, skupa s onim mirisom lipe koji je sad bio još jači. Kao da udiše nekakav nervni bojni otrov, Krsto Brodnjak je osjećao kako mu trnu svi interesi, sve brige, sva sjećanja, bol i umor, i kako oko njega sve gasne osim zanimanja za te papire i za ono što bi u njima mogao naći.

Znao je da je već dotada otkrio mnogo, ali to mu nije bilo dosta jer mu nije moglo biti dosta. Znao je da se sad, u njegovoj trideset i trećoj godini, odlučuje o svemu. Poslije više neće unati vremena i ovakva se prilika više neće ukazati; takvi bavuli i takvi rukopisi nalaze se samo jednom u životu. Zato ga nisu mogli odvratiti ni odbjegli dječaci, ni lijepe liječnice, ni vlastiti život u nesretnom braku i s perspektivom sljepoće negdje oko pedesete. Ništa od toga više nije moglo biti važno. Ovoga puta točno je znao što traži, znao je što želi provjeriti i o čemu se želi uvjeriti. Posegnuo je za najdebljim fasciklom i polako razvezao njegove krpene trake. Sjedio je na podu, naslonjen leđima na bavl, fascikl je stavio na koljena, a očima je malo zaškiljio, da ono jedino oko valjano dovede u fokus. Onda je polako zahvatio prstima prvi list. Na njemu je pisalo:

Ah, čijem si se sahualila tascta gliuzcha oholasti?? Sue scto visce steresc chrila sve ciesc paccha nixe pasti!

Podigao je list prema svjetlu. Svega se jasno sjećao, ali, ipak, želio je ponovo provjeriti. I odmah se vidjelo: struktura papira je odgovarala, boja tinte je odgovarala, sve je odgovaralo. Rukopis je u najgorem slučaju potjecao s kraja XVII. stoljeća, ali je vjerojatno bio stariji.

A i tekst je bio savršen. Krsto Brodnjak je prelijetao očima preko strofa: Osmana je u životu pročitao toliko puta da bi — činilo mu se — odmah zapazio da nešto nedostaje ili da je nešto dodano. Uostalom, u hotelu je imao i izdanje Gundulića u "Starim piscima hrvatskim", ali ga namjerno nije ponio sa sobom u župni dvor, iz praznovjerja. Koliko je mogao vidjeti, sve je bilo tu: Osmanovo savjetovanje s doglavicima, putovanje Kazlar- age i Ali - paše, otmica poljskih gospođa, sve one scene kojih se filolog tako dobro sjećao, zbog kojih je, uostalom, u mladosti i odlučio da se posveti tom poslu. Ogledao je stranicu po stranicu, da bude siguran. Tako je sjedio u oblaku mirisa lipe, dok je sivkasta svjetlost sipila s prozora, i polako prevrtao listove koji su po rubovima bili iskrzani i runili se istim onim žućkastim prahom koji ga je bio onako zbunio toga jutra.

Namjerno nije preskočio na ono mjesto koje ga je najviše zanimalo, namjerno nije želio odmah znati na čemu je.

Bilo je to kao u snu: ako se žuriš, probudiš se. Uostalom, uvjeravao je sam sebe da je već i ovo što je našao više nego dovoljno, bez obzira na to kako stoje stvari s onim mjestom. Trebalo je ići postepeno, i trebalo je tu postepenost izdržati. Tako je listao odmjereno, prečitavajući na svakoj stranici barem ponešto, ne dopuštajući da ga nestrpljenje svlada.

Ali, trenutak se neminovno približavao. Već je stigao i do Trinaestoga pjevanja, u kojem se opisuje scena u paklu, gdje se nečiste sile (ružne kako i treba, ali poetski prelijepe) dogovaraju kako da napakoste kršćanima i Osmanu. Činilo mu se da je dobro što to pjevanje nosi broj trinaest, jer je

bilo više nego logično da se pakao opisuje baš u Trinaestom pjevanju. Ali, uvažavao je i druga mišljenja, ona koja tvrde da je to pjevanje zapravo petnaesto, i da ono dolazi prvo poslije prekida. Poslije onoga fatalnog prekida koji je zapečatio sudbinu Gundulićevu i sudbinu svih onih koji su ga ikad čitali. Neki misle da ta dva pjevanja koja nedostaju Gundulić nije nikada ni napisao, dok drugi tvrde da su uništena iz političkih razloga, zbog straha od Turaka ili radi katoličke ideološke ispravnosti. Ima i drugih teorija, ali nitko ne ostaje ravnodušan, pa stvarajući mišljenje sudi i Gunduliću i sebi. Trinaesto je pjevanje bilo tu. Poslije njega moralo je uslijediti Šesnaesto, koje počinje riječima (Krstu Brodnjak mogao ih je lako napamet citirati):

U kraljeva, ko puk scijeni nije života draga i slatka: svedsu u pomnjah zamišljeni ne imaju mirna časa kratka.

Stigao je do posljednje stranice Trinaestoga pjevanja, duboko udahnuo miris lipe koji je sad bio svuda oko njega, a onda je okrenuo list. Prvo je pogledao njegov gornji dio. Ondje je stajalo Spieuagnie Cetarnaesto.

Polako je spustio list, skinuo naočale i protrljao zdravo i stakleno oko, opet ustakao naočale, a onda stao čitati prve stihove ispod toga zagonetnog natpisa. Oni su glasili:

Od viscniega čovjek prima mnoghe dare i milosti, ali od svijech jedna ima lijepa veomi, davna dosti.

Papir mu je drhtao u ruci, u ritmu srca. Počeo je čitati glasno, jer je morao biti siguran. Glas mu je drhtao i čudno odjekivao u toj praznoj prostoriji, u praznoj kući, nimalo nije nalikovao na njegov glas, kao da to govori rukopis, povijest sama. Dalje je išlo ovako:

er smiglienie dano s nebi da se svagda nebu vrati milos boxju, kad je trijebi, gliudi gliudem mogu dati.

Stihovi su Krsti Brodnjaku bili nepoznati. Dobro je znao da su Osmana dopunjavali razni autori u raznim trenucima, te je dopune poznavao gotovo jednako dobro kao i spjev sam, premda je o dopjevima imao svoje mišljenje. Ovo nije bila ni jedna od tih dopuna. Ni Pijerka Sorkočevića, ni Zlatarićeva, ni Mažuranićeva. Ovo je bilo nešto drugo. Uostalom, to i nije mogla biti nijedna od tih dopuna, jer se tekst Četrnaestoga pjevanja ni po čemu nije razlikovao od teksta ostatka spjeva: ni po papiru, ni po rukopisu, ni po jeziku, ni po tinti. Jednostavno, ni po čemu. To je bilo nešto drugo. Nešto dotada posve nepoznato. Nije smio ni misliti što to znači.

Zato sada tek brzo prelista Četrnaesto pjevanje, koje je bilo prilično dugo, možda i tisuću stihova, i otvori slijedeći list. Ondje je stajao natpis: Spieuagne Petnaesto. Preletio je pogledom stranicu (prvi stih je glasio Duscia caccho golubizza), a onda je brzo nastavio listati dalje. Poslije Petnaestoga pjevanja dolazilo je Šesnaesto, pa Sedamnaesto. Dalje više nije ni bilo važno.

Polako je odložio rukopis na pod kraj sebe, i zabacio glavu. Nastojao je ovladati vlastitim mislima, koje su bile hladne, trezvene i nezainteresirane za sve na svijetu osim za rukopis, ali raspršene i zabavljene raznim licima toga otkrića. Što je sve to skupa moglo značiti? Ako je rukopis isti, ako je papir isti, ako taj papir potječe iz sedamnaestoga stoljeća (što svakako još treba provjeriti), što se iz toga može zaključiti? Može se zaključiti da se tu radi o Osmanu iz sedamnaestoga stoljeća, iz doba neposredno nakon Gundulićeve smrti (1638). To onda možda dalje znači da je rukopis bio u posjedu nekoga od Gundulićevih potomaka, a ako je tako, onda je mogao i nastati baš u pjesnikovo doba. U tom slučaju, taj je tekst mogao biti prepisan baš u pjesnikovo vrijeme, možda i s njegovim znanjem, i mogao je onda biti negdje pohranjen.

A to onda opet ne znači ništa drugo nego da je baš on, Krsto Brodnjak, jednooki filolog, otkrio cjelovitoga Osmana kako ga je Gundulić napisao. Je li moguće da se ostvario njegov san, i to baš onako kako ga je sanjao, budan i spavajući, zdrav i bolestan, pijan i trijezan, u svako doba, san da nađe cjelovitoga Osmana? San je mirisao na lipu.

A ako je tako, ako se san ostvario, što će dalje biti s njegovim životom?

Glava četvrta

Na pozadini sivoga, olovnog mora ugledao je vitku priliku duga vrata i s torbom u ruci. Prilika je na trenutak zastala kad je spazila njegovo lice iza stakla. Onda, kad joj je mahnuo, skrenula je sa svoje putanje duž rive i uputila se prema njemu.

Nije znao da li da se tome raduje ili da mu bude krivo. Zavukao se u taj prazni kafić na obali (samo je jedan starac ondje sjedio u kutu i čitao novine, kriveći se da uhvati zraku svjetla), ne bi li nekako kavom podigao tlak i tako razbistrio misli, ne bi li sebi objasnio što se to događa i što to što se događa može značiti. Izvukao se iz župnoga dvora tiho, da ga ne čuju (premda je istodobno osjećao želju da skače i da viče), pa se iz sela što se amfiteatralno steralo nad poljem spustio do mora, da se malo prozračí. U glavi mu je bio koloplet svega i svačega i to se još nije počelo slijegati, a bilo je pitanje hoće li se ikad sasvim sleći. I sad, kad se pojavila doktorica, nije znao je li ga njezin nailazak spriječio da nešto važno shvati, ili će mu njezina prisutnost možda u tome pomoći.

Mislio je o svome otkriću i o onome što će to otkriće značiti, za njega i za druge. Dobro, možda će negdje ostati uvijek zapisano da je on, Krsto Brodnjak, tridesettrogodišnji istraživač iz Zavoda za književnost i teatrologiju u Zagrebu, otkrio na Lastovu kompletnoga Osmana. Dobro, možda će se njegovo ime spominjati u novinama, na radiju i na televiziji, možda će biti intervju, možda će ovaj trenutak postati nezaobilazna fusnota u većini znanstvenih rasprava o starijoj hrvatskoj književnosti. Ali inače? Sto onaj tamo sanduk i njegov sadržaj mogu značiti inače?

Hoće li se išta promijeniti u njegovu životu? Hoće li taj nalaz išta promijeniti na činjenici da je njegov brak tužan, bez ljubavi, ali je osuđen da traje, kad je već zasnovan na samilosti, obostranoj? Hoće li se išta promijeniti na činjenici da on ima stakleno oko i da u svojoj pedesetoj godini vjerojatno više neće gledati sunce? Hoće li se išta promijeniti na činjenici da će — upravo zbog vida — morati promijeniti posao i početi se baviti nečim drugim? Ili je taj pronalazak čitavoga Osmana definitivno otvorio vrata bolesti i propasti, pa sad, kad više ništa veliko ne očekuje ni od svoga rada ni od života, može slobodno oslijepjeti već sutra?

Što takvo otkriće uopće može promijeniti? Zar ne živi u siromašnoj, jednoj i barbarskoj zemlji — iz koje ne može pobjeći jer je stručno vezan za jezik — gdje svi povijesni dokumenti neminovno propadaju, ili bivaju odbačeni, prezreni i zaboravljeni, u zemlji koja nema sjećanja nego je sve u njoj zaborav, divljina i hajdučko arlaukanje? Zar ne živi u zemlji koja sve dublje tone u mrak i zaostalost, gdje se politički plenumi danima prenose preko televizije (televizor iznad šanka i sad je emitirao takav neki žalosni ritual), tako da svi vide kakvi nas ljudi vode i kako nam nema spasa? Zar ne caruju u toj zemlji štrajkovi, mitinzi, najniže strasti, čista iracionalnost i mrak? I što bi tu, u takvoj zemlji i među takvim ljudima (koji, ako nisu divlji i glupi, onda su zdvojni i očajni) mogao značiti jedan Osman, jedan cjeloviti Osman? Zar neće on pasti ovamo kao što meteor pada u baru, ne ostavljajući traga? Koga će uopće biti briga? Šaćicu takvih fanatika kakav je i on sam, i nikoga drugog. Svi su drugi posve ravnodušni i prema Gunduliću, i prema književnosti, i prema svakoj ljepoti. Takva ljepota kakva je starija hrvatska književnost zapravo je čisti balast i tegoba sa stanovišta vladajućeg sistema vrijednosti u društvu koje tu ljepotu svojata kao svojega pretka.

— Dobar večer — ustao je da dočeka doktoricu. — Sigurno idete od pacijenta? — pokazao je na njezinu torbu.

— Baš dobro što sam vas našla — rekla je kao da ga nije čula. — Moram s vama o nečemu razgovarati.

To je bilo dobro. Uvijek je dobro kad lijepa i zanimljiva žena ima s čovjekom o nečemu razgovarati, ma šta to bilo. A i inače je to bilo dobro. Krsto Brodnjak se pitao neće li mu možda ona donijeti spas, biti ono uho u koje bi mogao kazati ono što ga muči, ono oko u kojem će moći vidjeti sebe i znati na čemu je.

Jer, želio je nekome pripovijedati o Osmanu. Nekome tko malo znade i o Gunduliću i o epu, nekome tko bi ga slušao pažljivo i zahvalno. Mogao je to biti i Irfan, ali maloga nikako nije bilo. Prošlo je od njegova nestanka već nekih sedam-osam sati, a nije mu bilo traga ni u hotelu, ni u mjestu, ni po kaletama, ni na pristaništu kad je brod dolazio, nigdje. Krsto Brodnjak se nije odviše brinuo, znao je da je mali dovoljno vješt da se snađe, ali mu je dječak već nedostajao, premda se nisu znali još ni

dvadeset i četiri sata. Mogao je njemu pričati o Osmanu, a nije mogao pričati don Špiri, jer ovaj bi bio odviše impresioniran i ne bi znao šutjeti. Osim toga, to bi ga bacilo u brigu što će kazati crkvene vlasti. Možda će doktoricu Zoru ta priča zanimati? Njoj će to biti samo priča premda je njemu život.

— I ja vas trebam — rekao je.

— Onda dobro — jednostavno je rekla crvenokosa žena. — Uzet ću vinjak.

I to je bilo dobro. Krsto Brodnjak je gledao van, na pustu rivu i olovno more, na pučinu nad kojom su se crvenjeli kudravi sutonski oblaci, i opet je osjetio kako je daleko od svega, od svoga života, a opet nekako na njegovu vrhuncu, suočen s beskrajem pučine kao s beskrajem mogućnosti, s labirintom, i pomislio je kako bi upravo tu i u tim okolnostima bilo lijepo zaci u labirint priče o Osmanu.

O Osmanu kao spjevu i o Osmanu kao liku. Činilo mu se sada da bi liječnicu zanimalo da čuje i sam sadržaj spjeva o mladom caru koji s proljeća 1622, nakon poraza u hoćimskoj bici, odlučuje da obnovi carstvo. Bilo bi zanimljivo naširoko pripovijedati o putovanjima Osmanovih poslanika, o pustolovinama ratnica Krunoslave i Sokoliće, o Poljskoj i o velikom slavenskom svijetu koji se pruža preko čitave Evrope, o toj maštariji. Pa potom prijeći na Bukovca, na Gundulićev san, na ono što je Gundulić značio za ilirce, zaletjeti se čak i do priče o Benešićevim naporima da tridesetih godina u Varšavi objavi Osmana u poljskom prijevodu. Najviše od svega bilo bi lijepo govoriti o praznini, o onoj strašnoj rupi u spjevu koja je stoljećima zračila i izazivala svojim nesagledivim značenjima, potičući ne samo dopjeve nego izazivajući i polemike, tjerajući mnoge ljude da toj praznini posvete sav život, djelujući možda čak i snažnije nego postojeći tekst i nego sva druga Gundulićeva djela zajedno. O rupi koja sad više nije bila rupa, jer ju je on, Krsto Brodnjak, uspio popuniti. Time je promijenio nešto veliko, važno i strašno, preustrojio cijeli jedan svemir kao da je otkrio nov planet. Možda će mu doktorica reći što je zapravo učinio?

— A što ste me trebali? — upitao je kad je ona popila malo vinjaka, osjećajući kako mu već sama njezina blizina pomaže, jer je bila lijepa, odlučna i bez koketerije.

— Htjela sam — rekla je — da razgovaramo o Teri.

Zašto s njim o Teri? Zašto ne s don Špirom? Da nije nešto zabrljao kad je ono pomagao staroj ženi? Oprezno je upita:

— Nešto u vezi s onim napadom?

— Da — doktorica je pripalila cigaretu brže nego što je on bio u stanju da joj prinese vatru. — Napadi su kod nje bili uobičajeni. Tumor pritišće, između ostalog, i na centar za ravnotežu, javljaju se duboke nesvjestice, kao kod narkoze. To se već događalo. Ali, ovaj put... To mora da je bilo nešto drugo. Žao mi je što nisam bila tamo.

— Kako mislite nešto drugo?

Ali, doktorica je imala svoj smjer — opet kao da nije čula njegovo pitanje nego je postavila svoje. Možda je odlučila da mu tek na kraju otkrije što se zbiva, kako ga ne bi zbunjivala i kako bi dobila što preciznije odgovore. A možda mu nikad i neće otkriti ništa? Možda se nije trebalo upuštati u ovakav razgovor, možda joj je odmah trebao početi pričati?

— Opišite mi malo kako je to izgledalo — rekla je odlučno. — Sve čega se možete sjetiti. Simptome, detalje...

Krsto Brodnjak je poslušao. Ispričao joj je, što je mogao točnije i hladnije, ono što se dogodilo toga jutro. Nastojao je da ništa ne izostavi, da uključi u priču sve pojedinosti, a opet da ne izigrava nekakvoga liječnika - amatera ili samozvanog spasioca. Na kraju je rekao:

— S jezikom sam imao najviše muke, i tu sam svakako imao sreće što sam ga uspio nekako prikliještititi...

— A ona je stalno bila u nesvijesti?

— Da. Onako kako ste je našli.

Doktorica slegne ramenima. Preletjela je svojim svijetlo - smeđim očima preko Brodnjakova lica, na trenutak ga pogledala u oči, ali joj pogled nije lutao od zdravoga do staklenog oka i natrag, kao pogled drugih ljudi. Gledala ga je u korijen nosa, kao da ga kani hipnotizirati. Onda je rekla:

— Znao zašto vas pitam? Zato što je Teri naglo krenulo nabolje.

Vani se već bilo sasvim smrklo i more jedva da se naziralo kroz ionako zatamnjeno staklo kafića, samo su se ponegdje vidjele krijeste valova, koji zapravo i nisu bili valovi nego mrtvo more, mareta ili rebatajica. Bio je suton, bila je zima, a njih dvoje bili su sami kao na svjetioniku. Sve su morali rješavati sami, i ona i on.

— Pa, to bi moralo biti dobro — rekao je Krsto Brodnjak oprezno.

— Ponekad je to i loše — ugasila je liječnica cigaretu, a Krsto Brodnjak je opet opazio da nema prstena, što je moglo biti i iz profesionalnih razloga. — Stanje se koji put naglo popravi prije nego što definitivno krene nagore.

— Mislite da je to?

— Mislila sam iz početka — reče doktorica Zora. — Bila mi je Tere na redovnom pregledu, tako se potrefilo, baš danas po podne. Mislila sam da je to, zapravo, bojala sam se. Ali, nije.

Govorila je nekako polako i oprezno, brzo i kratko ga pogledajući. Krsto Brodnjak se nije snalazio, nije shvaćao dolazi li njezino oklijevanje od sadržaja onoga što mu govori, ili su krive okolnosti: mladi je barmen povremeno pogledao prema njima, dok je starac s novinama otvoreno buljio i prisluškiavao. Nije šala: njihova doktorica u povjerljivom razgovoru s neznancem.

— Kako znate? — upitao je napokon filolog.

— Ona se danas bolje osjeća, ali to ne mora značiti ništa — uzdahne liječnica. — No, ima i drugih stvari. Imala je prije problema s koordinacijom pokreta, s ravnotežom, vukla je jednu nogu, teško je artikulirala riječi.

— A sad?

— Nemojte se smijati. Toga je nestalo. Vidjela sam svojim očima.

— Vi mislite — rekao je Krsto Brodnjak — da to ima neke veze s onim napadom? Zato ste htjeli da vam ga opišem? Onda sam ja bio svjedok nekakvoga čuda, ili što?

Pokušao sam se nasmiješiti, ali doktorica nije prihvatila osmijeh. Spustila je pogled na vlastite ruke u krilu, a onda ga opet digla. Rekla je:

— Čuda se ne događaju. Zato sam morala provjeriti. Napravila sam neke male pretrage. Puls, tlak, krvna slika. Možete misliti kako te stvari mogu izgledati kod organizma u tom stanju. Točnije, kako su izgledale.

— Sad više ne izgledaju?

Doktorica uzdahne i pogleda ga očima koje su — činilo mu se da to vidi — očajnički tražile pomoć. Onda reče:

— Sad je sve to kao u zdrave osobe.

Dok je sjedio na plastičnom stolcu i osluškivao zvukove iz ordinacije, Krsto Brodnjak se pitao što on tu zapravo radi i što se sve to skupa njega tiče.

Ambulanta je stajala na osami, uz prve vinograde, okolo je bio mrkli mrak, i točno je mogao zamisliti kako je ta zgradica točka na otoku okružena mrakom, kako je otok točka na moru okružena valovima, kako je more točka na planeti okružena kopnima i oceanima. A najmanja točka u svemu tome bio je on sam, dok sjedi tu i čeka rezultate rendgenskog snimanja koje ga se ne tiče, da bi se utvrdilo stanje zdravlja žene koju ne poznaje, da bi se tako utvrdile činjenice koje opet ne mogu biti njegova briga.

Istodobno, tu je bio Osman, Irfan, tu je bilo sve ono što ga se i te kako tiče, o čemu nije stigao nikome reći ništa i o čemu još nije stigao ni da razmisli kako treba. Imao je svoju brigu, a brinuo je tuđu. U čudu je utvrdio da se svemu tome rado prepušta, kao da je upao u krug čarolije: kad mu je već poslano otkriće, kad je već nadaren tom velikom srećom (a to jest sreća), onda valjda mora pristati i na odlaganje, na skretanje s puta, na muku i neizvjesnost: to je valjda uvjet da čudo doista bude čudo i da se san napokon ostvari. Sve je bilo dio iste priče, iste pogodbe.

Zato je otrprve pristao kad mu je dolje u kafiću doktorica Zora predložila da skupa odu do župnog dvora i da nagovore Teru, a onda da je doktorica rendgenski snimi. Činilo mu se da mora na to pristati, kad ga već mlada žena tako lijepo moli i kad je već od početka u cijelu stvar upleten. Jer,

sve se to s Terom dogodilo u blizini one tamo škrinje, onoga bavula, dok su prsti Krste Brodnjaka bili među stranicama prašnjavog rukopisa koji će promijeniti hrvatsku književnost, i zato je i Tere bila nekako povezana i s rukopisom i s njim osobno, i on se morao za nju brinuti.

I tako su otišli tamo, Tere se neko vrijeme opirala, jer da je kasno i da ona nema vremena, da soli masline, da njoj ništa ne fali, i bila je poletna, zasukanih rukava, čak i rumena, tako da se čak i doktorica zgranula nad tim njezinim novim stanjem, jer je bila navikla da je viđa blijedu, nemoćnu, zlovoljnu i napola mrtvu. A Tere je svoju novu situaciju uzimala kao nešto najprirodnije na svijetu, kao da je oduvijek znala da će se tako nešto jednom dogoditi, pa se nije dala gnjaviti liječničkim zanovijetanjem. Ipak su je na kraju nekako obrlatili, ispalo je tako da Tere čini doktorici nekakvu uslugu, i tako su sve troje mračnim putem odbauljali do ambulante, gdje su se njih dvije zavukle u radiološki kabinet, a Krsto Brodnjak ostao u čekaonici, sam i zamišljen, da se pita treba li njemu sve to i čini li dobro što se prepušta.

Ali, nije mu bilo dano da se dugo o tome pita. Vrata su se otvorila i unutra je nahrupio don Špiro, užurban i poslovan kao i uvijek. Uperio je nosinu u Krstu Brodnjaka i upitao ga s praga:

— A jesu li više nji dvi?

— Brzo će, valjda — rekao je filolog.

Nije vrijedilo da pita kako je don Špiro pogodio kamo je Tere nestala iz župnoga dvora i gdje treba da je traži. Filolog i liječnica nisu nikome rekli kamo vode staru župnikovu domaćicu, niti su koga putem sreli; ipak, kao da je cijelo mjesto točno znalo i kamo su otišli, i kad, i zašto. Tim ljudima na otoku kao da i nije trebalo da o nečemu razmjenjuju vijesti, oni su sve znali jedni o drugima kao da su povezani poput spojenih posuda. Nije vrijedilo o tome razgovarati, pa je zato Krsto Brodnjak upitao don Špiru što misli o Terinu iscjeljenju.

— Sve je u Božjim rukama — reče pop, prelazeći odmah sa svoje omiške ikavice na književni jezik. — Znam ja takvih slučajeva iha — haj, pa i ovdje, na otoku. Velik je Bog, velik — dodao je.

— To svakako snaži vjeru — rekao je Krsto Brodnjak, tek toliko da se razgovor ne ugasi.

— Snaži, da — spustio je don Špiro nos kao rampu. — Premda, ne mora to uvijek ni dolaziti od Boga, takva izlječenja.

— Nego?

— A, eto, ima i drugih sila — zakimao je glavom don Špiro i uhvatio se za nos cijelom šakom. Kod njega se zbilja nije znalo kad će mu neki razgovor iznenada postati neugodan. I ovaj je postao, činilo se. Rekao je: — Nego... Ču san za malega...

— Irfana? — uspravi se Krsto Brodnjak na stolici. — Našli su ga?

— A oli ga je ko traži? — digne don Špiro obrve, gotovo malo i prijekorno. — Vidi ga je tu jedan naš težak, ma je mali uteka put dozdo — pokaže pop rukom nekamo neodređeno. — A zašto on biži?

Krsto Brodnjak slegne ramenima osluškujući zvukove iz ordinacije odakle je sad, umjesto dotadašnjeg mrmljanja i kratkih naredbi, dopirao glasan razgovor.

— Ne želi da ga vrate kući — reče. — Tamo mu ju loše. Vidio je milicajca, pa je pomislio da njega traži.

— Ja ne znam — zakima don Špiro. — Vi ćete najbolje znat, ali, grehota je dijete od roditelja odijeliti...

To je bio prijekor, naravno. Ali, Krsto Brodnjak se nije mnogo obazirao na to. S jedne strane zato što je znao da je u pravu i da je klincu doista bolje na Lastovu nego kod kuće. A s druge strane zato što je iz ordinacije došao spas.

Na vratima se pojavila Tere koja je upravo vezala rubac na glavi i opraštala se s liječnicom. Liječnica je na sebi imala tešku olovnu pregaču i bilo joj je drago što vidi don Špiru. Pop je skočio na noge, prišao vratima ordinacije i zaunjkao:

— Kako van se čini, šjora doktorica?

"Ipak je šjora", pomislio je Krsto Brodnjak. Ili šinjorina ne ide uz titulu? Doktorica je na brzinu objasnila popu da se prvo moraju načiniti slike. Onda je još dala Teri kutijicu s nekakvim tabletama, i tako su onda svećenik i njegova domaćica zastali nasred čekaonice, kao da se pitaju što bi dalje.

— Mogu li ja poč? — upitala je Tere. — Mene čeka posal.

— Ja ću ispratiti doktoricu — rekao je Krsto Brodnjak i klimnuo popu glavom.

Tako su njih dvoje otišli. Liječnica je s vrata ordinacije dala Krsti Brodnjaku znak da dođe s njom unutra. Kad je ušao, pokazala mu je na okrugli stolac bez naslona, kraj stola, kao da je on pacijent koga ona misli pregledati. I svjetlo mu je ondje tuklo u oči. Kad je sjeo, ona je svukla svoju pregaču, pa je iz aparata izvadila okvir sa snimkom i s njim se zavukla u mračnu komoru. Nad vratima je zasvijetlila žarulja. Ali, zid je bio posve tanak, i ona je to znala, pa je i progovorila odande.

— Jeste li vidjeli toga bapca — govorila je isprekidano, dok se čulo neko zveckanje i pljuskanje.
— Kao da nikad i nije bila bolesna.

— Da — reče Krsto Brodnjak. — Zmaj.

— Nju su već otpisali i u Splitu i u Zagrebu — govorila je Zora iz mraka. — Inoperabilno. To čudo je na vitalnim dijelovima. Moglo se samo čekati. A vidite sad.

Doktorčin glas zvučao je odande nekako intimno, kao da su već stoput razgovarali, kao da se znaju i predobro, kao da svaki dan tako razgovaraju. U toj ambulanti, osamljenoj točki na otoku, na moru i na globusu, počelo je postajati nekako ugodno.

— Don Špiro kaže da se čuda događaju — reče Krsto Brodnjak. — Njemu je to skoro normalno.

— To spada u njegov zanat — reče liječnica izlazeći iz komore. — A znate što je meni palo na pamet? Čak sam i pitala Teru, ali gdje bi ona to priznala... Pomislila sam: da nije trava?

Objesila je folije da se suše, dok je Krsto Brodnjak otraga gledao njezine noge u čizmama i bedra u debeloj suknji, liniju leda i crvenkasti mašak na vratu.

— Trava? — upita.

— Ima ovdje ljekovitih trava — reče doktorica Zora. — A ima i travara. Naročito jedna starica dolje u uvali... Čudo jedno što sve oni liječe... Imaju najnevjerojatnije kombinacije... Ja, naravno, moram po dužnosti na sve odmahivati rukom, ali zapravo...

— Vjerujete?

— A, ne znam. — Ona sagne glavu pa se krivulja vrata opet lijepo istakne. — Ovaj otok je jedno čudo. Zemlja, zrak... Sve drugačije nego igdje drugdje. To je sve kao začarano, ja to ne znam izraziti, možda biste vi znali bolje, ali... Tu su svakakva čuda moguća.

Krsto Brodnjak jedva da se usuđivao pitati ono što je namjeravao. Nekako mu se činilo da ravnoteža među njima ovisi o tome da se ne zalazi ni u kakve intimne pojedinosti i da se barem grade da ih spaja isključivo neki načelni interes. Ipak je upitao:

— Vi niste odavde?

— Nisam — rekla je. — Nisam čak ni Dalmatinka. Završila sam medicinu u Zagrebu, nitko nije htio na Lastovo, a ja sam baš tada bila u nekim...

Ustala je naglo, kao da joj taj razgovor budi neke ružne uspomene. Uostalom, nije o sebi rekla praktički ništa. Prišla je snimkama, ali ih je samo opipala, a onda je otišla do ormara s kartotekom, pa iz jedne ladice izvadila žutu kovertu u kojoj je bila rendgenska folija. Vratila se potom, uzela snimku iz kovertu u lijevu ruku, a u desnu uzela novu, onu koja se upravo osušila. Onda je to digla prema svjetlu, pa je gledala čas jednu, čas drugu. Zatim je spustila obje snimke, pa je brzo pripalila cigaretu.

— Što je? — upita Krsto Brodnjak.

— Dođite ovamo — rekla mu je.

Polako je podigla lijevu ruku sa snimkom u njoj. Vidjela se ljudska lubanja snimljena u profilu. I laičko oko moglo je razabrati da se u lubanji nalazi crna mrlja u obliku jajeta, otprilike tamo gdje je počinjao mali mozak, negdje malo iza uha.

— Da — reče Krsto Brodnjak. — Vidim.

— A sad pogledajte ovo — rekla je Zora i podigla desnu snimku.

Bila je to ista lubanja, snimljena pod istim kutom i na isti način. Na njoj nikakve mrlje nije bilo. Bila je to čista, obična lubanja, tako da je izgledala kao da i nije prava, poput crteža u udžbeniku. Ona s mrljom bila je uvjerljivija i ljudskija.

Krsto Brodnjak pogledao je čas u snimku, čas u liječnicu. A ona je polako digla i drugu sliku, tako da se može još bolje usporediti. Filolog se nije usuđivao disati. Zar je moguće da se dogode dva čuda u tako kratkom vremenu, na tako malom prostoru? I još, da se tako kaže, tijesno povezana jedno s drugim?

— Nestalo — rekao je napuklim glasom.

— Da — reče Zora tiho. — Nema sumnje. Tumora tu više nema.

I pogleda u Krstu Brodnjaka tako da mu je taj pogled dao odgovor na pitanje koje je sebi postavljao dok je sjedio sam u čekaonici: zašto je na otoku, i što zapravo traži tu on, koji je točka, u toj ambulanti koja je točka, na tom otoku koji je točka, na tom moru koje je točka. Tražio je taj pogled, i tražio je život u kojem je takav pogled moguć, potreban i neminovan.

Glava peta

Sinulo mu je onoga časa kad je začuo krkljanje. Misao mu je eksplodirala u glavi onako kako eksplodira žarulja: nagao bljesak, a nakon toga mrak. I uzrok je bio isti kao i kod žarulje: previsok napon.

Sjedio je u župnom dvoru, na podu kraj bavula, kako je već bio navikao, i grizao se. Došao je da na miru i pažljivo pročita ono što je našao: da prouči dva novopronađena pjevanja Osmana, da pokuša utvrditi porijeklo rukopisa, papira i tinte, pa napokon i da ogleda sadržaj i kvalitetu XIV i XV pjevanja. Došao je razmjerno rano i bio je nakanio da ne izlazi odatle sve dok ne bude imao nešto određeno: zaključke, dokaze, činjenice. Tek će tada, eventualno, moći nekome nešto reći o svome pronalasku. Odlučio je da se ne obazire ni na don Špirino mrmljanje iz druge sobe (spremao je propovijed), ni na Terino rondanje i poslovanje (prala je posteljinu), da samo ide za svojim ciljem. Ali, sve je bilo protiv toga, sve se urotilo protiv mirnoga i studioznog rada, a na kraju je došlo i to jezivo krkljanje, od kojega je skočio kao uboden i unezvijereno potrčao prema vratima.

Sve ga je smetalo toga jutra, a najviše vlastite misli. One su se plele oko drugih tema, a ne oko Gundulića, stalno su od nečega bježale i na nešto se vraćale, a on nikako nije uspijevaao da ih skupi i usmjeri na nešto određeno. Proveo je i lošu noć, u glavi mu je šumilo, a sve to zbog onoga niza briga koje su ga zaokupljale i koje su sve odreda — kao u kakvoj uroti — radile protiv trezvene misli, protiv Gundulića i hrvatske književnosti.

Često se protekle noći, pa i toga jutra, vraćao na ono što je bilo sinoć. U onome sinoć su se na čudan način preplela dva posve suprotna motiva, kao u kakvoj baroknoj pjesmi. Na jednoj je strani bio tumor na mozgu i njegov zagonetni nestanak, atmosfera bliske smrti i moguće fatalne medicinske greške; na drugoj strani bio je njegov odnos prema liječnici Zori, koji je — i u tim okolnostima — obećavao da će se razviti u nešto ozbiljno i duboko.

Prethodne se večeri, doduše, nije dogodilo ništa iznimno, otpratio ju je kući (i utvrdio da ipak stanuje sama), putem su pričali o Terinu slučaju i pred vratima se brzo rastali, ali su zacijelo oboje osjećali da ispod površine teče jedan drugi tok i da svaka izgovorena riječ ima osobitu težinu, jer je bila obilježena onim što se među njima — samo od sebe — razvijalo. Pri tome je Terin tumor imao ulogu poticaja za razgovor, za međusobno ispitivanje, blizina smrti davala je svemu neku romantičnu auru, kao mjesečina ili pjevanje slavuja.

I, naravno, kad se jednom našao u hotelskoj sobi, Krsto Brodnjak više nije mogao skupiti misli, a pogotovo mu je mrska bila svaka pomisao na spavanje. Ovo posljednje utoliko više što se Irfan nije pojavio ni do ponoći. Krsto Brodnjak je oprezno provjerio kod recepcionara da li ga je tko tražio, ali je čovjek samo odmahnuo glavom. Mali je zacijelo bio sam na otoku, negdje u nekoj pojati, ili u polju pod maslinom, drhtao je od zime i mislio kako ga je Krsto Brodnjak izdao. Osim ako se nije ipak ušuljao na brod i oputovao? Ili je našao ovdje nekoga da ga zaštiti? Brodnjak se osjećao odgovornim za dječaka, sve se vrijeme sjećao njegova ramena kako drhti tamo kod kapelice, i bilo mu je strašno. Grizao se što nije ništa ozbiljnije poduzeo da nađe toga balavca. Ali, s druge strane, kako da nešto poduzme kad maloga traži milicija, kad mali ne želi da ga nađu i kad i sam Brodnjak misli da je to u redu? Zar nije klinču obećao da će šutjeti? I koliko je uopće istinito ono o majci padavičarki (ili što je već) i očuhu milicajcu?

S milicajcima je, uostalom, i počeo taj dan. Tek što se filolog probudio iz kratkoga i teškog sna (vani se nešto malo sunca probijalo kroz razdrapane oblake, a vjetar je opet jačao, samo sad iz drugoga smjera), pojavio se u hotelu milicionar. Bio je to onaj isti odeblji brko koji je otokom jurio na

motoru i koji je jučer natjerao Irfana u bijeg. Kratko je obavijestio Krstu Brodnjaka da treba da se toga prijedodnevna u selu javi komandiru, ali nije znao, ili nije htio reći, o čemu se radi.

Tako je filolog na brzinu doručkovao, pa izjurio na cestu da bi našao nekoga za prijevoz do sela. Kad mu je to uspjelo, ustanovio je da se milicijska stanica nalazi na obali, blizu onoga kafića gdje je onaj isti mladić stajao za šankom i gdje je onaj isti starac već čitao novine. Mladić je mahnuo Brodnjaku kao starom znancu, a starac ga je znatiželjno pogledao. Blijede zrake sunca činile su da more izgleda kao velika riba sive i sluzave krljušti. Krsto Brodnjak ušao je u stanicu.

Unutra je odmah počelo mučno natezanje s komandirima: te tko je Krsto Brodnjak, te koja mu je točna zagrebačka adresa, te zašto je došao na Lastovo, te zna li on da je to otok s osobitim statusom, te odakle on poznaje don Špiru, te koliko kani ostati, i sve tako. Ipak, Krsto Brodnjak je u tim stvarima već imao dovoljno iskustva pa je znao kako je sve to samo uzgred i kako on osobno i nije glavni predmet zanimanja. Nije točno znao po čemu to zna, ali znao je. I doista, komandir (čiraš upalih obraza i jake brade) odjednom ga je upitao:

— S vama je i neki dečko, ne?

Krsto Brodnjak se tome i nadao, zato je odlučio da ne okoliša. Pravit će se da nije odmah znao da je mali tražen, ali će inače govoriti istinu. Rekao je da je maloga zapazio na brodu, da ga je poslije našao na otoku, da je dječak prespavao kod njega, da ga je upisao pod svojim imenom u hotelsku knjigu. I tu je stao.

— Zna li da njega traže? — upitao ga je tada komandir.

— Sad znam — odgovorio je filolog. — Vidio sam u novinama tek danas.

Tada je došlo iznenađenje. Komandir nije počeo zanovijetati uobičajenom pjesmom o tome kako je dužnost svakoga građanina, i tako dalje, nego je zabrinuto zaškiljio prema Krsti Brodnjaku, pa je rekao:

— Zato sam vas i zvao. Stigla je naknadna obavijest, ako ga nađemo, da ga ne šaljemo natrag u Banjaluku.

— Nego?

— Da ga neko vrijeme zadržimo. Tamo se, izgleda, nešto dogodilo, u Banjaluci. Izgleda da je u porodici netko nekoga ubio, ili tako nešto. Sve će se znati za dan ili dva. Ne bi bilo dobro da mali sad tamo upadne.

— A, tako — rekao je Krsto Brodnjak, pa je pomislio kako mali možda ipak nije lagao, ni o majci i milicionaru, ni o tome da su mu oca nožom.

— Pa, ako vi imate volje — vezao je komandir — da se, dok ste tu, i dalje brinete za dijete...

Filolog je osjetio golemo olakšanje. Zaklimao je glavom kao dobar đak.

— Svakako, svakako, nema problema.

— A gdje je mali sad? — upitao je komandir kao da je samo to i čekao.

Možda on o dječakovom kretanju zna i nešto određeno? Tako je Krsto Brodnjak morao priznati ono što je cajkan sve vrijeme i sam znao: da je Irfan u bijegu. Ali, kad je to priznao, odjednom je sve bilo u redu i komandir više nije imao nikakvih pitanja. Kao da se nije odviše ni brinuo što dečko negdje luta: otpustio je Krstu Brodnjaka i obećao mu da će se milicija pobrinuti da vrati dječaka njegovu privremenom skrbniku.

Sve je to bilo nekako čudno, ili se barem filologu tako činilo. Zato je iz stanice otišao zabrinutiji nego što je u nju došao. Znao je da će mali bježati od milicije kao divljak, da će biti spreman na svakakve gluposti, čak i da ugrozi svoj ili tuđi život, a milicija neće imati ni dovoljno razumijevanja ni dovoljno takta da ga bez borbe ulovi.

S takvim je mislima onda otišao ravno u župni dvor, nakratko se javio don Špiri i veseloj i raspjevanoj Teri, pa se zavukao u ured, otvorio bavul (o čijem sadržaju pop nije ništa pitao, sluteći, valjda, da se sprema nešto važno), izvadio rukopise i stao po njima listati. Ali, misli su mu neprestano bile na drugoj strani, pa je mislio čas na Irfana (zamišljao ga kako se lomiti niz gromače i gada milicajce kamenjem), čas na Zoru (vidio ju je kako podiže rendgensku snimku, a široki joj rukav klizi sa zapešća i otkriva bijeli, glatki, krhki zglobov), pa onda na tumor u glavi, na Teru što je okolo po kući lupala vratima i pjevala, kao da nikad ništa nije bilo.

Onda je odjednom začuo krkljanje.

Krsto Brodnjak bio je siguran da sve opet počinje i da je vrag došao po svoje. Dobro je poznao taj zvuk: to Tere krklja, davi se vlastitim jezikom. Sve je, dakle, ipak bilo zamka, tek trenutno poboljšanje, varka, ludost, omama, smrtonosna iluzija. Sve, uključujući i onu sinočnju snimku. Već je vidio sebe (u prošlosti ili u budućnosti) kako gura staroj ženi prasne prste u grlo, da bi odande izvukao jezik, da je spasi od gušenja.

Izvukao je prste iz rukopisa, skočio na noge i u dva koraka sunuo preko praga. Bio je spreman na najgore, čak je i prednje prste već ispružio u obliku škara.

U susjednoj prostoriji stajala je Tere, držeći ispod miške maštil pun rublja, pa je gundala dok je po komodi tražila kvačice za veš:

— Štipunice, štipunice — mrmljala je.

Iza njezinih leđa vrata su se polako zatvarala tiho krkljajući.

Stojeći i dalje na pragu, Krsto Brodnjak pogleda svoje ispružene prste. Bili su žuti od praha s rukopisa, kao da je Osman napisan na leptirovu krilu. Tako je jučer isprljao Teri lice, tako se moglo dogoditi da ga i danas isprlja.

Tako je misao eksplodirala poput žarulje. Terino izlječenje moglo se objasniti samo na jedan način: djelovanjem toga praha.

Dok je stajao pred kućom, osjećao je kako ga kutijica u džepu peče poput vatre.

Do kuće je stigao dugim prolazom između dva reda niskih zgradica od suhozida pokrivenih kamenim pločama, u kojima je možda nekada stanovalo tko zna koliko svijeta, ali je sad sve bilo pusto, škure sklopljene, vrata zamandaljena i tužna. Dvor bijaše popločan glatkim kamenom izlizanim od mnogobrojnih koraka, a gore iznad glave bile su drvene pritke odrine po kojoj se vila sad već posve suha i podivljala loza. Kuća koju je tražio bila je sasvim u dnu, na desnoj strani, u predjelu zvanom Dočina.

Ali, ondje kao da nije bilo nikoga. Pusto, prazno, samo vjetar zviždi u iglicama dva velika bora što rastu iz gomile. Zelena, prašna vrata, niske kamene klupe, suhe iglice između ploča na tlu. A rekli su mu da je to ta kuća.

Krsto Brodnjak je stajao i pipao u džepu onu kutijicu. U kutijici je bio prah. Bio je sitan, žućkast, kao najfiniji pelud. Sam ga je skupio i pohranio u škatuljicu iz koje je prethodno istresao pilule protiv glavobolje. Dobio ga je tako što je otkinuo jedan komadić s ruba rukopisa kompletnog Osmana, pa ga izmrvio među prstima. Dobio je upravo isti onakav prah kakav je prethodnoga jutra vidio na Terinim usnama i na svojim rukama. Kutijicu je pažljivo zatvorio i stavio je u džep.

Premda je znao da bi to nekome tko bi gledao sa strane možda izgledalo suludo, znao je da dobro postupa i da mora upravo tako postupiti. Odmah mu je pala na pamet preuzetna misao da su svi važni lijekovi pronađeni slučajno, da mikroskopske gljivice imaju čudesna baktericidna svojstva, a da na onome rukopisu može biti plijesni; tumor, doduše, ne izazivaju bakterije, ali, opet, vrag će ga znati! Tko zna što se tu stvorilo kao kombinacija vlage, papira, zraka u onom bavulu i lastovskog zraka, klime, soli i vjetra? Zašto ne i nešto što liječi?

Zato mu nije bilo ni čudno ni zazorno da na putu ovamo, u ovaj zaselak, svrati pokraj ambulante, da pokuca na vrata ordinacije i da doktorici Zori ostavi malo praha uz molbu da to, kad bude imala vremena, pregleda pod mikroskopom, i uopće, nekako analizira. Ona ga je pogledala malo čudno ali nije mnogo pitala. Možda je pomislila kako on zapravo izmišlja razloge da je vidi, i možda joj je to bilo drago. Uostalom, ni taj zaključak ne bi bio posve pogrešan: čim mu je palo na pamet ono s prahom, pomislio je na nju i na to da se sve to nekako i nje tiče. Tek kad ju je vidio — kad je vidio njezinu crvenkastu kosu naspram svjetla s prozora, liniju vrata i zglob na ruci ispod rukava — mogao je krenuti dalje, prema zaselku u koji se uputio.

Prošao je kraj kapelice s Kristom i Lazarom i pomislio kako se sve dobro uklapa. Jer, ako je on našao rukopis cijeloga Osmana i to bilo čudo, zašto onda ne bi bilo moguće i drugo čudo, naime, da taj rukopis ima ljekovita svojstva? Kad se vrata jednom otvore čudu, poslije je sve moguće. Tko oživi jednoga Lazara, može ih oživiti na tisuće, cijelo mrtvo čovječanstvo, a može učiniti i štošta drugo. Kad

je već živio u atmosferi čuda, kad su mu ona poslana a da ih ničim nije zaslužio, zašto da ih zahvalno ne prihvati? I zašto da ne istraži odakle dolaze i dokle idu?

Tako je krenuo u zaselak da potraži kuću onoga gaštalda kod koga je škrinja godinama ležala. Da vidi gdje se nalazila, da sazna kako je onamo dospjela. Dio puta povezao ga je neki težak na traktoru, dio puta je pješačio, nekoliko stotina metara pravila mu je društvo jedna debela starica, od koje je najviše i saznao o kući pokojnoga Jerolima. Prolaznike je pozdravljao sa Zdravi ili sa Veseli, a oni su ga pratili pogledom.

I sad je bio tu, opipavao u džepu kutijicu i gledao velik, prazan dvor i golemu, pustu kuću s prostranom terasom, gdje je sad također bilo pusto i žalosno.

Onda je začuo glas:

— Oli si se jur umorila?

Na puteljku prema staji, koja je bila na drugoj strani kuće, ugledao je malu, ispijenu staricu u šarenom rupcu kako vodi magare i uvlači ga u kućicu. Dok se spustio do nje, ona je već bila pred vratima konobe, držeći golem ključ u ruci. Imala je male, sive oči, svijen nos i upale obraze, a rubac joj je na glavi bio vezan tako da se čvor nalazio na potiljku.

— E, zdravi — rekla je kao da se uopće ne čudi što tu vidi stranca.

— Dobar dan — rekao je Krsto Brodnjak. — Jeste li vi šjora Filica?

— Evo, sad ću ja — rekla je starica, a onda, kao da je nešto posumnjala, zagleda se u njega: —

A vi radi likarije?

Krsto Brodnjak je zatečen buljio u nju. Što je sad to? Zar je vještica? Kako je mogla znati što se njemu mota po glavi, kako je znala što je izliječilo Teru, ako je već do nje doprla glasina da se don Špirina domaćica na čudesan način spasila? Ili je njoj poznato da rukopis ima čudotvorna svojstva? On je k njoj došao kao k udovici gaštalda Jere, a škrinja je u njezinoj kući bila tko zna koliko godina. Možda zna? Ali zašto onda ne zna nitko drugi? I zašto je dala bavul iz kuće?

— Koje likarije? — upitao je oprezno.

— A, Bože moj, trave, čaja, meda, ne znam ja što vas boli — zaškiljila je opet spram njega.

Sad je tek shvatio. Pa da, zar nije Zora govorila da ovdje postoje travari koji liječe biljem, i da je osobito jedna žena vješta u tome? Ili Zora to nije rekla, ali je on pomislio? Znači, to je ova baba? Znači, dvije stvari u jednoj kući? Trave, dakle, ovdje su bile i trave. Ima li to kakve veze s rukopisima, Bože moj dragi, kao što u ovoj lastovskoj stvari sve stvari imaju neku međusobnu vezu?

— Ne — rekao je. — Mene je poslao don Špiro. Ja se bavim onim starim papirima što su ostali iza vašega pokojnog. Pa sam vas o tome htio pitati.

— A, e, bavul — reče starica mirno. — Onda smo na pravo mjesto.

Gurnula je onaj golemi ključ u bravu na zelenim vratima pred kojima su stajali, pa je otključala i otvorila. U konobu se silazilo niz dvije stepenice, a iznutra je zapahnuo vonj vina i octa. Na stropu su bile tamnosmede grede s kojih su visili lijevci, grabilice, kuke, gumene cijevi i uzice za vezanje vreća s maslinama. U polutmini su se nazirale bačve, kante i karatili, a desno se nalazila kamenica za ulje. Na podu je, na plastičnim folijama, bio prostrt luk, na zidu je visila pila, kraj vrata su bili naslagani kosiri i mašklini. Sasvim u dnu, lijevo, bila je još jedna kamenica, ali pokrivena daskama na kojima je bilo još nekog posuda; nju kao da nisu koristili.

— Bavul je bio u konobi? — upita Krsto Brodnjak.

— E — reče starica. — Tamo, u oni kantun — i pokaže prema zapuštenoj kamnenici. — I sad se prenem kad uđem, pa ga tamo ne najdem.

— A otkad je bio tamo? — upita je filolog.

— Otkad sam ja dovedena. Uvijek je bi ondi.

Krsto Brodnjak je pogleda. To kao da se nije slagalo s onim što je čuo od don Špire.

— Onda ga je možda i vaš pokojni muž od nekoga naslijedio?

— Bome da je naslidio, pokojan — reče starica. — Od oca, a on od svoga oca. Niko ni ni znao otkud je bavul doša u ovu kuću. Samo se znalo da ne smi iz kuće ići i da dobro čini.

Krsto Brodnjak se opet malo trgne. Kad se već činilo da čuda neće biti i da će o bavulu čuti posve običnu priču, pa će mu samo ostati da nagađa što se sve u rukopisu složilo i nataložilo, sad kao da je došlo nešto novo. Upita je oprezno:

— Kako dobro?

— A, eto — uzdahne starica — priča mi je pokojan muž... Jednom su ga bili iznili vanka konobe, oti bavul, i omar se vino ni tilo učiniti i posli je išlo na kvasinu. Kad njega ni bilo u konobu, sve se kvarilo. Zato se ja sad i brinem — dodala je — kako će dalje bit. Ma, šta meni triba, ja sam sad sama...

Pustila je suzu. Krsto Brodnjak je zbunjeno klimao glavom. Nije bio iznenađen. A i kako da bude? Ako je već bio u stanju da povjeruje u ljekovitost onoga praha, i to toliko da je taj prah nosio jednoj pravoj liječnici na analizu, onda kako da ne vjeruje da je bavul utjecao na kvalitetu vina, rakije i ulja? Htio je staricu nekako utješiti.

— Možda biste mogli uzeti bavul — rekao je — nama trebaju samo rukopisi.

Međutim, ona ga nije slušala. Slijedila je svoju misao, ali nije više suzila, nego je živahno prevrtala luk na podu, i usput mu govorila preko ramena.

— U ovu kuću je bilo najboje vino i rakija — vezla je. — A miša nikad nije bilo u ovu konobu, je li vi meni virujete?

— Vjerujem — rekao je Krsto Brodnjak.

— A na oti bavul sam i trave sušila — dodala je starica zamišljeno. A onda se odjednom trgla i užurbano upitala: — A jeste li vi za se napit?

Zatim mu je natočila vino, pa je popio čašu. Bilo je bijelo, mirisavo i jako. Nije se mogao sjetiti da je ikad popio nešto slično. Pristao je da popije još jednu. Usput je sa staricom razgovarao stojeći ondje, u konobi, u mirisu vina, luka, maslina, rakije, starog drva i mnogobrojnih trava. Pažljivo ga je slušala dok joj je pripovijedao o važnosti starih rukopisa i o tome kako je zahvalan njoj i njezinoj obitelji što su rukopise sačuvali. Na kraju je, onako usput, upitao staricu je li don Špirina Tere dolazila k njoj po trave, za svoju bolest, i saznao je da nije. Onda se oprostio da pođe.

Kad se našao sam na seoskom putu, izvadio je iz džepa kutijicu, ovlažio jagodicu prsta, dotakao njome prah u kutijici, pa liznuo. Vratio je kutijicu u džep i čekao, hodajući polako dalje.

Diglo ga je u roku od dvije minute. Odjednom se osjetio sretnim, bolje je vidio i čuo. Ali, to je moglo biti i vino.

Glava šesta

Kod odvojka je naglo stao i osvrnuo se oko sebe. Bilo je to kao da mu netko šapće na uho: odjednom je znao kamo treba da ide i što treba da radi. To je zacijelo bio utjecaj onoga praha koji je liznuo: posljednjih je trenutaka osjećao nekakvu lakoću u udovima, polet, a ujedno je bolje razabirao boje, zvukove i mirise, i sve mu je bilo ispunjeno najdubljim smislom. Plovio je kroz orgiju južnih aroma, kroz poplavu zagasitih zimskih boja i kroz koloplet šumova, žamora, šušnjeva i dalekog pljuskanja mora. A svoje vlastite misli vidio je jasno kao da su napisane na nekoj ploči, i te se misli ničemu nisu čudile, ni zbog čega nisu bile nespokojne, sve su primale kao dobro i prirodno. Sve je bilo u redu, ili će biti. Nešto mu je govorilo da se njegov put zna. I njegov puteljak, pa je tako zastao kraj onoga uskog odvojka s kojega ga je jučer vratio milicionar, pa je pogledao niz stazu. Znao je kamo treba da ide.

Glavnim putem se udaljavao mali traktor natovaren plastičnim kanistrima: to je don Špirin susjed Vicko vozio ulje iz uljare. Kad su se sreli, Krsto Brodnjak ga je ljubazno pozdravio i nabacio nešto o ulju i poslu, a Vicko je rekao samo "E" i nastavio dalje. Ali, u tome "L" bilo je nečega značajnog, nečega što je filologa hrabrilo i podržavalo, nečega što mu je govorilo šta treba da radi, baš kao i ono Zdravibili jednoga seljaka koji je prošao s magarcem natovarenim drvima. Sve je govorilo u prilog onome što je Krsto Brodnjak kanio učiniti, ali još nije ni znao da kani, sve je govorilo u prilog svemu. Bilo je to nešto kao zaljubljenost, ili kao nadahnuće. Sad je seljak s drvima nestao, nestao je i Vicko s traktorom, i Krsto Brodnjak je stajao sam kraj onoga odvojka, i gledao oko sebe, tek toliko, reda radi, premda je znao da se ne mora bojati ni vojske, ni milicije, ni nikoga.

Onda je zakoračio stazom koja je postajala sve uža i sve grbavija, sve više obrasla žilavim korovom, čak i zimi. Koračao je oprezno, pažljivo gledajući lijevo-desno. Išao je ustrajno i mirno, kao

da mu tko šapće na uho, kao da zna da mora nešto naći. Onda je u masliniku na lijevoj strani ugledao kućicu.

Zapravo, bilo je to više skladište za alat, ili možda staja za tovara u ljetno doba: niska zgradica od suhozida, s krovom od ploča, na jednu vodu, s prozorčićem i nakrivljenim vratima od posivjelih dasaka. U blizini nije bilo nikoga, nije čuo nikakav korak niti glas, samo je u visini klikotala nekakva ptica. Sunce se mutno probijalo, a sjene oblaka letjele su padinama brežuljaka.

Oprezno je preskočio ogradu, nastojeći da diže što manje buke, pa je kroz maslinik krenuo prema kućici. Zaobišao ju je, pa joj stao prilaziti sa stražnje strane, tako da bude nevidljiv i kroz prozor i kroz vrata. Činio je to gotovo nagonski i nesvjesno, kao iskusan lovac.

Kad je stigao do kućice, stao se tiho i polagano prikradati vratima. Čim je pred njih stigao, više se nije ni trudio da ne pravi buku. Sad neka bude kako mora biti. Pružio je ruku i gurnuo vrata.

U prvi mah su popustila ali su onda zapela. Pod rukom se to osjećalo kao da vrata nisu ni zaključana niti iznutra nečim poduprta, nego kao da su sapeta nečim slabim i elastičnim, recimo žicom. Krsto Brodnjak pogleda oko sebe, pa u vrata. Nije bilo nigdje nikoga. Da vikne? Zapravo, mogao bi pokušati i da vrata otvori oprezno, mogao bi i da ih ne otvara, nego da cijelu stvar riješi na drugačiji način. Ali, s druge strane, zašto? Iznutra je nešto šušnulo. Opalio je po vratima nogom iz sve snage.

Vrata se raskriliše.

Unutra je, zguren i blijed, stajao Irfan i držao u rukama nekakvu motku, očito spreman da se brani.

Bio je valjda zasljepljen mrakom u kućici, pa nije vidio tko to stoji na pragu, jer je srnuo na Krstu Brodnjaka podižući onu motku iznad glave i zamahujući da ga udari. Filolog odskoči u stranu, a onda zgrabi maloga za ramena.

— Ej — uzvikne — to sam ja!

— Pusti me — promrsi dječak kroza zube.

— Nećeš bježati?

— Pusti me!

Mali se batrgao kao bijesan, tukao odraslog muškarca nogama po golijenima, uvijao se kao guja i gotovo da je iskliznuo Krsti Brodnjaku iz ruku. Valjalo mu je objasniti.

— Čekaj — dahtao je filolog. — Neću te vratiti kući!

— Lažeš! — batrgao se malac dalje.

— Časna riječ — dahtao je Krsto Brodnjak. — Razgovarao sam i... — želio je izbjeći riječ milicija. — S njima tamo. Pristali su da ostaneš ovdje sa mnom.

— Lažeš!

— Kad ti kažem! Sve je dogovoreno! Sad sam ja odgovoran za tebe!

Mali se odjednom smiri. Krsto Brodnjak mu nije vidio lice, jer ga je obujmio s leđa, vidio mu je samo naježenu plavu kosu i pomalo prljav vrat. Klinac kao da je razmišljao.

— Ti si odgovoran? — upita.

— Ja — reče Krsto Brodnjak. — A onaj milicajac i nije tebe tražio — doda. A budući da ga je sad kad je opasnost prošla, minuo gnjev, doda: — Konju jedan!

To je prevagnulo. Dječak je bio kupljen. Okrenuo se filologu i pogledao ga. Oni koji čovjeku spremaju nešto podlo, oni ga ne vrijeđaju, to je valjda bilo njegovo iskustvo. Rekao je:

— Konj ti je čaća.

Krsto Brodnjak odahne, pa se zatim malo namršti. Nije mogao reći Irfanu da se nešto u Banjaluci dogodilo (da je netko nekoga ubio, samo se ne zna tko koga, rekao je komandir), a s druge strane, nije mu bilo drago ni da dječaku laže.

— Idemo — reče. — Sigurno si gladan.

— Neš me zajebat? — provjeri još jednom balavac.

— Tja — dahne filolog i okrene dječaku leđa.

Tako su se izvukli iz maslinika i krenuli uskom stazom prema glavnom putu. Dječak je bio izrazito blijed, imao je podočnjake, a bio je i promukao. Osim toga, ruke su mu se malo tresle, a oči žmigale. Vjerojatno je i spavao u onoj kućici i trzao se na svaki sušanj.

Dok su hodali stazom, Krsto Brodnjak je — još uvijek pod utjecajem čarobnog praha ili vina — mislio kako je sve na ovome svijetu nalik jedno na drugo. Lov na dječaka bio je sličan lovu na Osmana, a sačuvati rukopise bilo je isto što i sačuvati život i zdravlje ovome ovdje klinцу. I pitao se je li vrijedno posvetiti život tome da se nađe takav neki Osman, uz lijepe izgleda da se nikada ne nađe, ili je možda bolje spašavati ovakvu djecu svaki dan, kao što to radi doktorica Zora. Uostalom, zar ne bi i njegova dužnost bila da cijeloga tog Osmana, sada, ovoga časa, baci u more, ako bi time mogao spasiti ovoga dječaka, ili bilo kojeg dječaka, ili, uopće, bilo koje ljudsko biće?

— Šta su rekli? — upitao ga je mali odostraga.

— Kažu — uzdahne Krsto Brodnjak — da je samo važno da se zna da si na sigurnom. Izgleda da su oni tebe htjeli u neki dom, znaš.

— Jah — reče dječak. — Glina.

— Eto, a s obzirom da se sad ima tko za tebe brinuti, onda to može i pričekati.

— Ne idem im ja živ u dom — reče dječak čvrsto. — A ni kući, vala.

Gazili su sad glavnim putom, jedan kraj drugoga, oštro i odlučno, kao dva revolveraša u kaubojskom filmu. Krsto Brodnjak upita:

— A kako ti zamišljaš svoju budućnost? Ako nećeš ni kući ni u dom, što ćeš onda?

Dječak slegne ramenima i namršti se. Ozbiljni, ispaćeni i iskusni izraz na licu bio je u potpunosti suprotnosti s onim što je potom rekao:

— Snaći ću se ja. Idem u Njemačku. Nešto će se nać.

Krsto Brodnjak nije na to ništa rekao. Dugo su hodali po pustoj cesti, sve dok nisu u daljini ugledali selo što se svijalo oko polja kao gledalište, kao da težaci žele da svakoga časa mogu pogledati s prozora kako im napreduje loza. Kad su pred sobom spazili ambulantu, Krsto Brodnjak se upita ne bi li trebalo da doktorica Zora pogleda maloga. Ali, onda se sjeti da je klinac zacijelo prljav, pa zaključa da to može i pričekati. Uostalom, doktorice vjerojatno i nema, jer poslije dvanaest — znao je već Brodnjak — obično ide u kućne posjete.

Ipak je bila tu, opazila ih je s prozora ambulante, pa im je mahnula da uđu. Ušli su u čekaonicu, a ona je izašla iz ordinacije, jer je unutra valjda imala pacijenta. Brzo se raspitala za Irfana i za njegovo stanje, gdje je bio i kako je pronađen, a oni su na to nešto neodređeno promrsili, obojica, kao po dogovoru. Stručnim je okom Zora odmjerila dječaka, ali nije rekla ništa. Njezina kratka kosa lijepo je svjetlucala, jer je sunce našlo put do nje kroz prozor čekaonice.

Onda je Zora odjednom, usred razgovora o Irfanu, rekla Krsti Brodnjaku:

— A ono vam nije ništa.

— Nije?

— Nije. Pogledala sam malo. Obični otpaci. Nema čak ni nekih bakterija. Ništa.

Mislila je, naravno, na onaj prah, na mikroskopski usitnjenoga kompletnog Osmana.

Ručak je bio svečan. Sve je teklo glatko, lijepo, ugodno, jedino čega se trebalo bojati bilo je da će don Špiro — nakon rakijica koje je istrusio — udariti u zdravice. Ali, do toga nije došlo jer su se dogodile druge stvari. No, dok se nisu dogodile, bilo je lijepo. Sjedili su oko velikoga ovalnog stola u dnevnoj sobi župnoga dvora: na jednom vrhu ovala don Špiro, na drugome Irfan, a na dužim stranama Krsto Brodnjak i doktorica Zora. Čak je i Tere jela s njima, premda je zapravo više odlazila u kuhinju, donosila, odnosila i posluživala. Svi su bili dobre volje.

Taj je ručak imao višestruko značenje, i s obzirom na onoga tko ga priređuje, i s obzirom na onoga u čiju se čast objed daje. Slavilo se Terino izlječenje (ili što je već to bilo), i u izvjesnom je smislu Tere na ručak pozvala doktoricu i njezine prijatelje. Osim toga, velečasni je pozvao Krstu Brodnjaka, kao svoga gosta i čovjeka od kulture, pa je to bio objed dobrodošlice. Onda, slavio se i sretni nalazak izgubljenoga dječaka (Krsto Brodnjak je don Špiri u povjerenju ispričao ono što je bio čuo na miliciji). Napokon, bilo je u tom ručku i nekoga osobitog lukavstva, jer je Tere svojim ženskim instinktom (i šestim čulom stare cure) osjetila da se između liječnice i gosta nešto događa, pa je

uživala da tome kumuje i u tome sudjeluje, te ih je zato za cijeloga objeda veselo i pomalo urotnički pogledala. A i Irfan joj se sviđao, pa je, specijalno za njega, napravila rožatu. Nitko tu nije bio ni odviše gost ni odviše domaćin, pa su se svi osjećali dobro.

Krsto Brodnjak se osjećao dobro zato što je sad već bio siguran da se liječnica zanima za njega, i povremeno se, za vrijeme ručka, prepuštao svojoj omiljenoj zabavi: da po glavi traži stihove (ulomke iz Osmana) koji bi odgovarali opisu njezina lika. Uostalom, Osman je bio drugi razlog što se dobro osjećao: prisutnost onoga bavula u drugoj sobi, svijest o tome da tamo leži njegovo veliko djelo (sad je već, u boljim trenucima, tako nazivao svoj pronalazak), činila je da ga vino lakše hvata, pa ga je prisutnost grijala i hrabrila. Kako god da bude — sa Zorom, s Irfanom, s ljekovitim prahom — ostaje rukopis. Rukopis je, uostalom, bacao i neku sjenu na sve to, on je zračio i pozitivno i negativno. U džepu je Krsto Brodnjak i dalje imao limenu kutijicu za aspirine s malo onoga praha, pa premda mu je liječnica rekla da je taj prah doista tek prah i ništa drugo, nije mu dalo mira prisjećanje na ono što je čuo od stare travarke. Osim toga, tu je bila i Tere sa svojim čudnim izlječenjem, živahna, rumena, dobra apetita, čak i sklona da se kreštavo smije.

Oko njezina izlječenja se i razgovor dosta kretao. Don Špiro je bio popio nekoliko čašica lozovače prije ručka, a jednu i između juhe i glavnoga jela (imali su ribu, kovača, i pržene lignje, na koje je Irfan osobito navaljivao), pa je postao glagoljiv. Krsto Brodnjak se nadao da će svećenik nešto reći o tome slučaju sa — tako reći — stručnoga stajališta, o tome kako vjera gleda na čudo uopće, a na zdravstvena čuda posebno. On osobno znao je o čudima samo iz Suza sina razmetnoga i sličnih baroknih poema, gdje se najvećim čudom smatrala čovjekova sposobnost da se pokaje i vrati iz grijeha u krilo vjere. A ako se počne o čudima, moglo bi se postepeno prijeći i na Međugorje, a to bi onda svima bilo zanimljivo.

Ali don Špiro je udario analizirati društvenu stranu Terina izlječenja, on je valjda toliko i pio zato što je bio zabrinut zbog te društvene strane. Govorio je o tome zamumljeno, malo je i pleo jezikom, ali se moglo razabrati da se u mjestu mnogo govori o Terinu slučaju, da ljudi već šuščaju o pravom čudu (čemu pogoduje i Terin bogobojažni život), i da su već spremni na tko zna kakve zaključke i akcije. Moglo se razabrati i to da sve to skupa don Špiri nije drago.

— A šta ćemo poč govorit — mljeo je i pomicao svoj dugi nos iznad stola kao da kani njime napraviti red među tanjurima i priborom — to su ozbiljne stvari. Ljudi su se, Bože moj, skloni i prenalit, znate kako je, ni im lako, svakome je danas teško, kriza, i šta ja znan, i samo čekaju kad će doć koje čudo da ih spasi. A čudo, je li tako, biva po Božjoj volji, a ne kad se kome... I ne možemo mi sad ovo naše misto proglasit za prošteništa, shvatite me, samo zato što je Tere...

Irfan je u dnu stola gotovo spavao, jer se dobro nakrkao, prvi put nakon gotovo dva dana, Tere je tiho kupila stvari sa stola, Zora je zamišljeno vrtjela čašu na stolnjaku i gledala preda se, dok je Krsto Brodnjak motrio kako Zorina kosa u protusvjetlu (iza nje je bio prozor) stvara oko njezine glave crvenkastu auru. Izgledalo je da nitko ne sluša don Špiru, kao da je svatko zabavljen svojim mislima.

Ali svećenik nije zamuknuo zato što bi mu se činilo da ga ne slušaju dovoljno pažljivo. Ušutio je kao da nešto osluškujе: nakrivio je glavu, svrnuo oči prema stropu i uperio nos prema prozoru. Umirio se. Oko usta mu je zaigrala nekakva čudna grimasa, nešto između gađenja i čuđenja. Prošlo je neko vrijeme dok su ostali uvidjeli da to nije obična pauza u izlaganju, nego da se događa nešto drugo.

Nešto se događalo. Bore oko svećenikovih usta postajale su sve dublje, a nos kao da se jače povio nad usta. Lice mu je poprimilo izraz gorčine i napora.

— A ča je? — upita Tere koja se prva snašla.

— Tere — rekao je pop izmijenjenim glasom — di mi je ona likarija?

— Ili van je slabo? — skočila je Tere, a stolica se iza nje prevalila.

U istom času ustade i don Špiro, ne zna se zašto. A kako je ustao, tako se i presavio u pasu, kao da ga je tko udario u pleksus. Ruke je prinio trbuhu.

Irfan se trgnuo i stao razrogačenim očima motriti što se zbiva. Krsto Brodnjak se pridigao, u namjeri da pomogne i pridrži svećenika. Zora je već bila kraj župnika i obuhvatila ga oko struka. Dok je Tere otvarala ladicu i po njoj nervozno tražila lijek, mrmrlajući nešto nerazumljivo, don Špiri je na usta udarila krv.

— Krv — dahne Irfan.

Krvi nije bilo mnogo, ali je potekla iz kuta usta i krenula niz bradu. Dok je prihvaćao don Špiru i pomagao Zori, Krsto Brodnjak je očima davao dječaku znakove da izađe iz sobe. Dovedi su svećenika do otomana i tu ga položili da leži. Upravo nad njegovom glavom bila je papina slika.

— Što je to? — upita Krsto Brodnjak Zoru. Zora je bila više zamišljena nego uplašena, vidjelo se kako joj glavom prolaze različite kombinacije i kako donosi odluke jednu za drugom.

Odgovorila je čvrstim glasom:

— Don Špiro ima čir. Ovo je vjerojatno perforacija.

— Jeman ja dva čira — prokrkljao je svećenik.

— Ajme, Gospe moja! — reče Tere.

Krsto Brodnjak pogleda Zoru. Kod sebe nije imala niti torbu, niti išta drugo. Ali kao da je već znala što treba činiti. Rekla je:

— Tere, trčite do Bartula neka radiom zove helikopter. — Onda se okrenula Krsti Brodnjaku: — A mali bi dotle mogao skoknuti po moju torbu.

Krsto Brodnjak priskoči vratima, kroz koja je Tere upravo izlazila, pa pozove Irfana, lupne ga po mišici, doda mu ključeve i reče neka trči po torbu. Dječak je samo klimnuo glavom i odjurio. Krsto Brodnjak se vratio u sobu.

Zora nije mogla svećeniku zasad nikako pomoći, samo mu je rekla kako da legne i kako da diše, da bi se krvarenje što više smanjilo. Trebalo je čekati. Krsto Brodnjak se pitao odakle dolazi helikopter, s kopna ili iz onih tamo tajanstvenih vojnih baza koje se nalaze negdje na otoku; ali nije se usudio da pita, da ne bi time uplašio svećenika. Ovaj je, uostalom, bio miran. Ipak, u jednom je času okrenuo oči prema filologu i rekao tiho, kroz krv koje su mu i dalje bila puna usta:

— Raspelo. Dajte mi raspelo.

Pokazao je prstom prema vratima susjedne sobe, one iste u kojoj se nalazio i bavul. Krsto Brodnjak se sjećao da je ondje vidio raspelo. Ali raspelo je visilo u svakoj sobi, i bilo je malo čudno što svećenik hoće baš ono iz one sobe tamo. Ipak, valjalo ga je poslušati.

Krsto Brodnjak uđe u susjednu sobu i skine raspelo sa zida. Bilo je dugo tridesetak centimetara, od crnoga drva, a Krist je na njemu bio načinjen od bjelokosti. Filolog ga vagne u ruci: bilo je teško. Stajao je nasred sobe i gledao ga. To je raspelo za don Špiru imalo neko posebno značenje. Okrene se da se vrati u blagovaonicu.

Onda zastane. Posegne u džep, izvadi kutijicu i otvori je, pa među prste uzme malo one tajanstvene žućkaste stvari, malo Osmana u prahu. Brzo natrlja prahom cijelu Kristovu figuru, osobito glavu. Potom spremi kutijicu u džep. Da ne bi sam sebi dao vremena za razmišljanje, brzo se vrati u dnevnu sobu.

Nije znao zašto je učinio to što je učinio, nije se pitao je li to dobro ili loše, nije se usuđivao da raščlanjuje što sve taj njegov čin znači ili bi mogao značiti.

Ipak, bilo mu je silno drago, grlo mu se steglo od ganuća i osjetio se kao pobjednik, kad je don Špiro, čim je dobio raspelo u ruke, brzo prinio križ usnama i poljubio Krista na njemu.

Glava sedma

Kad se helikopter digao i nestao u mračnim oblačinama (tek se tada vidjelo koliko su niski), Krsto Brodnjak se vratio u župni dvor, zatvorio se u ured, otklopio bavul i izvadio rukopis. Ne misleći ni na što, bacio se na čitanje.

Morao je tako učiniti, nije mu bilo druge. To je bio jedini način da ne misli na ono što je uradio, a i jedini način da spasi i sebe i rukopis. Jer, jasno je osjećao kako to otkriće za njega prestaje biti ono što bi moralo biti, i što bi bilo logično da bude: radost, životno djelo, izvor samopouzdanja i nadahnuća. Postepeno se taj fascikl pretvorio u izvor pitanja, tjeskobe i grižnje savjesti. On više nije bio ni filologija, ni hrvatska književnost, ni barok, postao je nešto što ima veze sa živim ljudima, što se miješa u svakodnevnu zbilju i što i njega, Krstu Brodnjaka, tjera na postupke za koje nije mislio da je sposoban. Na postupke koji su možda bili ludost, možda tek pustolovina, a možda i zločin. Zato se

morao vratiti rukopisu i morao je rukopis vratiti tamo gdje spada: u svijet prošlosti, ljepote i apstrakcije, i tako mu onemogućiti da mijenja život.

Znao je to čim su ukrcali don Spim u letjelicu (dok je Tere skakutala okolo, hvatala se za glavu i ajmekala), pa je odmah sve pripremio. Našao je Irfanu prijevoz do hotela i naredio mu da ode onamo i da se naspava, pa mu zakazao sastanak kod samoposluživanja u šest sati, da bi ondje malome kupili nešto odjeće.

Putem do župnog dvora (išao je sam, jer je Tere otišla da se izjada nekome u mjestu) još se pitao što će biti s don Špirom. Nije mislio na smrt, to se nije usuđivao. Mislio je na to koliko će trajati let, hoće li helikopteru smetati vjetar i hoće li se u splitskoj bolnici naći slobodan krevet. Helikopter je bio zelen, vojni, prilično velik, a njegova golema elisa podigla je veliku prašinu na igralištu iza škole dok se polako odljepljivao od zemlje, a onda počeo hvatati visinu ustremivši se prema niskim oblacima. Zbog buke njegova motora, zbog njegove veličine i zbog ozbiljnosti ljudi u njemu (nitko od posade nije imao čin niži od poručničkoga), čovjek je imao osjećaj da nije sasvim izdvojen, da tu ima nekoga tko se brine, da su tu i tehnička sredstva, i znanje, i volja da se priskoči u pomoć. S druge strane, opet zbog veličine letjelice i svega oko nje, Krsto Brodnjak je odjednom osjećao i da nije osobito daleko, onoliko sam i onoliko u nekome drugom životu koliko mu se činilo i koliko je želio kad je stigao na Lastovo. Sve je bilo tu: vojska i vlast, i politika, i sve ono što se događa u Jugoslaviji, bijega nikako nije moglo biti.

Upravo isto tako osjećao se i u vezi s rukopisom i u vezi sa svojom strukom dok je, sjedeći opet na podu, razvezivao vrpce zagonetnoga fascikla. Bavljenje starim rukopisima, bavljenje baš ovim starim rukopisom, davalo je čovjeku osjećaj da je isključen, da je daleko od svega, da ga se svakodnevnica ne tiče. A sad se taj rukopis odjednom, na razne načine — nezvan i opasan — počeo plesti i u njegov život i u život uopće. Spustio se u zbilju kao helikopter, samo s borbenim, a ne sa spasilačkim zadatkom. I što je onda Krsto Brodnjak mogao drugo nego da taj rukopis opet počne čitati očima filologa, ne bi li ga tako vratio onamo gdje spada?

Otvorio je Osmana na onom mjestu gdje su se nalazila dva novopronađena pjevanja, Četrnaesto i Petnaesto. Nije mogao a da ne zapazi kako su tu stranice — inače po svemu nalik na ostale — po rubovima malo žuče i krhkije, kako se jače osipaju, kako tu ima više onoga žutog praha i kako je tu miris na lipu intenzivniji. Istodobno, čudnovato, sam prah nije mirisao na lipu, to se također moglo utvrditi, i o tome se moglo razmišljati. Ali, Krsto Brodnjak je odlučio da na sve to ne obraća pažnju, da razmišljanje o tome ostavi za poslije, kad bude znao više, kad mu barem, ako ništa drugo, bude jasnija don Špirina sudbina. Uzeo je čitati.

Nije išlo lako. Nije mu, naravno, stvarao problem ni pravopis, ni blijeda tinta, ni kitnjasta minuskula; teško mu je, jednostavno, bilo da se koncentrira. Jer, svaki redak koji bi pročitao, svaka strofa, stvarala bi cijele nizove asocijacija na ono što je znao o spjevu, na stilske i narativne osobine ostalih pjevanja i na vlastita mnogobrojna i bolna nagađanja o tome kakav je mogao biti taj izgubljeni dio Osmana. Sad je taj dio bio pred njim, i on se kroz njega probijao s mukom, kao da nešto u njemu nikako ne može prihvatiti postojanje te cjeline, pa se stalno vraća na krnji spjev, kao kad čovjek iz mraka izađe na odviše jako svjetlo, te stalno mora sklapati oči.

Četrnaesto je pjevanje započinjalo jednim Osmanovim unutrašnjim monologom i to je Krstu Brodnjaka osobito dekoncentriralo. Krnji se spjev, naime, nakon početnih Osmanovih razmatranja o sebi, o vladarskoj dužnosti i o slavnoj tradiciji turskih careva, više ne približava mladom glavnom junaku toliko da bi čitalac doznao što ovaj misli. A sad, odjednom, u tom izgubljenom pa iznova nađenom Četrnaestom pjevanju, javlja se još jedno opširno carevićevo razmišljanje o sebi i o svijetu. Već je to javljanje bilo neobično i uzbudljivo, ali je tek njegov sadržaj dokraja potresao filologa.

Riječ je o trenutku koji je u svakom pogledu ključan. Već od prve strofe, naime, postaje jasno da Osman počinje sumnjati u sve ono u što je dotada vjerovao. Prije su mu uzor bili preci, junaci otporni na glad i zimu, koje je zanimao samo rat i širenje svete vjere, a sad se mladi car počinje pitati o smislu ratovanja i osvajanja, pa donekle i o smislu onoga u ime čega se ratuje i osvaja. U glatkim, stilski bujnim osmercima punim neke potisnute snage, taj se mladić, obuzet tjeskobom i užasom, suočava sa sudbonosnim pitanjem: što ako je pogrešno odgojen, ako je sve ono u što je dotada vjerovao zapravo tlapnja i ako nema nikakva prava da teži za onim što je inače vidio kao smisao svoga

života. I još više: on se, istina, nerado i neodlučno (ali zato poetski dublje i metaforički bogatije) počinje diviti svome glavnom protivniku, kraljeviću Vladislavu, njegovoj hrabrosti, načelima koja ga vode, pa čak i njegovoj vjeri. Protiv toga divljenja on se pokušava boriti, ali mu to ne uspijeva: kako god da okrene, uvijek ispada da je pravda na Vladislavljevoj strani, a da je ono što Poljaka u životu vodi ljepše, plemenitije i bolje: ljubav, sućut, zaziranje od nasilja. Ta unutrašnja borba traje praktički od početka pjevanja, i izvedena je tako da djeluje doista potresno; to jest katolički, propagandni sadržaj, ali ima u sebi i nešto univerzalno, jer je slika svakoga čovjeka koji sumnja u ispravnost svojih postupaka, što znači svakoga čovjeka, pa i onoga koji to čita sjedeći na podu, u tamno februarско lastovsko poslijepodne. Mučen tim sumnjama, Osman u sebi traži snage da nastavi ono što je započeo, pa makar i u donekle izmijenjenom obliku.

Jedva da je pročitao dvadesetak strofa, a Krsto Brodnjak je već morao stati. To mu je čitanje odnijelo kudikamo više vremena nego što bi to inače bio slučaj, jer je stalno morao zastajati da ogleda misli i ideje što su mu se pri čitanju javljale u glavi, da bi neke od njih i zabilježio. Bilo ih je tako mnogo zato što mu se činilo da to što čita nekako potvrđuje ono što je i sam već odavno mislio, slutio ili priželjkivao.

Osmanov mu je monolog — ne samo zato što je bio monolog nego i zbog drugih svojih sadržajnih i stilskih osobina — ličio na nekakvo pokajanje: Osman je stalno nekako rekapitulirao svoje ranije misli i postupke, pa je uvijek dolazio do zaključka da je pogrešno postupio i da su mu i sama načela bila pogrešna. A to je onda neminovno zvučalo kao monolog nekakvog grešnika, i to ni manje ni više nego kršćanskoga grešnika. A o kršćanskome — točnije, biblijskom — grešniku govori drugo slavno Gundulićevo djelo, Suze sina razmetnoga. To je onda Krstu Brodnjaka podsjetilo na jednu njegovu davnu ideju.

Pomišljao je, još davno, da bi se Osman možda mogao dopuniti tako da se od već postojećih stihova u spjevu, birajući pažljivo i stvaralački, pjesnički, načini potreban broj strofa za dopjev. Ta ga je ideja osobito privlačila zato što bi se u tom slučaju možda pokazalo da ona dva pjevanja i nisu zapravo izgubljena, nego da su sve vrijeme bila tu, samo što su bila raspršena po slavnom Gundulićevu pjesmotvoru; u tom bi se slučaju Osman sastojao od osamnaest vidljivih pjevanja i od dva nevidljiva, ili skrivena, pa bi po tome bio jedinstveno djelo na svijetu. Poslije je vidio da su na sličnu ideju došli i drugi, prije njega, pa su neki od ljudi koji su pokušavali dopuniti Osmana koristili već postojeće stihove iz Osmana da bi tako popunili prazninu. Ali to nije ispadalo dobro, pa je i Krsto Brodnjak tu zamisao napustio.

A sad je jasno vidio da je smisao ovog Osmanova monologa — premda je dotad pročitao samo mali njegov dio — bio posve isti kao i smisao Suza sina razmetnoga. Odjednom mu se učinila sasvim mogućom, pa i vjerojatnom, jedna nova kombinacija. Ako je pjesnik, recimo, bio spriječen da dovrši djelo (spriječen, na primjer, političkim razlozima), možda bi trebalo neko drugo njegovo djelo shvatiti kao dopunu Osmana? Možda su to baš Suze? Možda su upravo one ono što nedostaje? Jer, ako je Osmanov monolog zapravo monolog grešnika, što nas priječi da zamislimo kako se cjelina ostvaruje tek u čitavom opusu?

Dok je sjedio tako, držeći rukopis na koljenima, naprežući oči u sad već polumračnoj sobi, nije mogao izdržati a da ne misli o tome stalno iznova. Pitao se nije li sve što je Gundulić ikad napisao — i prije i poslije Osmana — zapravo samo dopuna epa, a od čitaoca se očekuje da to shvati? To bi, uostalom, bilo posve u baroknom duhu.

U to bi se onda uklapala i činjenica da su i neka druga Gundulićeva djela izgubljena, ili ih je on sam uništio. Možda su i te rupe nekako unaprijed predviđene, ukalkulirane, možda čitav Gundulićev opus predstavlja idealno uravnotežen odnos punih i praznih polja, pri čemu ono što postoji dopunjava prazna mjesta, a prazna mjesta izazivaju ono što postoji da doista postoji i ujedno mu daju smisao? Što ako Gundulić cijelog života nije pisao ništa drugo do Osmana, i što ako je sve što je ikad uspio stvoriti samo i jedino Osman?

Nije više mogao čitati, sve je to bilo odviše složeno i tražilo je mnogo trezvenoga i sustavnog razmišljanja. Osim toga, u sobi je bivalo sve tamnije, a njega je već boljela glava od naprezanja onoga jedinog oka. Sjedio je tako još neko vrijeme i razmišljao, slijedio kombinacije, uspoređivao hipoteze, mozgao o važnosti praznine, rupe, nesavršenosti.

A stalno je bio svjestan da na koljenima drži cjelovito djelo, djelo koje nije nesavršeno i nema rupa, i ta je činjenica proturječila svim njegovim kombinacijama. Ipak, osjećao je da sve te njegove hipoteze — ili maštarije — nisu lišene svakoga smisla, i da na neki tajnovit način dotiču ono što je za Gundulićev spjev bitno.

Povremeno je pogledao u zid na kojem se sad vidio svijetli trag raspela koje je don Špiro odnio sa sobom, prethodno ga poljubivši kao samrtnik, i možda ga još uvijek ljubi. U sutonu, taj bijeli trag kao da je svijetlio.

U trgovini su kupili Irfanu dvije košulje, hlače i nešto rublja. Dječak je bio začuđen i malko sumnjičav, jer mu, valjda, nikada prije nitko nije ništa badava dao. Ipak, stvari su mu se sviđale, a osobito traperice, pa je izrazio želju da odmah ostane u njima. No, Krsto Brodnjak nije pristao na to. Poslao je maloga natrag u hotel da se okupa. Strogo mu je naredio da se dobro istušira, da opere glavu i sve, a onda, ako hoće, može navući nove stvari, premda bi mu bolje bilo da opet spava. Kupio mu je bocu tonika, kutiju napolitanki i nekoliko stripova. Tako je mali sa dvije plastične vrećice u rukama uskočio u auto nekog mještana koji je slučajno naišao i pristao da ga poveze. Irfanu se vidjelo na nosu da bi najradije s Krstom Brodnjakom pošao k doktorici kući, ali to filolog nikako nije mogao dopustiti. Između ostalog, i zato što je točno znao što će se dogoditi.

Nije to, doduše, ni sam sebi priznavao, pa je u glavi svoj posjet objašnjavao time da želi još ponešto izvesti načistac s liječnicom. Ali, znao je, i te kako je dobro znao: sve je to išlo isuviše brzo a da bi se moglo završiti ikako drugačije. Sve je bilo odviše natopljeno čudom (ili vjerom u čudo) a da se ne bi i najmanja sitnica odmah pretvorila u čudo, makar i posve malo.

Doktorica ga je dočekala viješću o don Špiri. Saznala je da je svećenik sretno stigao u bolnicu, i da je odmah primljen na obradu (tako se to zvalo); sad ga tamo obrađuju. To je bilo sve što se u tom času znalo. Na stolu je bio pribor za kavu i rakija, televizor je bio upaljen, a Zora je na sebi imala traperice i pulover. Kosa joj je malko letjela, kao da je svježije oprana. U sobi je bilo toplo, u kutu je stajala termoakumulaciona peć i tiho zujala.

Bilo je ugodno. Zbog atmosfere, a i zbog stana. Atmosferu je stvorila liječnica, koja se kao i inače držala ozbiljno, odlučno i bez koketerije. Vješto je prihvatila njegov ogrtač i naredila mu da natoči rakije i sebi i njoj. Stan je bio malen, u staroj kući, možda donekle i vlažan, a način na koji je bio uređen bio je u suštoj suprotnosti sa Zorinim karakterom i ponašanjem: ona je bila praktična, odlučna, pomalo hladna, a stan je bio sav u jastučićima, heklanim podmetačima, u zavjesicama, vazicama i gipsanim figuricama. Kako da se ta žena nije dosad udala za kakvog geometra, pomorca ili vlasnika kafića?

— Ovdje nema cvijeća — rekao je Krsto Brodnjak — pa sam donio knjigu.

Otišao je do ogrtača i iz džepa izvadio knjigu: zamolio je u samoposluživanju da mu je zamotaju, pa su je ovili bijelim papirom kao bombonijeru. Bilo je to jedno staro izdanje Suza sina razmetnoga koje je slučajno ponio sa sobom iz Zagreba. Zora je uzela knjigu u ruke, pa ju je prelistala.

— Uvijek sam se divila ljudima koji se mogu baviti ovakvim stvarima — rekla je, kao da je on nekakav hobist.

O toj su temi nastavili dok je Zora kuhala kavu. Krsto Brodnjak bio je toga dana svečano odlučio da će liječnica biti prva osoba kojoj će saopćiti što je otkrio. Zato je najprije nastojao ispitati što ona uopće zna o Osmanu. Nije znala mnogo. Čitala ga je u ulomcima, još u školi, u dobi kad nije razumijevala ni jezik ni kontekst. Spjev joj nije ostao u osobito lijepom sjećanju, možda ju je čak pomalo i odbio od književnosti. Bio je to klasičan slučaj pogubnog djelovanja škole.

— A sjećate se da Osmanu nedostaju dva pjevanja? — upitao je.

— Maglovito — prizna Zora. — Sigurno znam samo to da je ove godine obljetnica, to sam čitala u novinama.

Tako joj je na brzinu objasnio u čemu je problem s tim pjevanjima koja nedostaju. Rekao joj je što je izgubljeno od fabule, i koja su nagađanja o razlozima zbog kojih su dijelovi epa nestali. Nastojao je donekle predočiti i što sam misli o svemu tome. Dodao je:

— Ukratko, to je jedna od najuzbudljivijih stvari u hrvatskoj književnosti. Ta rupa u Osmanu interesantnija je, pa i književno vrednija nego osamdeset posto onoga što je sačuvano i što danas čitamo.

Gledala ga je sa zanimanjem. Očito, bio joj je stran taj način razmišljanja, ali joj nije bio neprivlačan. Pažljivo ga je slušala, malo nakrivivši glavu, dok joj je tumačio ono što ima, pripremajući je za ono što će doći dalje. Pripremajući je za što, uostalom, pitao se i sam. A ona je rekla:

— Nisam znala da se i tako može pričati o svome poslu. Vi izgledate kao zaljubljen čovjek.

Što joj je mogao na to reći? Nije li to bio malo prebrz prijelaz na temu ljubavi? I je li on zbilja zbog ljubavi tu, ili, je li tu samo zbog ljubavi? Brzo je rekao:

— To je zato što sam ja, bar mi se tako čini, popunio veliku rupu.

Ispričao joj je sve. Kako se dopisivao s don Špirom, kako je došao na Lastovo, kakva je bila sudbina prašnog bavula i što je saznao o gaštaldu Jerolimu. Ona ga je slušala pažljivo, vidjelo se da je to zanima, i sve ga je požurivala i potpitanjima i poticala da nastavi dalje, da joj objasni kakve su prave dimenzije toga otkrića i što bi sve ono moglo značiti, u struci i u javnosti.

Kad je završio (odnosno, kad se prekinuo, jer za njega ta priča nije imala kraja) očekivao je da će ga ona upitati što kani poduzeti dalje. Nadao se da je u njezinim očima on, bar u stanovitom smislu, junak te priče. A ona je upitala, zamišljeno vrteći kažiprstom po rubu čašice za rakiju:

— A onaj prah... To je odande? Mislim, s toga dijela Osmanal

Pogledao ju je začuđeno. Sjedili su za stolom, ovalnim i starinskim, sličnim onome u don Spire (samo što ovdje na zidu nije bio papa, nego Freud, hm!), ruke su im bile blizu jedna drugoj, i Krsto Brodnjak je gotovo ščepao doktorečinu šaku, ne bi li je prisilio da bude iskrena i da odgovori brzo.

— Kako znate? — upita je.

Ona je malo nagnula glavu i pogledala u njegovu ruku, kao da zna što je ta ruka namjeravala. Opet nije odgovorila, nego je rekla nešto što je Krstu Brodnjaka nagnalo da pogleda u Freuda na zidu:

— A vi mislite — nije gledala u njega — da taj prah ima ljekovita svojstva?

Najviše se bojao kako će joj to kazati, kako će izreći tu fantastičnu pretpostavku, a da u njezinim očima ne izgleda ili lud ili posve neozbiljan. A ona je, eto, sama došla na to, i izgovorila je to kao da je takva pretpostavka nešto posve prirodno i kao da joj ljudi svaki drugi dan dolaze s takvim stvarima. Ili kao da i sama ima takve misli? Nije se odviše ni čudila, nije se čak toj misli ni otvoreno protivila. Nije se protivila uopće. Znači li to da je sklona da mu vjeruje, da mu pomogne? Ili je, jednostavno, pogodila po tome što joj je davao prah na analizu, pa je već stvorila mišljenje i o toj stvari i o njemu? Upitao je:

— Kako ste pogodili?

— Po tome kako ste pričali. Samo onome što voli čovjek može pripisati tako čudotvornu moć.

U tome je zacijelo bila u pravu. Vjerojatno se tu zbilja radilo o pripisivnju. O koincidenciji. O nečemu što se njemu samo učinilo. Ipak, nije se dao, zato što mu je bilo stalo, a i zato što je osjećao da taj razgovor sve više približava njihove dvije šake na končanom stolnjaku: njegovu tamnu i posutu plavim maljama, i njezinu bijelu i prošaranu plavetnim žilicama.

— Od čega je onda Tere ozdravila? — upitao je bez ikakva uvoda.

— Ne znam — slegla je svojim lijepim ramenima i vedro i čvrsto ga pogledala. — Možda od šoka, možda od nekoga tajanstvenog procesa u organizmu. Već sam slušala o takvim stvarima. Ima, navodno, i jedan roman, ali ja ga nisam čitala. Vi ćete to možda bolje znati. Ali, romani su ipak samo romani.

Eto, književnost je njoj mogla biti samo posljedica nečega, nikako uzrok. U tome je bila razlika među njima. Možda je to stvaralo i privlačnost među njihovim rukama, tamo, između onih šalica i čaša na stolu.

— I na mene je djelovalo — rekao je.

— Na vas?

— Liznuo sam malo praha. Osjećao sam se kao da letim.

Pogledala ga je komično zaškiljivši. Taj razgovor je počeo postajati suviše načelan, i kretao se — Brodnjakovom krivicom — prema točki kad će trebati ili da se slože, ili da se razidu. Zora je razbila napetost. Stresla je svojom kratkom kosom i upitala:

— A nije tu bilo malo vugave?

Opet je pogodila, bilo je. I tako je sve bilo tu: i šala, i zbilja, i izazov i suglasnost i sve je — i kao razgovor i kao događaj — odatle moglo krenuti u bilo kojem smjeru. Jedan je trebalo izabrati, jednom je smjeru trebalo pomoći da djeluje. Zato je Krsto Brodnjak izvadio iz džepa kutijicu za aspirine, pa ju je otvorio i stavio na stol.

— Evo, kušajte sami!

Zora je pružila ruku, i tada se dogodilo to. Krsto Brodnjak ni sam nije znao koliko se doista uplašio da će ona odmah kušati onu tvar, a koliko je shvatio da možda malo previše kljuka ljude oko sebe tim blaženim Osmanom u prahu, koliko ga je bilo strah posljedica, a koliko je sve, pa i sama kutijica, bilo tek izlika. U tom času, brzo je i sam pružio ruku.

Ali, umjesto da ščepa kutijicu, zgrabio je Zorinu ruku. Zora je nastavila gledati kutijicu, a on je i dalje držao njezinu šaku. Onda joj je drugom rukom pogladio zglob koji je virio iz rukava.

Tada ga je pogledala. Nagnuo se prema njoj i poljubio je. Uzvratila mu je poljubac. Ustao je i privukao je sebi. Zagrlio ju je snažno i osjetio kako je čvrsta i teška u njegovim rukama i kako lijepo miriše. Poljubio ju je u vrat i pomislio kako prah s Osmana, i onda kad se ne uzima, ipak čarobno djeluje.

Dok su se grlili, s televizora su čuli vijest da su u nekom rudniku na Kosovu rudari sišli u okna i da odbijaju izaći sve dok se ne ispune njihovi zahtjevi.

Glava osma

Prvo iznenađenje bio je telefonski poziv oko devet sati. Krsto Brodnjak bio se taman vratio s Irfanom s doručka i mozgao kako da isplanira dan, kad je telefon u sobi zazvonio. Želio se opet pozabaviti rukopisima, ali je morao nešto smisliti i za Irfana, da ne bude sam i da ne dođe na kojekakve misli, a osim toga, trebalo je i da se javi Zori, jer je kod nje ostao do poslije ponoći i išuljao se kao tat, i sad je sve bilo drugačije. Kad je telefon zazvonio, njemu se čelo smrklo i osjetio je kuckanje u glavi, tamo gdje nije imao oka. Pomislio je da to mora biti poziv iz Zagreba i da sigurno donosi neku nevolju, ili makar brigu: da ga zove žena (kao da je nešto naslutila, u vezi sa Zorom), da ga zovu iz Zavoda (kao da su nešto naslutili, u vezi s Gundulićem), ili već da je nešto tome slično. Ali, ne, bila je to Zora.

I to je bilo iznenađenje, njezin ga je glas osupnuo više nego da ga je nazvao osobno Ivan Gundulić. Jer, ona mu nije izgledala kao žena koja ne bi mogla odoljeti potrebi da se javi svome čovjeku nakon ljubavne noći. Osim toga, telefon se na otoku ne koristi za privatne poruke i sentimentalnosti, nego isključivo za ozbiljne stvari.

Međutim, ovo je i bila ozbiljna stvar. Liječnica mu se obratila kao da ničega nije ni bilo (i to ga je odmah zasmatalo), i obavijestila ga o nečemu što ga se doista ticalo.

— Čuj — rekla je nakon pozdrava — don Špiro se vraća danas. Brodom.

— Kako se vraća? — upita Krsto Brodnjak začuđeno. — I zašto tako...

— Ne znam — odgovori liječnica. — Možda u bolnici nemaju mjesta. U svakom slučaju, to je sad problem. Ja imam jedan porođaj, dolje u selu, sad su mi javili. Pa sam mislila, ako ga ti možeš dočekati...

— Svakako — reče Krsto Brodnjak. — Bit ću tamo.

To je bilo drugo iznenađenje. Tako se pokazalo da i nema što da se planira, sve je već bilo isplanirano. I pitanje što da se radi s Irfanom bilo je riješeno: povest će ga sa sobom da dolje u luci baca kamenčiće u more. Ostalo je još dosta vremena do broda, ali su odmah krenuli, jer im se nije isplatilo da idu čak do sela, niti da što drugo počinju.

Tako su doživjeli treće iznenađenje. Kad su se spustili do mora i kad je Irfan počeo doista bacati kamenčiće, odjednom se odnekud pojavio Onte. Krsto Brodnjak se upravo počeo dovijati što bi moglo biti s Irfanom, jer je mali toga jutra bio nekako mutan i nerazgovorljiv, a kao da je i pomalo kašljucao (filolog nije s tim imao nikakva iskustva), a onda se odjednom pojavio Onte i sve preokrenuo.

Krsto Brodnjak nije mu čak znao ni prezime, a ime mu je zapamtio samo zato što je bilo tako neobično. Znao je o čovjeku toliko da je s nekoga otoka, gdje se umjesto Ante govorilo Onte, a inače jedva išta drugo. Taj je Onte sada na sebi imao tamno odijelo, kao snijeg bijelu košulju i uredno vezanu kravatu. Bio je glatko izbrijan i uredno podšišan, a ruke su mu bile bijele i čiste. I to je bilo iznenađenje. Koliko ga je Krsto Brodnjak pamtio iz Zagreba, dok je Onte tamo radio kao bibliotekar u Radničkoj, čovjek nikako nije izlazio iz pulovera i traperica, nosio je uvijek bradu od četiri dana, a ruke su mu svagda bile tamne i ispućane. A sad je izgledao kao da ide na pogreb, pa čak i kao da će na tom pogrebu njega sahranjivati, jer je bio blijed i imao velike podočnjake.

— Znao sam ja — rekao je zagonetno umjesto pozdrava da ćete vi jednom doći ovamo.

Krsto Brodnjak je malo stresao glavom. Počelo mu se javljati nekakvo neodređeno prisjećanje u vezi s Ontom, ali se nikako nije mogao sjetiti što je to bilo.

— Kako ste znali? — upitao je.

— Ovo je takav kraj — rekao je Onte, i dalje zagonetno.

Stajali su na obali, sunce se malo probilo kroz oblake i potihom je pirkao zapadnjak koji je obećavao buru. Bila je oseka, lažina što ju je more izbacilo oštro je mirisala, a na dnu ispod mola nešto je svjetlucalo, vjerojatno kakav komad lima. Vidik je bio širok i plav i nekako se osjećalo da sve to ima neko skriveno značenje koje bi čovjek mogao i dosegnuti, samo da se malo napregne.

— Kako ste vi? — upitao je Krsto Brodnjak i odmah shvatio da je pogriješio.

Jer, onoga časa kad je izgovorio to pitanje, sjetio se o čemu se kod Onte zapravo radilo. Čuo je jednom kako je knjižničar preklani, iznenada, preko vikenda, odjednom sve napustio i otišao na Lastovo. Ostavio je radno mjesto, obitelj i Zagreb, otputovao noćnim vlakom i izgubio se na otoku da se s njega nikad ne vrati. Sjetio se Brodnjak još i da se svašta pričalo o Ontinu mentalnom zdravlju, a pouzdano se znalo da je prije odlaska iz Zagreba (onoga istoga vikenda) dvaput pokušao samoubojstvo. I sad je Krsto Brodnjak od svih pitanja na ovom svijetu našao baš da ga pita kako je.

Ali, Onte se na to nije osvrnuo nego se napravio da ne čuje pitanje. Zaškiljio je prema Irfanu, koji je malo dalje pokušavao praviti "žabice" plosnatim kamenčićima, pa je rekao:

— A vi ste radi rukopisa došli, je li tako?

Krsto Brodnjak se malo lecnuo vidjevši da čak i Onte zna za njegovu misiju koju je on nastojao okružiti kakvom-takvom diskrecijom. Onda je pomislio da je to na otoku možda i prirodno. Potom je klimnuo glavom:

— Radi rukopisa, da.

Onte je posegnuo u džep, pa je odande izvadio srebrnu tabakeru i iz nje izvukao plosnatu cigaretu bez filtera. Upalio ju je starinskim benzinskim upaljačem, pa je otpuhnuo plavkast dim. Da ga je vidio sa strane kako stoji na morskoj obali onako kostimiran, Krsto Brodnjaku bi izgledao kao lik iz kakvog talijanskog filma. Možda Onte baš to i glumi, možda upravo takav film vrti u glavi?

— Jeste li imali sreće? — upitao je čudak. — Ja mislim da jeste.

Tu se Krsto Brodnjak malko smrknuo. Odjednom je postao svjestan kako ima donekle čudan odnos prema svome otkriću. Želio je da svi za to otkriće znaju, a istodobno je želio i da ga nekako sačuva za sebe. Ili mu je naprosto bilo mrsko da baš Onte — luđak i samoubojica — bude prva tuđa osoba kojoj će se povjeriti? Rekao je neodređeno, sliježući ramenima:

— Pa, sad... Ne žalim se.

Onte je podigao obrve i nasmiješio se. Igrao se svojom srebrnom tabakerom, ona je bljesnula na suncu i zaslijepila filologu jedino oko. Onte je rekao:

— Ne žalite se? Čekajte, a pun sanduk vrijednih starih rukopisa, to vama nije dovoljno dobro? Gundulić i te stvari, hm?

To je bilo četvrto, ili tko zna koje iznenađenje toga jutra. Krsto Brodnjak je bio siguran da detaljnije o rukopisima nije govorio nikom drugom osim Zori. Izgledalo mu je posve nevjerojatno da bi ona to rekla Onti. Ili da nije on njezin pacijent? Čak i da jest, ne bi mu rekla. Osim toga, nije imala ni kad. Ili da se na otoku doista informacije ne šire neverbalnim putem, magično, naprosto ih odjednom svi znaju, kao da su svi isti organizam? Krsto Brodnjak je okrenuo glavu mjestu gdje je Irfan sad kamenčićima gađao ribice uz mol, a onda se pokušao izvući:

— Kod tih rukopisa čovjek nije nikad načisto sve dok ne izvrši sve analize...

Onte se nasmijao. Smijeh mu je zvučao kao šuštanje suha zrnja u limenoj posudi. Naglo se potom uozbiljio, pa je upitao:

— Vi nećete o tome da razgovarate zato što sam to ja, ili čuvate svoju tajnu pa nećete ni s kim?

Time je posve razoružao filologa. S jedne strane, ucijenio ga je svojom bolešću, a s druge je pokazao vidovitost, doista luđačku. Krsto Brodnjak se spleo:

— Ma, ne — rekao je. — Ja samo pokušavam trezveno...

— Valjda vam je jasno — nastavio je Onte i dalje vidovito — da sam ja ovdje jedina osoba s kojom možete o tome razgovarati? A znam da vam razgovor treba. Drugi ne znaju dovoljno. Čak ni intelektualci — namignuo je urotnički.

Je li to bila aluzija na Zoru, ili je naprosto značilo da je Onte kivan na sve intelektualce? Krsto Brodnjak se sve više osjećao nelagodno, i da je imao kamo, odmah bi pobjegao. Rekao je:

— Ma, ne zazirem ja od razgovora, nego...

Ali, Onte je nastavljao dalje. Slijedio je svoju sumanutu misao i hrlio naprijed, prema posljednjem, najvećem i najvažnijem iznenađenju toga jutra. Nacerio se:

— Treba da znate da niste prvi. Ovdje, na Lastovu, već su u više navrata nalazili važne rukopise iz starije hrvatske književnosti.

Krsto Brodnjak se nije mogao sjetiti nijednoga takvog nalaza. Šta ovaj tu priča?

— I što je bilo s njima? Imate li neki primjer? — upitao je.

— E, to i jest ono — zaškiljio je Onte. — To su sve odreda bila važna otkrića, vjerujte mi, a nikada nisu objelodanjena. Postoje neki tajni i važni razlozi. Sve ih je pojeo mrak.

Bilo je to kao da se diže zastor na pozornici.

Brod je bio trajekt, pa kad se dovoljno približio mulu, stao je uz škripu lanaca i buku motora spuštati svoja prednja vrata koja su ujedno služila kao most preko kojeg ljudi i vozila prelaze na obalu. I dok se ta zavjesa — koja se kretala u obratnome smjeru od kazališnoga zastora — polako raskriljivala, Krsto Brodnjak se, držeći ruku na Irfanovu ramenu, pitao što će tamo ugledati. Već je vidio vrh kabine jednoga kamiona na palubi, onda krovni nosač nekog osobnog vozila, pa glave nekih od putnika što su stajali odmah iza pokretnih vrata kao na startnoj crti, čekajući da se prolaz oslobodi, pa da narupe na obalu. Krsto Brodnjak je osjećao kako ga izjeda nervoza.

Kako se uopće u sve to uvalio? Kako mu se odjednom dogodilo da po cijeli dan strepi zbog neznanaca, kako to da sve dobro što se dogodi odmah dobiva kao privagu i neko zlo, samo mnogo veće od dobra? Otkrio je rukopis, ali tu je bio prah kao izvor nespokojstva, pa onda i Onte, sa svojim pričama o tome kako sva takva iznašašća uvijek neminovno tonu u propast i zaborav. Našao je Irfana, ali je dječak sad bio čudan i nezadovoljan i nešto je smišljao, i zacijelo će opet pobjeći. Našao je Zoru, ali se ispriječio njezin posao, njegov život i milijuni drugih stvari koje toj ljubavi stoje na putu.

Jer, znao je dobro da će sad biti velike trke oko don Špire, čim ga u onome stanju vraćaju kući. Zora će se morati oko njega brinuti, u župni dvor se možda neće ni moći jer će tamo biti bolesnik, tko zna kako će se još sve iskomplicirati. A povrhu svega, on je zabrinut, nervozan i nesposoban da misli o ičemu drugom, uvučen u tuđe probleme i tuđu muku, dok stoji tu i gleda kako se brodska vrata spuštaju poput kazališnoga zastora.

Pitao se neće li biti potrebna nosila, koga će naći da mu oko njih pomogne, nije li se trebalo unaprijed pobrinuti za kakav auto, nije li trebalo makar Ontu zamoliti da ostane tu i nađe se pri ruci, kao pomagač u tegljenju nosila ili kao poznavalac otočkih prilika. Ali, Onte je nestao čim se brod pomolio iza rta, kao da mu je to bio znak za bijeg, a Krsto Brodnjak se nije ni sjetio da ga zadržava, jer u tom času bilo mu je samo do toga da se riješi toga čudaka. Tako sad stoji tu sam s Irfanom (s još jednom svojom, a zapravo tuđom brigom) i čeka što će biti. A brod je već posve blizu i vrata su se već posve spustila, spremna da zaparaju po kamenu obale.

Tamo naprijed, odmah kod izlaza, među putnicima, stajao je don Špiro.

Kad je brod akoštao i kad se čulo grebanje pokretnih vrata po mulu, svećenik je prvi hitro iskočio prvo na rebrasti most, a onda je energično iskoračio na obalu.

— Evo ti popa — rekao je Irfan i malo drmnuo ramenom na kojem je bila filologova ruka, kao da zna da Krsto Brodnjak ne vjeruje svom jedinom oku i da mu treba netko potvrditi ono što vidi. — Vidi kako skače.

— Kaže se skače — promrmljao je Krsto Brodnjak.

Doista, svećenik gotovo da je skakao, gotovo da je pocupkivao i plesao, tako je bio pun snage i odlučnosti. Krsto Brodnjak ga je gledao i nije se usuđivao misliti što to znači, premda je znao da može značiti samo jedno, i da se s tim značenjem treba suočiti. Blago je gurnuo Irfana, pa su prišli velečasnome.

— Don Špiro — zazove ga Krsto Brodnjak.

— E, šjor profešur moj — javi se svećenik poletno, čak možda i pomalo pijano, potpuno istim tonom kojim je jučer za ručkom držao govoranciju kad se ono dogodilo. — Mali, kako si?

— Dobro — promrsi Irfan.

Rukovali su se, i Krsto Brodnjak nije znao što da kaže. Ipak, morao je reći nešto, morao je reći upravo ono što se najviše tiče cijele stvari: morao je tražiti objašnjenje, ili bar nešto slično tome.

— Vi odlično izgledate — rekao je napokon. — Kao da niste...

— E, moj šjor profešur — grakne don Špiro — to van je duga priča. Oćete vi meni virovat — kad je bio uzbuđen, govorio je u svome zavičajnom dijalektu, inače je nastojao govoriti književnim jezikom — da oni govoru da san ja zdrav?

Eto, to je bilo to. Samo je još trebala i službena potvrda. Ako se već Tera nije mogla otjerati u Split na pretrage, sad, kad se dobro osjećala, bar je don Špiro bio tamo. I ispada da su mu rekli da nije bolestan. Polako, polako, možda nije to, možda to još ne znači...

— Pa, to je sjajno — nasmiješi se Krsto Brodnjak. — Baš tako kažu, zdrav?

— E, e, zdrav — kliktao je don Špiro. — Zdrav! Ni meni ne gre u glavu, ma, ako likari govoru...

Pa da, s nečim takvim čovjek se lako pomiri. Nije važno kako ni zašto, važno je da je dobro. Otputili su se polako s rive, zašli u onu uličicu u kojoj je Krsto Brodnjak onoga prvog predvečerja našao Irfana, i krenuli prema mjestu s kojeg ide autobus u selo. Krsto Brodnjak je znao da treba razgovarati, da je bolje progutati sve odjednom nego u malim dozama.

— Ali, ono jučer... — upitao je. — Kako to objašnjavaju? Što kažu na to?

Don Špiro se nasmije. Odmahivao je glavom i kesio se kao na dobar vic. Grabio je svojim velikim nogama (sve je u njega bilo veliko kao i nos: stopala, šake, uši, čak i resice na ušima) i brzo je govorio:

— Da je vami bilo čut kako su oni mene izasovali! Moj Bože!

— Ispsovali?

— E, e, najgore beštimje. Da jesmo li mi ovd na Lastovo svi skupa išli na kvasinu, da kako možemo poč zvat helikopter za zdrava čovika, da je li mi znamo koliko to zapada... Nisan zna šta da im...

U autobusu je don Špiro morao pozdravljati mještane, razmjenjivati s njima uobičajene ljubaznosti, a primao je i čestitke i dobre želje u vezi sa svojim zdravljem. Njegov je povratak, naravno, bio događaj dana, i svi su to odmah povezali s Terinim slučajem, premda jedva da se itko usudio da to i spomene. Nisu se usuđivali vjerojatno i zato što je tu bio stranac, za koga se još nije znalo ni kakav je ni može li on sve to razumjeti. A tu je bio i dječak koji je otočanima morao izgledati prilično divljačno. Tako su ih onda ostavili same, da sjede u dnu autobusa i razgovaraju, povremeno ih diskretno pogledajući. Tada je Krsto Brodnjak upitao župnika ono što ga je sve vrijeme mučilo:

— A kad vam je bilo bolje?

— A odma, odma, gori, još u helikopter — mljeo je don Špiro. — Dok smo prispili u Split, ja san već presta krvarit i već san vidi da ovi put neću umrit, jer ni Božja volja. Onda su me oni na Firule pogledali, onda su me slikavali na oni rengen i sve, a posli su beštimali da je bilo muka slušat. Bome će i bidna naša doktorica tu još platit laštru...

To je bilo točno. Odgovornost je bila Zorina, ona je tražila helikopter, ona je postavila prvu dijagnozu: perforacija čira. A sad je, zbog čudnog stjecaja okolnosti, ispala nestručna i još kao da se i osramotila. A da nije, da je sve išlo svojim putem, don Špiro bi možda već bio...

— Dobro — nastavljao je Krsto Brodnjak uporno — što su pokazale te pretrage? Onda nije bila perforacija?

Don Špiro je, tamo, na stražnjem sjedalu autobusa (gdje je inzistirao da sjedne, premda su mu nudili prednja mjesta) uzeo Krstu Brodnjaka šotobracu, kao da šeću u nedjelju prije podne, dok je drugom rukom gestikulirao, govoreći glasno, kao što je valjda bio navikao s propovjedaonice. Dornjao se:

— A kako će bit, moj šjor profešur, kako će bit, kad ni nema čira?

Krsto Brodnjak je pogledao prema prozoru, ali mu je pogled pao na Irfana, koji je sjedio do njega turoban i blijed, blijed isto onako kako je jučer bio blijed don Špiro kad mu se ono dogodilo.

— Nema ga?

— Govoru da ima neki ožiljak, ali čira nema, a o perforaciji ni govora.

Krsto Brodnjak gotovo da se malo naljutio. Izvukao je lakat iz don Špirina stiska, pa se namrštio kao da mu je onim što čuje nanesena tko zna kakva osobna uvreda; a znao je da je takvo ponašanje i glupo i uzaludno. Upita:

— A krvarenje? Odakle krvarenje?

Don Špiro lupi šakom jedne ruke o dlan druge, veselo, kao da je čuo neku osobito uspjelu šalu. Odmahivao je glavom:

— E, to i je najlipše. Oni govoru da je to moralo bit nešto drugo. Oli iz zuba, oli iz tonzil, oli nešto onako... A, šta ćemo poč govorit, na nervnoj bazi. Inšoma, čira nema, a ja san van zdrav čovik, jeste li vi to vidili, moj šjor profešur?

— I dobro se osjećate?

— Nikad boje!

Krsto Brodnjak se pitao treba li da upozori don Špiru na to da je njegov slučaj već drugi, da se još jučer sam svećenik uzrujavao što mještani žele od Terina iscjeljenja napraviti čudo, i da će tek sad sve krenuti tko zna kojim smjerom. Ali, pop je bio suviše euforičan zbog dobrih vijesti o svome zdravlju, i Brodnjak nije imao srca da mu kviri veselje. Zato je samo rekao:

— Pa, to je sjajno.

Kad su stigli do župnoga dvora, pokazalo se da Tere nema kod kuće, premda je zacijelo znala da se don Špiro vraća, Zora jamačno nije propustila da je o tome obavijesti. Ali, svećenika kao da to nije nimalo zbunilo:

— Bit će ona išla do Frančeške — rekao je mirno.

Frančeška je bila susjeda, žena onoga istog Vicka s traktorom. Imala je težak oblik dijabetesa, s kriznim stanjima, i očekivalo se da će svaki čas umrijeti. Don Špiro joj je već dvaput davao posljednju pomast, ali se oba puta izvukla. Tere joj je pomagala u kući koliko je mogla, a otkako joj je samoj bilo bolje, pomagala je mnogo. Tako se sad don Špiro uzvrtio po sobi u ulozi domaćina, pa je natočio Irfanu soka, a potom je nalio rakijicu Krsti Brodnjaku, a bogme i sebi. Nazdravili su.

Kad su istrusili i drugu rakijicu, don Špiro je iz džepa izvadio raspelo i pogledao ga nježno.

— Ovo je meni pomoglo — reče. — Nikako ga nisam pušta iz ruke.

Pa je prinio raspelo ustima i poljubio ga usrdno, gotovo strastveno.

Glava deveta

More je bilo više od njih.

Nalazili su se na uzvišici, možda i na najvišoj točki otoka, ispod njih sterali su se maslinici, vinogradi, ograde, puteljci, makija, vidjeli su se krovovi kuća i tornjić kapelice s Kristom i Lazarom, čak i kućica u kojoj se Irfan krio. More je bilo duboko dolje ispod njih, a ipak, kad bi pogledali oko sebe, malo dalje, činilo se da se crta pučine nalazi iznad njihovih glava i da bi čovjek, da se malo digne na prste, mogao i zaviriti iza čelično - plave ograde, čak tamo gdje leže sve tajne i sve istine o svemu što postoji ili bi moglo postojati. O svemu, baš svemu, od samoga tog mora i pučine, preko rukopisa Osmana (postojećih, iščezlih i mogućih), sve do tajne virusa u ljudskoj krvi.

Izašli su iz auta i stali na mali zaravanak, udišući miris slanoga vjetra što je vitlao skutima njihovih ogrtača, pa su se zagledali u zakrivljenu crtu pučine. Ona se sterala svuda oko njih, pa je u istome času nalikovala i na beskraj i na obruč, kao što je to i inače na moru: vidici su široki, širi no igdje, ali su mogućnosti da se do tih daljina stigne iste kao i drugdje, čak i manje, pa to zbunjuje. Zato su utoliko jače osjećali kako je teška odluka koju kane donijeti, a znali su da je moraju donijeti baš sad, poslije bi bilo kasno.

Zora je morala opet posjetiti nekog bolesnika u dalekoj uvali i Krsto Brodnjak je pošao s njom. Dogovorili su se bili da ne ide s njom do kuće, nego da je pričeka na brdašcu dok se ne vrati. Putem su trebali razgovarati, ali nisu: Zora je uglavnom šutjela, a Krsto Brodnjak ju je puštao neka sredi misli nakon onoga što je doživjela.

Ona je toga podneva pregledala don Špiru, saslušala ono što joj je svećenik imao reći, postavila mu nekoliko pitanja. To nije trajalo dugo. Nije bila sumnjičava, nije se pokušavala opravdati, nije ništa objašnjavala. Bila je pametna žena i odmah je vidjela da se nešto događa. I shvatila da treba donijeti odluku. Na odluku je ona, doduše, bila navikla, ali ne na ovakve. Možda ju je to zbunilo, pa je zato sad šutjela dok se vjetar igrao crvenkastom kosom na njezinu dugom vratu, a Krsto Brodnjak je osjećao potrebu da je uzme u naručje. Ali, znao je da za to nije pravi trenutak, pa je umjesto toga rekao:

— Dva čuda je malo mnogo. Mislim, za tako kratko vrijeme i za tako mali prostor.

— Da — složila se. — Čudo počinje već time što si ti...

Zašutjela je. Krsto Brodnjak je dobro znao da mu ona jedva vjeruje da je doista posuo prah po don Špirinom raspelu. A bi li mu i tko god drugi vjerovao? Bi li vjerovao sam sebi u nekom drugom trenutku? Za takav čin nije postojao nikakav razuman razlog, a Zora je, onakva kakva je bila, teško mogla zamisliti ikakav razlog. Ali, bilo je lako: posuo je, to je izazvalo posljedice, i sad su bili tu.

— Znaš šta — rekao je, da preduhitri vlastitu sumnju — mi se moramo ponašati tako kao da je taj prah ljekovit. Druge nam nema.

— On ne može biti ljekovit — odmahнула je Zora odlučno glavom. — To su vradžbine. Kako bi mogao biti ljekovit?

Krsto Brodnjak se naslonio na auto i s mukom zapalio cigaretu na vjetru. Zapad je postajao sve crveniji.

— A kako to da je plijesan ljekovita? — pokušao je. — Da je to netko nekome rekao prije Fleminga, proglasili bi ga ludim. Šta ja znam kako može biti ljekovit? — žestio se. — Stajao je tamo taj rukopis u konobi, na vlazi, u smradu vina i octa, trava, povrća, rakije, šta ja znam, paučine i plijesni je tamo bilo koliko hoćeš. Pa zar onda nije mogao dobiti neka svojstva koja...

Zora je i dalje odmahivala glavom. Ali, vidjelo se da to nije tvrdoglavost, niti predrasuda izučenoga ortodoksnog medicinara. Bio je to temperament: logičnost, skepticizam, potreba za racionalnošću i dokazima. Ukratko, nespremnost da se vjeruje u čuda. Samo to, a to je u ovom času bilo presudno.

— To ne mogu biti neka svojstva — rekla je čvrsto. — Mora ju biti sasvim određena svojstva, da bi djelovala i da bi imala učinak na dvije tako različite bolesti kao što su čir i tumor. Kako ne shvaćaš? Pa ne postoji univerzalni lijek, niti može postojati, jer su i uzročnici različiti! Lijekovi djeluju na različite načine, kao što i bolesti djeluju na različite načine!

Krsto Brodnjak slegne ramenima. Kako da uvjeri ovu ženu — ovu lijepu i dragu ženu koju će pamtiti do kraja života, premda od njihove ljubavi ne može biti ništa, i možda je baš zato sudbonosna — kako da je uvjeri da čuda postoje? Zar nije i sam Osman čudo? I krnj je čudo, poetsko, a pogotovo potpun, takav je čudo nad čudima! Rekao je, pod dojmom vlastitih misli o Osmanu, ne pazeći više ni na logiku ni na uvjerljivost:

— A možda je prah sam po sebi uzročnik?

Pogledala ga je, pa je stala kraj njega i naslonila se leđima na auto. Gledali su na zapad.

— Kako misliš? — upitala ga je. — Uzročnik čega?

— Zdravlja — reče Krsto Brodnjak poluglasno, u vjetar.

Počela se smješhati i polako pomicati glavu lijevo-desno, kao da razgovara sa zločestim djetetom koje je odlučila pridobiti strpljenjem. Očito je znala da nije problem u tome što je on laik, da se tu čak i ne radi o medicini i o stručnosti. Radi se o svjetonazoru. Kazala je strpljivo:

— Zdravlje je stanje. Ono nema uzročnika. Ono je ravnoteža i pravilno funkcioniranje svih sistema. Kako onda nešto može biti uzrok zdravlju?

Krsto Brodnjak je dobro znao da mora paziti da ne povrijedi Zoru, prije svega zato što ju je volio (sad je to znao), a opet, nešto ga je guralo da tjera po svome, premda nije znao kamo želi doći niti što želi dokazati. Bilo mu je samo do toga da se kažu i čuju sve pretpostavke koje se uopće javljaju u vezi s onim o čemu sad njih dvoje treba da nekako odluče.

— I bolest je stanje — rekao je. — To je samo stvar stanovišta. Zar nije moguće da zdravlje ne bude samo skup pravilnih funkcija, nego da bude izazvano nečim vanjskim, nečim što čovjek jede ili udiše, i dok toga ima, ima i zdravlja, a kad toga nestane, nestane i zdravlja? Kao kod vitamina, ili soli, ili šta ja znam, samo mnogo ozbiljnije i sveobuhvatnije?

— A što bi, po tvom mišljenju, moglo uzrokovati zdravlje? — upita ga Zora, i dalje strpljivo.

— Ne znam — Brodnjak je sad već bio krenuo svojim putom i ništa ga nije moglo svrnuti s njega. — Nešto. Zar se ne govori odvajkada o duši? — Na tu se riječ Zora malo namrštila. — O tome da jedni ljudi imaju u sebi više života, a drugi manje? I, jedni se začas razbole, a drugi nikad? Premda, kad pogledaš, krvna grupa im je ista, tlak isti, svi organi slični, nasljedni faktor manje-više isti, možda su čak i braća, a kad tamo... Jedan se drži života čvršće, a drugi kao da mu nije stalo, zbog najmanje sitnice... Zar ti to ne govori da očito...

— Jedan ima u sebi više uzročnika zdravlja, a drugi manje? — ubaci liječnica sa smiješkom.

— Što se smiješ?

— To bi bilo suviše lijepo — reče crvenokosa žena i uhvati ga za ruku, da ga uvjeri kako mu se ne podsmjehuje. — Ali, toga nema. To ne postoji. Da postoji, znalo bi se. To se ne događa.

— Kako se ne događa, Bog bio s tobom! Pa, evo, događa se, upravo pred našim očima! Zar ti to ništa ne govori? I zar ne vidiš kolika je naša odgovornost?

— To vidim — klimne Zora zamišljeno glavom. — Trebalo je izvršiti pravu, stručnu analizu toga praha, trebalo je smisliti eksperimente na laboratorijskim životinjama... Ne sporim, možda bi se tada pokazalo da on nešto i može. Ne baš da stvara čuda, ali nešto, ipak... Dopuštam. Ali, tko da u to vjeruje, tko da se u to upusti, to ti meni reci! Kako ćeš nekome donijeti komadić izmravljenoga starog papira, pa mu reći da treba da ga analizira, budući da taj papir liječi od tumora i od čira! Ma, hajde, molim te! Ali, da odgovornost postoji, to znam, i budi siguran da je meni teže nego tebi.

Krsto Brodnjak prebaci ruku preko njezina ramena. Stajali su na vjetru, sami, naslonjeni na auto, premda su mogli biti sigurni da ih i tu netko vidi, ili da barem netko znade, osjeća, da su tu i da razgovaraju. Želio je umiriti liječnicu, želio ju je utješiti, ali ispadalo je da je samo povređuje i da na nju tovari dodatne brige. Ima li on uopće pravo da se svojim literarnim kombinacijama mijesha u njezin logični i zbiljski život, kao što se Osman prahom umiješao u sudbine dvoje ljudi? Reče:

— Ne mislim ja na tu vrstu odgovornosti. Mislim na to da je taj prah jedinstven, jedini na svijetu! Nastao je tko zna kako, spontano, i možda se, ni nakon svih analiza, više neće moći dobiti sintetički. I sad, što da se radi s njim? Je li tebi jasno da ga mi moramo sačuvati, da ga moramo pametno upotrijebiti, znaš li kolika je to vrijednost?

Zora je gledala u daljinu, gdje je zapad postajao sve crveniji i crveniji, premda je izgledalo da jače crvenilo nije moguće. I to je bilo neko čudo. Rekla je zamišljeno:

— Znam da ti nisi mislio na novac, ali, ako to ipak nekako djeluje, makar i malo, onda je ta stvar i opasna... Šta misliš, koliko ima ljudi koji bi bili spremni da te ubiju da bi to mogli prisvojiti, pa prodavati?

— A ti ne bi htjela da se ja obogatim? — pokušao se on našaliti, a onda je nastavio: — Ja sam mislio nešto drugo. Mislio sam da je toga praha malo i da ga zato treba humano i obzirno upotrijebiti.

— Kako misliš humano? — pogledala ga je iznenađeno. — Liječiti njime lijevo i desno? Iskušavati ga na ljudima? Dosad ti nisam rekla, ali sad, kad me izazivaš, evo ti: ono što si ti učinio s don Špirom, to je bilo zapravo neodgovorno, pa, ako hoćeš, i krajnje nehumano!

— To je bilo jučer — reče Krsto Brodnjak. — Kad nismo znali na čemu smo. Tada je to bilo neodgovorno jer je to bio eksperiment. Ali sad više nije neodgovorno. Sad znamo da prah liječi. To znaš čak i ti, premda odbijaš da to prihvatiš. Sad se postavlja drugo pitanje, i odgovornost je drugačija. Pitanje je: što da radimo s tom silnom moći koja se našla u našim rukama.

— Kakvom moći?

— Kako kakvom? Pa, jasno ti je valjda da tim prahom možemo izliječiti koga god hoćemo, a možemo ga i ne izliječiti... Mi smo gospodari života i smrti.

— Ti si lud! — okrenula mu je leđa i zagledala se na drugu stranu, u sve tamniju pučinu.

Ali njega više ništa nije moglo zaustaviti, bilo je to kao nadahnuće, kao ljubav, trebalo je sve reći, da svi znaju na čemu su, da nikome ne bude lakše i nikome teže. Da se zna o čemu se radi.

— Možda su svi ti rukopisi ljekoviti — nastavio je. — Ima ih tamo pun sanduk. A to bi bilo dovoljno za čitavo čovječanstvo.

Polako se okrenula i pogledala ga. Krsto Brodnjak nije nikako mogao razabrati je li sjena straha u njezinim svijetlo - smeđim očima izazvana mišlju na moć i odgovornost koja na njima leži, ili možda mišlju da se tu našla u pustoši sama s luđakom koji je tko zna koliko opasan. Ali, činjenice su bile na njegovoj strani, i znao je da činjenice rade za njega i u Zorinoj glavi. Trebalo je samo da ude u njegov koordinatni sistem, u njegov način razmišljanja, pa će već povjerovati.

— Imam kolegicu u Splitu — reče Zora napokon. — Poslat ću joj prah i ona će ga u diskreciji analizirati na sve načine. Spremi mi još malo toga. I još nešto — stavila mu je dlanove na grudi okrenuvši se njemu — više ga nećemo nikome davati.

— Dobro — složi se Krsto Brodnjak. — Nema čuda do daljnjega.

Poljubio ju je, a ona se odvojila od njega i s ključem u ruci krenula da sjedne u auto. Posljednja zraka svjetla pala je na ključ i on je bljesnuo poput zlata. Iza Zorinih leđa bilo je posve crveno nebo.

— Moramo ići — rekla je.

A Krsto Brodnjak, i nehotice, kao što je i obično sve činio, praktički uvijek u životu, zamišljeno odrecitira:

— Eto zora kljuani od zlata vedri otvorit istok ide...

— Što je to? — upita ga liječnica.

— To je Gundulić — reče Krsto Brodnjak.

Čim je otvorio vrata, začuo je iznutra kašalj.

Kašalj je bio promukao, hrapav, iz dubine, i odmah se moglo znati da ozbiljno potresa grudi iz kojih dolazi. Krsto Brodnjak je zastao na pragu i slušao hripanje koje nikako nije prestajalo. Onda je ušao.

Irfan je bio ispružen na pomoćnom ležaju, pokriven do brade, a na čelu mu je bio ubrus koji je sjajio u polutmini, jer je gorgjelo samo malo svjetlo kraj Brodnjakova kreveta. Dječak ga nije čuo kako ulazi; mrmljao je nešto između dva napadaja kašlja. Filolog priđe i sjedne do njega na krevet. Dječak svrne oči k njemu.

— Jebi ga, Krsto — reče. — Izgleda da sam se razbolio.

Krsto Brodnjak uhvati ga za ruku. Bila je vruća, a bilo je prilično ubrzano kucalo. Odmakne ubrus, pa opipa dječaku čelo. Nije to bila neka osobito visoka temperatura, ali na to mršavo i ispaćeno tijelo morala je svejedno prilično djelovati.

— To ti je od onog lomatanja po maslinicima — reče Krsto Brodnjak. — To ti nije trebalo, konju jedan.

— Konj ti je ćaća — reče mali automatski i bez veselja.

Tako je opet sve bilo u redu. Ni trenutka nije ništa moglo biti ni mirno ni normalno, stalno se nešto moralo pojavljivati, nešto loše. Nešto što će Brodnjaka tjerati u sve nove i nove nepoznate situacije i nukati ga da donosi odluke za koje nije imao načina da provjeri valjaju li ili ne valjaju.

— Treba da se oznojiš — reče dječaku.

— Ja sam ti tu gost — reče malac razumno i konvencionalno — a još ću i tebe zaraziti.

— Ne brini ti za mene, ja nisam spavao u masliniku — reče Krsto Brodnjak osjećajući kucanje iza staklenog oka. — Čekaj, donijet ću ti čaja.

— Jebo ti čaj — čuo je maloga gdje govori dok je izlazio.

Sišao je u prizemlje. Nadao se da neće opet naići na Ontu. Više to ne bi mogao podnijeti, uza sve ostalo što mu se događalo.

Jer, kad se sa Zorom vratio iz onoga posjeta bolesniku i kad je krenuo u hotel, prva osoba koju je ugledao u predvorju bio je Onte. Sjedio je ondje u svome tamnoplavom odijelu, bijeloj košulji i šiljastim cipelama, s kravatom i s razdjeljkom u kosi, uspravan na stolici, buljeći ravno preda se, kao da je kod okulista, pa ni trenutka ne smije uvrnuti oči s točke u koju mu je rečeno da gleda. Ali, Krstu Brodnjaka je odmah osjetio. Kako se filolog pojavio u praznome predvorju, tako je Onte polako, kao robot, okrenuo glavu i isto se tako mehanički nasmiješio.

— Vas čekam — rekao je.

— Da? — otegao je Krsto Brodnjak prilično neprijazno. — Nešto važno?

— Pa, prilično — rekao je Onte. — Nismo danas završili razgovor.

Krsto Brodnjak se pitao može li se onakav razgovor uopće logično završiti i je li bilo pametno i počinjati ga. Ali, ovaj je ludonja očito o tome imao svoje mišljenje, i tom se mišljenju sada valjalo pokoriti, ako se čovjek nije želio uvaljivati u nove neprilike. Otišli su tako do šanka i naručili po kavu, a onda su se vratili do okruglog stolića i zavalili se u naslonjače. Bili su sami; iza staklenog zida, vani, bio je mrkli mrak.

— Onda... — otegao je Krsto Brodnjak pošto je šutnja neko vrijeme potrajala.

Pitao se koliko će ga ovaj ovdje još ugnjetavati. Ali, s druge strane, zar nije Onte doista jedina osoba na otoku s kojom on može bar ponešto razgovarati o svojoj struci? Pa, ako treba, čak i o otkriću izgubljenih pjevanja. Pod uvjetom, naravno, da je njemu samom još doista stalo do toga da razgovara o problematici slavnog Gundulićeva spjeva. Od Osmana je Onte i započeo. Ili se Krsti Brodnjaku samo činilo da čudak upravo na Osmana aludira? Izvukao je tabakeru, tucnuo po njoj cigaretom kao bonvivan iz filma, pa je rekao:

— Kakav ste vi to rukopis zapravo našli? Gundulić, nema sumnje.

Krsto Brodnjak se malo namrštiio. Što ovaj tu njuška? Da mu nije don Špiro, kao nekakvome tobože učenom čovjeku, već prije nešto o onome bavulu...? S druge strane, zašto ne? Što njemu i njegovom otkriću može neki tamo Onte?

— To je nešto prilično staro — rekao je. — Nesumnjivo dubrovačko. Prilično sam zadovoljan.

— Osman? — kesio se Onte.

— Kako znate?

Mora da mu je ipak don Špiro nešto govorio. Tko zna kolikima je već govorio, i koliki su možda već i po onom rukopisu brljali, a Brodnjak tu sebi umišlja nešto o nekom velikom otkriću i tko zna što... Ne, to nije moguće. Ali, ovaj je luđak ipak nekako znao. I još se superiorno cerio. I nije mu odgovorio na pitanje, nego je odmah sam pitao dalje:

— Ali, naravno, ni ovaj nije čitav, je li tako?

— Kako mislite čitav?

— Pa, tako — uspijao je Onte poput znatiželjne seoske torokuše. — I ovome, naravno, nedostaju dva pjevanja!

Krsto Brodnjak se upitao na što to ovaj navodi razgovor, i zašto se ponaša poput policajca - amatera ili nečijega privatnog špijuna. A onda je, a da nije ni sam znao kad je donio odluku, odjednom znao da treba da i dalje šuti i da bude neodređen.

— Nisam se ja ni nadao... — rekao je.

— Ta idite, molim vas — odmahnuo je Onte superiorno. — Svaki se istraživač starije književnosti nada da će naći čitavoga Osmana. — Ali, nitko, nitko ga neće naći. Nikad!

Krsto Brodnjak nije mogao a da se ne upita zašto je ovaj čudni nametljivac toliko uvjeren u ono što govori. Svatko, naravno, ima svoju teoriju o Osmanu, i sve su te teorije međusobno slične, pa ima malo nade da se dozna nešto doista novo. Ali, Ontina je teorija možda bila drugačija od ostalih, ili barem luđa.

— Mislite da Osman nije nikada dovršen? — upitao je filolog kao da očekuje posljednju riječ priznatoga autoriteta za tu problematiku.

— To je manje važno — odmahnuo je Onte cigaretom. — Možda nije nikada dovršen, a možda je i nestao u potresu, ako nije upravo on izazvao potres...

Krsto Brodnjak se malo stresao. Nije znao da je to s Ontom toliko ozbiljno. Mislio je da je ovaj samo depresivac. A vidi ga sad, uzeo tvrditi kako je dubrovački potres iz 1667. u nekoj vezi s Osmanom, pa čak i da je ep, na neki zagonetni način, izazvao taj potres.

— Ne razumijem vas — rekao je oprezno.

— Nije važno — nasmiješio se Onte superiorno. — Ja o tome imam svoje naročite misli, i to ću vam možda jednom detaljno... Sad je važno samo to da Osman nije cjelovit zato što ne smije biti cjelovit.

"Eto ti ga sad", mislio je Krsto Brodnjak. Sve luđe od luđega. Ovo je pomalo nalikovalo na paranoju: smije, ne smije, zabrana, zavjera, i tako dalje. I bilo mu je već navrh jezika da sve presiječe i da se otrese ovoga ovdje nesretnika na taj način što će mu reći da postoji cjeloviti Osman i to tu, ne— i koliko kilometara dalje, u župnom dvoru, na Lastovu. Umjesto toga se suzdržao i upitao:

— Zašto ne bi smio?

— Zato — rekao je Onte tajanstveno spustivši glas — što na ovome svijetu ne smije postojati ništa savršeno. Pogotovo ništa što je ljudsko djelo. A da je cjelovit, Osman bi svakako bio savršen.

— Je li? — digao je Krsto Brodnjak obrve, ali jedva da je i pomišljao da pažljivije razmotri ono što Onte pripovijeda.

— Jeste li vi pažljivo čitali taj spjev? — pleo je sad Onte sve žešće, sve se više naginjući preko okrugloga stolića, dok su mu oči bljeskale a pjena se skupljala u kutovima usana. — Jeste li čitali? Jeste li vidjeli kako je sve to genijalno načinje no, kakve su to rime, koje metafore, kako razvija radnju, opise, kako slika karaktere, sve? Jeste li?

— Jesam — rekao je Krsto Brodnjak, jer se to od njega i očekivalo.

— E, pa onda znate — uzviknuo je Onte slavodobitno. — Onda znate! Tom djelu do savršenstva fale još samo ta dva pjevanja. Da njih ima, Osman ne bi bio Mona Lisa, ne bi bio Sikstinska kapela, ne bi bio Božanstvena komedija ni Hamlet, on bi bio nešto mnogo više od toga, on bi bio nešto što čovjeku uopće nije dano da stvori, bio bi savršen! Shvaćate li vi što to znači?

Krsto Brodnjak ga je slušao, i bilo mu je neugodno. Bilo mu je neugodno najprije zato što je osjećao kako te lude ideje ne ostaju u njemu bez odjeka, a onda i zato što je otkrio stanovitu sličnost između Ontinih ludih kombinacija i vlastitih pretpostavki o ljekovitosti staroga rukopisa. I još je shvatio da Onte ipak samo priča, a on sam dotle i radi, i to radi s ljudima i na ljudima.

— Zanimljivo — procijedio je samo.

— Savršen — ponavljao je Onte. — Savršen! A znate li šta to znači? Znači da bi se time približio Bogu, da bi taj spjev bio nešto čemu nema mjesta na ovome svijetu i da bi... — Naglo je zašutio, kao da više nema što reći.

Nastala je duga tišina u kojoj Krsto Brodnjak više nije znao što da počne. Bilo mu je neugodno, kao da je protiv volje zavirio u nečije intimne tajne, a osim toga, moglo se pretpostaviti da se Onte zaletio i da će se još početi bojati da mu Krsto Brodnjak ne ukrade ideju. Kako je, uostalom, la—stovski čudak došao na to da toliko razmišlja o Gundulićevu djelu? Krsto Brodnjak je u neugodnoj tišini samo ponovio:

— Zanimljivo.

Ali, tada se Onte odjednom trgnuo, kao da ipak još nije sve rekao i kao da je odlučio odati cijelu tajnu kad je već počeo. Rekao je:

— Čak i ovakav, taj spjev je blizu savršenstvu. To se vidi po tome što je u njemu sve. U njemu je sadržana i prošlost, i budućnost, i naš život. Zbilja ne radi ništa drugo nego samo ponavlja ono što je već u Osmanu genijalno opisano.

Krsto Brodnjak ga je gledao. Stalno na granici ludosti i briljantnih ideja, mislio je o Onti, stalno na rubu.

— Kako mislite da se ponavlja? — upitao je.

— Pa, tako — rekao je Onte, i u tom času Krsto Brodnjak je imao osjećaj da ga je čudak i tražio da bi mu rekao upravo ono šta sad dolazi. — Čitate novine, zar ne? Vidjeli ste ono s rudarima?

Rudari na Kosovu već dva dana nisu izlazili iz jame, štrajkali su glađu u mraku i vodi i nitko nije mogao znati kako će se sve to završiti. Televizija je to pokazivala i izgledalo je strašno.

— Šta rudari? — upitao je Krsto Brodnjak.

— Pa zar vas to ne podsjeća ni na nešto? — čudio se Onte. — Oni su tamo pod zemljom, vijećaju i nešto traže. A u novinama je sve to prikazano kao neka zavjera... Kao da otuda dolazi sve zlo... A to vam nije ništa drugo nego sastanak paklenih sila u Trinaestom pjevanju Osmanal

Krsto Brodnjak ga je gledao u čudu. Pa da, može se to i tako shvatiti. Pogotovo danas, kad tumači književnih djela vide u tekstu i ono čega se nikad nitko živ ne bi sjetio, i o čemu pisac nije ni sanjao. Zašto ne bi i Ontino tumačenje bilo prihvatljivo kao i druga? Međutim, Krsto Brodnjak mu se morao suprotstaviti. Počeo je:

— Ma, čujte, to ipak...

— Ja vam kažem — lupio je Onte šakom po stolu. — Sve što se događa, ili doista ponavlja Osmana, ili se tumači kao u Osmanu.

Poslije se Krsto Brodnjak izgovorio da mora ići, pa su se rastali i Onte kao da je otišao iz hotela. Ali, s njim se nikada nije znalo, pa je zato Krsto Brodnjak sad strepio silazeći u prizemlje, jer bi čudak mogao taj njegov povratak protumačiti kao želju da čuje još nešto zanimljivo o Gunduliću i starijoj hrvatskoj književnosti. Nije filologa toliko plašio kontakt s ludilom, koliko ono što u Ontinim idejama nije bilo sasvim ludo. Plašilo ga je ono u što bi možda i sam mogao povjerovati.

Ali, Onte dolje nije bilo. Brodnjak uze čaj i vrati se u sobu. Mali je i dalje hripao. Natjerao ga je da popije čaj dok je vruć, ulivši mu u čaj malo konjaka i nazvavši dječaka još dvaput konjem. A mali je i dalje psovao čaj kao da bi najradije popio mehku šljivu.

Dok je Irfan pio čaj, Krsto Brodnjak je po džepovima tražio aspirine. Tako je napipao kutijicu u kojoj je bilo malo žutoga praha. Neko je vrijeme gledao u taj prah, a onda je zatvorio kutijicu i vratio je u džep.

Glava deseta

Oko deset ujutro Krsto Brodnjak se počeo pitati nije li Ontino ludilo možda virusno. Činilo mu se da je bolest prešla na njega.

Jer, stalno su mu se motale po glavi one čudne Ontine ideje o Gunduličevu spjevu, stalno je hvatao sebe kako o tome mozga i kako nalazi da u svemu tome ipak nečega ima. Nekako su se te uvrnute misli — premda nije znao kako — uklapale u ono što je do tada doživio, nekako su se s time slagale. Stalno se trzao i govorio sebi kako samo netko tko je sišao s uma može o takvim stvarima ozbiljno misliti. Da bi mogao vjerovati u jedno čudo — u ljekovitost praha — morao je sada odbaciti sva druga čuda; da bi mogao u sebi gajiti jedno ludilo, morao je u svemu drugome ostati trezven.

Ali, to s Gunduličem bilo je manja nevolja. Veća je bila u tome što je osjećao kako ga hvata nekakva manija progonjenosti. Stalno mu se činilo da je oko njega zavjera: po licima ljudi, po tonu njihova glasa, po letimičnim pogledima, neprestano je zaključivao da svi kriju od njega nešto važno, kao da su se dogovorili pa samo čekaju trenutak da mu na glavu sruče nešto strašno. Bio je u takvim trenucima siguran da se radi o nečemu neugodnom i opasnom što sav svijet već zna, a što će on saznati kad već bude kasno. Kad bi se uspijevao malo pribрати, objašnjavao je to sebi razumno: time što je stranac, pa se ljudi za njega zanimaju, time što se već moralo pročitati da se spetljao s njihovom doktoricom, time što su valjda već stvorili i neku priču o tome da je Irfan možda njegov i Zorin vanbračni sin, ili već nešto u tom stilu. To je bilo prirodno. A ipak, nikako ga nije napuštao osjećaj da se oko njega kuje zavjera, ili, u najmanju ruku, da će uskoro doznati nešto što mu neće biti drago.

Najgore je bilo to što se na kraju pokazalo da ga taj osjećaj nije prevario.

Ujutro Irfan više nije imao temperature, ali ga je u toku dana ipak trebalo odvesti na pregled jer je ružno kašljao. Proveo je razmjerno mirnu noć, no trebalo je da se liječi. Sve je to bilo kao neko olakšanje, ali i loš znak. To je olakšanje davalo Krsti Brodnjaku priliku da misli o sebi i o tome što treba da radi.

Bio je tu već danima, a s rukopisima nije još ništa ozbiljno počeo. Naravno, želio je što duže ostati na Lastovu, radi Zore, ali s novcem baš nije stajao najbolje, a osim toga, čekao ga je i njegov život u Zagrebu: kakav je da je, to je ipak bio njegov život. Trebalo je, dakle, da se zatvori u župni dvor, da zaroni u rukopise i zaboravi i na njihovu ljekovitost i na sve ostalo, i da ih bar donekle obradi,

s obzirom na to da zasad nije dolazilo u obzir da ih nekamo nosi, jer don Špiro je još bio neodlučan. Prije svega, trebalo je da Krsto Brodnjak odluči što će i kako će s tim rukopisima, a to je značilo da odluči što će i kako će sam sa sobom.

Prije župnoga dvora morao je svratiti do Zore da se dogovori oko Irfanova pregleda. Tako je počelo sa zagonetnim pogledima, osmijesima, aluzijama i nijansama u glasu. Govorio je sebi da mu se sve to samo privida, da su to dobri i dobronamjerni ljudi, ali ga taj osjećaj svejedno nije napuštao. Možda i zato što se u mjestu osjećala neka neobična atmosfera. Bilo je vedro, pirkao je blagi burin, nebo je bilo kao staklo i bilo je gotovo toplo. Bio je običan radni dan, ali je po seoskim kalama bilo neobično mnogo svijeta. Stajali su na putu i razgovarali, žene su čakulale poportunima, kod crkve se skupilo nekoliko grupica u živahnom razgovoru, sve nešto izvirujući i istežući vratove, kao da nešto očekuju. Kao da će se nešto dijeliti ili kao da očekuju da nešto počne. Koliko je Krsto Brodnjak znao, nije bio nikakav važniji svetac (bilo je doba poklada), pa mu nije bilo jasno zašto nitko ne ide za svojim poslom. Ili da nije politika i ovamo stigla, pa su se počeli okupljati? I opet je imao osjećaj da svi znaju nešto što on sam ne zna, i to ga je smetalo.

Onda je u ambulanti doznao da je Zora nekamo otišla. Kad mu je saopćila tu vijest, medicinska sestra držala se nekako naročito rezervirano, jasno se vidjelo da nešto krije. Bila je to obična domaća žena, koja je inače valjda radila u vinogradu i oko maslina, i nije bila vična uobičajenom službenom bezobrazluku, a ni suptilnijem laganju. Rekla je da je "doktorica išla vidit bolesnika", ali je to rekla tako da je bilo očito kako i taj bolesnik i taj posjet imaju neko osobito značenje. A to je samo još više povećalo Brodnjakovu nelagodu.

Kad je izašao iz prazne čekaonice (nitko toga dana, kako se činilo, nije bio ni bolestan ni dokon, svi su bili zauzeti nekim nerazumljivim svojim brigama), ugledao je Zorin mali auto kako se zaustavlja pred ambulantom. Izašao je pred vrata da je pričekava.

— A, tu si — rekla je, a onda prohujala kraj njega.

Ne samo da ga nije dotakla (što je bilo razumljivo, jer na otoku čovjeka uvijek netko vidi), nego ga nije pravo ni pogledala. Samo mu je preko ramena dobacila neka dođe s njom, a onda je ušla u ordinaciju.

Ondje je Krsto Brodnjak sjeo na okruglu stoličicu na vijak, pa se uzeo na njoj nervozno vrtjeti lijevo-desno. Zora je dotle otišla do kuhala i odande natočila tople vode u umivaonik, pa je stala prati ruke. Trajalo je to dugo, s mnogo trljanja i sapunanja, kao da se sprema za operaciju. Na kraju je još izvadila iz ormarića nekakvo dezinfekciono sredstvo, pa ga je nalila na komadić vate i uzela njime trljati prst po prst, čak je vatu zavlačila i ispod noktiju.

Krsto Brodnjak joj je dotle pričao o Irfanu i njegovoj bolesti. Imao je osjećaj da ga liječnica ne sluša pažljivo i da onome što on govori ne pripisuje osobitu važnost: djeca pobolijevaju, čudna mi čuda! Naravno, odmah je rekla da će pregledati maloga, ali je i dalje bila sva zaokupljena trljanjem svojih ruku, činila je to tako dugo i pažljivo da je već počelo izgledati čudno. I nikako nije gledala u Krstu Brodnjaka. Tek kad je bacila onaj komadić vate u kantu za smeće, podigla je oči prema njemu.

— Znam da je smiješno — rekla je iznenada — ali, grozno se bojim.

— Nešto zarazno? — upita je filolog.

— AIDS.

— Šta?

— AIDS, sida, kuga dvadesetog stoljeća, kazna Božja — odvrtila je nervozno. — Čuo si valjda za to.

— Na Lastovu?

— A zašto ne i na Lastovu? — otrešla se. — Tamo gdje sam ja, mora biti i neko sranje, takva je moja sreća.

Krsto Brodnjak je, nakon prvog iznenađenja, shvatio zašto je Zora tako gruba prema njemu. Ona je liječnica, ima posla s bolesnikom od side, dakle, možda i sama već ima virus, ili barem antitijela. A njih dvoje su spavali skupa. Ona se bojala Brodnjakove reakcije.

Ali, on nije osjećao straha, bar zasad. Prišao joj je, dohvatio njezino lice rukama, pa je poljubio. Uzvratila mu je poljubac, ali je i dalje bila ukočena i nervozna. Vratio se na stoličicu.

— Kako je dospio ovamo? — upita.

— Što ima dospjeti! — reče Zora sad već mnogo mirnije. — On ovamo spada. Lastovac, kamo će nego kući.

— Gdje je dobio?

— Vrag će ga znati — zapalila je cigaretu i sad je otresala rukom gaseći šibicu. — Pomorac. Vukao se okolo po morima, luke, kupleraji, znaš već. I tako je to zaradio.

— I što kažu ljudi ovdje?

— A što će reći? Boje se. Kad su čuli... Bilo je gadno iz početka. Čak je bilo govora da ni brod neće pristajati dok... Onda su se smirili. Ali, on ne izlazi iz kuće. Pustio bradu, kosu, čita knjige, udario u neku filozofiju, čak pjeva koji put, čuju ga... Dobro podnosi.

— Koga ima?

— Samo majku. Ona to prima kao kaznu Božju. Izgleda da je nekad nešto u mladosti... Nisam baš dobro razumjela. Ona ga dvori, ali i nju izbjegavaju. Ja sam tumačila, držala predavanja, da se to ne prenosi običnim kontaktom, nego samo pljuvačkom, krvlju, sluznica, te stvari... Ali, šta vrijedi... Pa, vidiš da sam se i sama usrala od straha.

Na trenutak je izgledalo da će zaplakati. Krsto Brodnjak je znao da joj sad ne smije prilaziti, niti pokušavati s kakvim nježnostima, jer je njoj bilo do toga da bude čvrsta i samostalna. Poslije bi mu samo zamjerala što ju je razmekšao. Pustio ju je neka puši i neka se smiruje. Smirivala se sve više. Možda ju je bilo sram što je priznala vlastiti strah, a možda joj je od toga bilo i lakše. Pomalo se vraćala u normalno raspoloženje. Krsto Brodnjak još upita:

— U kojoj je fazi?

— Još je daleko — reče doktorica. — Samo kašlje, zasad. Ali razvoj se zna, nema tu mnogo... A ima i Kaposijev sindrom.

Krsto Brodnjak je klimao glavom. Gotovo da je bio miran. Jer, nakon svega što se dogodilo, što je mogao značiti još i jedan bolesnik od side? I zar se on tu logično ne uklapa? Upita tiho:

— A da mu ipak dadeš malo onoga praha?

Pogledala ga je najprije gnjevno pa začuđeno, a onda se počela smješkat. Odmahnula je glavom.

— Ti si lud — rekla je. — Osim toga, dogovorili smo se da nećemo. Ne dolazi u obzir.

Ni u župnom dvoru ništa nije bilo kao obično.

Najprije je Krsto Brodnjak naišao na zaključana vrata. Već je to bilo čudno. Nije mu izgledalo vjerojatno da nikoga nema kod kuće, jer je bilo takvo doba dana, a osim toga, on je prethodne večeri bio najavio da će doći, pa bi ga don Špiro zacijelo bio obavijestio da je nešto iznenada iskrsnulo. Neko je vrijeme oklijevao pred vratima, a onda je pokucao.

Najprije se nije čulo ništa, a onda, kad je ponovo pokucao, otvorio se prozor. I tada je došlo novo iznenađenje. Na prozoru je bio Onte.

— O, to ste vi — rekao je, pa se osvrnuo i tiho se o nečemu posavjetovao s nekim u kući.

Krsto Brodnjak se smrknuo, jer mu je odmah palo na pamet da mu je ludonja postavio zasjedu: tražit će da vidi rukopise, da se uključi u istraživanje, da pomogne, a u tom slučaju, kako da ga filolog odbije? I kako da onda Onte ne otkrije da je Osman čitav? Brodnjaka je ta pomisao razgnjevila. Ako Ontu sve to toliko zanima, zašto nije sam otkrio rukopise, zašto nije stekao don Špirino povjerenje?

No, čudak je to povjerenje, izgleda, imao, čim je bio tu, u zaključanoj kući, pa je još i odgovarao na kucanje poput domaćina. Da nije njegovo ludilo na religioznoj bazi? Ili mu je don Špiro nekako pomagao kao bolesniku, vršeći tako jedno od sedam djela milosrđa? Doduše, on ne posjećuje ovoga bolesnika, nego dopušta da bolesnik posjećuje njega, a to je još i veće milosrđe, s obzirom na narav bolesti i na sve druge okolnosti.

Ubrzo su se vrata otvorila i Onte mu je s praga veselo namignuo.

— Dobar dan, što se događa? — upitao je Krsto Brodnjak odmah.

— Uđite, uđite — reče Onte. — Ne treba da stojimo ovdje.

Sve je to bilo prilično tajanstveno i filologu se nije nimalo sviđalo. Ali, što je mogao nego da pođe za čudakom? Ušli su u dnevnu sobu. Tu je sjedila Tere, s rukama u krilu i loše volje. Bilo je neobično i to što sjedi, i to što je zlovoljna. Pogledala je prema slici svetoga Oca, kao da od nje očekuje pomoć. Krsto Brodnjak je prvo pomislio da joj se bolest opet vratila, jer je bila blijeda, a nekako kao da je i smršavila. Možda prah djeluje kratko, pa ga treba uvijek iznova uzimati, kao drogu?

— E, šjor профеšur — rekla je Tere turobno.

— Što se dogodilo? — upita je filolog, jer se odmah vidjelo da don Špire nema u kući.

Onte se zagonetno smješкао kao da silno uživa u svojoj toj situaciji. Rekao je glasno:

— Tere vam nije smjela otvoriti. Ne smije se pojavljivati u javnosti. Ona vam je u nekoj vrsti kućnog pritvora.

Ovaj opet izvodi nekakve svoje gluposti. Krsto Brodnjak je bio odlučan da to presiječe, utoliko više što je osjećao i da je na Ontine ludosti slab, da je sklon da im se prepusti. Znao je da se tako dalje ne može, da treba postupati razumno i odlučno.

— Gdje je don Špiro? — upita kao da nije čuo ništa od Ontine govorancije.

— Iša je ća — reče Tere sumorno. — Zvalo ga je tamo — pokaza rukom neodređeno. —

Narodna vlast.

Sad tek nije Krsto Brodnjak ništa shvaćao. A Onte kao da je baš u tome naročito uživao. Preuzeo je ulogu tumača, pa je nakrivio glavu i značajno podigao kažiprst.

— Ništa se nemojte čuditi — reče. — Sve je istina što je Tere rekla. Don Spim je zbilja zvala narodna vlast. Povodom najnovijih događaja, što bi se reklo.

Pokazao je prstom na prozor, kao da narodna vlast tu već viri kroz staklo. A iza stakla je bio plav, kristalan, mirisav dan, ondje se osjećalo zračenje proljeća i ljeta što se izdaleka približavaju i već djeluju odnekud s ruba pučine, ili su možda već tu, samo još nevidljivi, u četvrtoj dimenziji. Sve je to bilo posve neprimjereno narodnoj vlasti i turobnoj atmosferi ovdje u sobi, ovim blesavim razgovorima. Krsto Brodnjak upita grubo:

— Šta pričate? Kakvih događaja?

Onte kao da je bio ugodno iznenađen spoznajom da Krsto Brodnjak još ništa ne zna. Teatralno je izvukao tabakeru i izvadio cigaretu. Reče:

— E, he, he, kakvih. Vjerskih. A i političkih. I uopće, javnih, idemo reći.

Krsto Brodnjak je bio sve ljući. Sta ovaj njega tu zafrkava i glumata? Malo mu je što se namjestio tu i ne da filologu da radi (s Terom bi Brodnjak već nekako izašao na kraj), nego se još i iživljava! Spremao se već da podvikne, ali je sad Tere osjetila da ne treba dalje otežati, pa je brže rekla:

— Radi mene. Ovo što me izličilo ovako naprišu. Judi čuli, pa se čudu. A znadu da sam ja pobožna. Da sam se Gospi zavitovala...

Sad je već bilo malo jasnije. Naravno, čulo se za Terino izlječenje. Krsto Brodnjak nije znao ništa o njezinu zavjetu, ali je mogao zamisliti da je palila svijeće i hodala bosa, možda čak i u Sinj. Nije ni pomišljao da je to toliko javna stvar.

— Znači — reče — oni ljudi vani, tamo, pred crkvom...

— I drugdje — ubaci Onte.

— E, e — potvrdi Tere žalosno. — Sve je to zbog mene.

— I zbog njega — upade opet Onte.

— Zbog koga?

— Zbog don Špire — nasmiješi se vedro čudak. — Dva izlječenja u kratko vrijeme, nije šala. I oba baš kod osoba koje su, je li, u nekom smislu Božji službenici, svako na svoj način. I sad...

— A što hoće vlast? — prekine ga Krsto Brodnjak bezobzirno.

Onte je odbijao debele dimove koji su u sjeni bili sivi, ali su, ušavši u slap svjetla s prozora, postajali nebeskiplavi. Smiješio se i dalje, i Krsti Brodnjaku nikako nije išlo u glavu zašto taj luđak (koji mu ide na živce i ujedno ga privlači) toliko uživa u svemu tome.

— E, vidite — reče strpljivo Onte — za to je potrebno poznavati neke okolnosti... Znae, imamo mi ovdje jedan kip Bogorodice, od nekog čudnog drva, vrlo tvrdog, navodno afričkog... Donijeli su ga pomorci još u XVII. stoljeću, baš nekako u Gundulićevo vrijeme — nacerio se značajno — ne zna se

točno odakle potječe, neki vele da je načinjen u Južnoj Americi... Navodno je i sam taj brod na kojem je stigla, Bogorodica spasila od oluje...

— Da, i? — bio je nestrpljiv Krsto Brodnjak.

— I sad, postoji jedno vjerovanje, u vezi s tim kipom... Da pomaže u bolesti i u sličnim situacijama... I da se naročito vidi kome je ta Gospa sklona, po tome što cvijeće onih koji su njoj mili, stavljeno pod kip, mnogo sporije vene...

— A Terino cvijeće... — ubaci Krsto Brodnjak.

— Nikako nije ni venulo, tako reći — veselo će Onte.

— E, e, istina je — klimne Tere odsutno glavom. — Ne znan ni ja kako.

Sad je filologu počelo svitati. Ako postoji takav kip, ako se dogodilo izlječenje... I sad su ljudi uznemireni, tko zna što očekuju... Dalje se moglo pretpostaviti. Ipak, upitao je još:

— I sad su zvali don Špiru na razgovor?

— E, e, zvalo ga — klimala je Tere glavom, sveudilj sjedeći nepomično.

— Možete misliti što će od njega tražiti — ubaci opet Onte. — Da spriječi svaku vrstu fanatizma, ekscesa, okupljanja, i šta ti ja znam kako se sve to zove. Živimo u vrijeme mitinga, gospodine moj, i toga se vlast boji kao žive vatre.

To je bilo i razumljivo. I Krsto Brodnjak je mogao zamisliti da don Špiri nije nimalo lako. To više što je stvar očito već bila krenula. Ljudi su se skupljali po ulicama, osjećali su potrebu da prema onome što se događa zauzmu neki stav, ako već ne mogu to i objasniti. I tko ih je onda mogao zaustaviti, kakva vlast? Don Špiro će tu imati pune ruke posla, a unaprijed se znalo da je osuđen na poraz, kako god da postupi, i to na poraz s obje strane, sa strane naroda i sa strane vlasti.

Uostalom, don Špiro se upravo vraćao. Već se po načinu na koji je okrenuo ključ u bravi na portunu osjećalo da je zlovoljan i zabrinut. Domalo je ušao u sobu pušući i uzdišući na svoj golemi nos, koji je bio obješen kao nikad. Očito, bilo je sve istina što je Onte predvidio. U posljednji čas, Krsto Brodnjak se još stigao upitati kako će najnoviji razvoj događaja djelovati na njegov rad, na rukopise i na sve ono oko njih, a kako opet na njegovu vezu sa Zorom. Don Špiro se ovlaš pozdravio s njim i malo začuđeno pogledao Ontu, kao da se nije nadao da će ga tu naći, a onda se okrenuo Teri:

— Tere, dođi čas u kužinu.

Tako su se njih dvoje povukli na vijećanje, dajući možda gostima na znanje da su donekle i na smetnju. Krsto Brodnjak je ostao sam s Ontom. A Onte je, bezobziran kao i uvijek, baš tu priliku iskoristio da mu priopći svoju najnoviju misao.

Tek kad ju je čuo, Krsto Brodnjak je shvatio zašto se čudak sve vrijeme tako slavodobitno ponašao.

— A jeste li vidjeli — rekao je stegnutim glasom, ali uvjereno. — Opet Osman.

— Kakav Osman? — otrese se Krsto Brodnjak.

— Pa, eto, počinju i nemiri. Zar vas to ne podsjeća na ono komešanje u Carigradu u Osamnaestom pjevanju?

Glava jedanaesta

Sam je sebi izgledao kao stari pisac hrvatski.

Sjedio je u vrtu, u zavjetrini, na suncu, slani vjetar nosio je do njega miris mora i lažine, a on je prevrtao po spisima zaboravljajući na sve oko sebe i misleći svoje. Ništa oko njega nije svjedočilo da se nalazi u dvadesetom stoljeću: ograda od suhozida, prastara odrina, kamena klupa i kameni stol na kojem je bila uklesana šahovnica, korijenje staroga čempresa i bljeskanje mora što bocka oči iz daljine. Sasvim se lijepo moglo zamisliti da je vrt njegov, da on na sebi nema traperice i vjetrovku nego plašt i triko, a da rukopis pred njim nije star tri stoljeća, nego da je djelo njegova suvremenika ili njegovo vlastito. Samo stakleno oko nije odgovaralo, ali umjesto njega se mogao zamisliti crni povež. A što je najvažnije, baš su događaji oko njega stvarali dojam da je u istom položaju kao kakav stari pisac: vani se nešto komešalo, događale su se važne stvari, život je tekao, zbilja je upadala sa svih strana, čak i pod utjecajem tih istih rukopisa po kojima je listao, a on se dotle gradio da svega toga

nema, on se sasvim isključio, kao kakav barokni erudit u svijetu viših vrijednosti, čiste ljepote i ničim sputanog duha.

Sklonio se u vrt jer je osjećao da je don Špiro zamišljen, zabrinut i zlovoljan, a takav je bio i sam, pa bi zato jedan drugome samo smetali. On bi svojom prisutnošću svećenika podsjećao na nevolju koja ga je snašla, a don Špiro bi njega dekoncentrirao svojom potrebom da uzdiše i da se jada. Tako je ostavio popa neka se jada Teri, a sam se — i ne pitajući za dopuštenje — poslužio vrtom iza kuće. Osim toga, na taj se način sklonio i od Onte, koji se nije usuđivao da ga onamo slijedi. Krsto Brodnjak je iz bavula uzeo svoj fascikl i otišao da potraži miran kutak. I dobro je pazio da taj fascikl ne bude onaj s Osmanom.

Jer, još toga jutro, dok je razmišljao što je sve do tada uradio i što još treba da uradi, postao je svjestan da nije uradio zapravo ništa. Toliko su ga zaokupili događaji oko čudotvornoga praha, oko bolesti i zdravlja, oko Irfana i Zore, da nije stigao ni valjano pregledati čega sve ima u onom zavjetnom kovčegu. I pala mu je na pamet luckasta misao: da župni dvor odjednom plane, i da on, nakon požara, mora nekome po sjećanju reći što je sve ondje završilo propalo, jedva da bi znao nabrojati dvije-tri stvari. I opet se sjetio prijašnje misli da je Osman doista nešto kao crna rupa, jer ona praznina u njemu je nepovratno gutala sve oko sebe: pažnju i interes, misli i osjećaje, događaje i zbilju, pa čak i druge rukopise koji bi se našli u blizini. Sve što bi došlo u dodir s tim tekstom bivalo je naprosto izbrisano. Protiv toga se trebalo boriti.

Zato je odlučio da se ovoga puta posveti nečemu drugom, da ljudski pregleda barem jedan fascikl, da sve što treba pobroji, izmjeri, notira, procijeni i složi, da bi tako sam sebe uvjerio kako je još uvijek gospodar svoje volje i kako vlada situacijom u kojoj se našao. Koliko god da je znao da je Osman najveće otkriće i da on ostaje najpreči, ipak se odlučio posvetiti nečemu drugom, jer to je bio jedini način da sačuva ravnotežu.

Ali, opet nije stigao daleko, jer to je i ovoga puta bio Gundulić. Bio je to jedan od onih fascikla u koje do toga trenutka nije praktički stigao ni zaviriti. Fascikl je, kao i ostali, imao plave, pomalo izbljedjele korice iste one boje kakve su nekada bile kutije žigica, sa po dva para vrpce sa svake strane. U njemu je bio papir posve istovjetan onome na kojem je bio pisan i Osman, to se na suncu posve jasno vidjelo. Ista je bila i tinta, a i rukopis: nije mu trebalo da provjerava, jer mu je rukopis Osmana (naročito onih dvaju pjevanja) igrao pred očima svaki put kad bi sklopio kapke. To je pisala ista ruka, o tome nije moglo biti sumnje.

Na suncu, tekst je izgledao još ljepše i nekako življe, zdravije nego u sobi. Krsto Brodnjak ga je držao na koljenima, preko stranice je padala sjena čempresove grane, a papir je bio posve iste boje kao i kamen stola. Slova na njemu imala su istu smečkastu boju kao i mravi koji su i usred zime odnekud izmiljeli. Reklo bi se da je tekst i nastao na tom istom stolu, kao da ga je i napisao čovjek koji sad za stolom sjedi.

Krsto Brodnjak je polako listao. Nizala su se djela. Suze sina razmetnoga, Dubravka, Prozerpina ugrabljenog, Armida, Dijana, Arijadna. Listao je zasad letimice, želeći najprije vidjeti čime raspolaže. Ali ni u toj brzini nije mogao a da ne zapazi kako su Armida i Dijana u ovom rukopisu čitave, dok se inače smatralo da su neki njihovi dijelovi zauvijek izgubljeni. Novopronađeni dijelovi teksta nisu bili veliki, ali je već samo njihovo postojanje bilo važno: Već je po tome znao da je opet na tragu nečemu važnom. Obuzelo ga je radosno uzbuđenje.

Dalje je ono samo raslo. Najednom je naišao na naslov Coraglcha odScira, s podnaslovom sloxenapo Givu Frana Gundulichia, vlastelinu dubrovacchomu. Za Koraljku se vjerovalo da je izgubljena ili da ju je Gundulić sam uništio. Listao je dalje. Naišao je na naslov Posfertiliscte gliuveno, pa potom na naslov Adone. Grozničavo je tjerao dalje. Bili su tu svi oni naslovi kazališnih komada što ih Gundulić spominje u posveti Pjesnimapokornijem kralja Davida, tvrdeći da su igrani s velikim uspjehom, ali da ih on sve, kao porod od tmine, ostavlja u tmini. A sad je, eto, sve to, zajedno s još nekoliko naslova za koje nitko nikada prije nije bio ni čuo, izašlo na svjetlo, na sunčano svjetlo, i Krsto Brodnjak je to držao u ruci!

Naslomio se, pa se zagledao u daleke odbleske mora što se naziralo kroz grm šipka u dnu vrta. Ima li kraja iznenađenjima? Je li moguće da se sve to upravo njemu događa? Čime je zaslužio ovakvu

milost? Igrao se jednom stranicom, njezinirn vrškom, i razmišljao o svom otkriću i njegovim mogućim posljedicama, sve dok nije osjetio da mu se krajičak lista drobi pod prstima.

Pogledao je svoju ruku. Među prstima mu je bio isti onakav prah u kakav su se pretvarale i stranice Osmana, isto onako nalik na prah s leptirova krila. Prinio je prste nosu. Ništa, kao što ni inače iz ovoga rukopisa nije ništa mirisalo, možda i zato što je sad bio vani, okružen vonjem bilja i dalekog mora. Gledao je pažljivo u žuti prah na sunčanom svjetlu, na jagodicama svojih prstiju.

Onda se opipao po džepovima. Izvukao je kutiju za pilule, ovoga puta zelenu, pa je unutra nadrobio još praha s ovoga rukopisa. Trebalo je provjeriti, kako god da Zora na to gleda. Osman liječi, to se pokazalo. A da li liječe i ostala Gundulićeva djela?

Uostalom, to sad i nije bila najpreča briga. Važnije je bilo pitanje kako je moguće da se ovakvo otkriće uopće pojavilo. Zar bi ikad itko mogao zamisliti da negdje, na nekakvom Lastovu, postoji jedna drvena škrinja s nacrtanim jedrenjacima, pljesniva i crvotočna, i da ta škrinja rješava sva mnogobrojna pitanja u vezi s Gundulićem, mijenjajući tako i sliku hrvatske književnosti? Zar je moguće da se takve stvari događaju? Ili se događaju uvijek? Možda tako i inače biva? Možda za svaku književnu tajnu, za svaki problem koji nas još muči i koji još ne razumijemo, postoji negdje nekakva škrinja, na Korčuli, u Čakovcu, u Vukovaru ili u Ozlju, samo je treba naći? Možda je sve što čovjeku uopće može u životu biti zanimljivo skriveno po takvim škrinjama koje negdje leže i čekaju svoje otkrivače?

Kako treba s takvim otkrićima postupati? Smije li se začiniti salata uljem iz amfore s potonule galije, smije li se piti vino staro četiri stotine godina? Smiju li se ovakvi neznani rukopisi uopće čitati, smiju li se dodirivati rukama? Krsto Brodnjak počeo opet grozničavo listati po starim rukopisima, kao da se boji da će oni pred njegovim očima izblijedjeti i nestati pod dodirom sunca i zraka. U tom času mu se nešto takvo činilo posve vjerojatnim, jer bio je kao u snu.

Iza sna ga je trgnuo zvuk vrtnih vrata. Ona su se otvorila s treskom i ušao je seljak s tovarom. Bio je to onaj isti seljak — Tonko — koga je Krsto Brodnjak već viđao po selu, uvijek s tovarom drva. Uputio se prema dnu vrta, gdje je bila šupa, potihom gundajući. Onda je odjednom opazio Krstu Brodnjaka, pa je rekao:

— E, zdravi.

— Dobar dan.

Tonka je valjda zbunilo što je zatečen gdje govori sam sa sobom, ili ga je uznemirila prisutnost stranog čovjeka, ili možda činjenica da taj strani čovjek usred zime sjedi u vrtu i čita. U svakom slučaju, Tonkova pažnja je popustila.

Kad je stao rasprćivati magare, snop drva mu se omaknuo, poletio sa samara i tresnuo o tlo. On je ostao stajati nad teretom tiho kunući, a onda je pogledao ruke. Oba dlana bila su mu krvava.

Krsto Brodnjak mu je priskočio. Pomogao je podići drva, a onda je pogledao Tonkove ruke.

— Ni zla, ni zla — mrmljao je seljak.

Ali, krvarilo je prilično, i to na mjestima gdje se prsti spajaju sa šakom. Krsto Brodnjak odmahne glavom, pa potom pogleda Tonka u oči; vidjelo se da je seljak zabrinut da neće moći raditi, ali se rana nije bojala.

— Čekajte — reče filolog — imam ja prašak za rane.

Izvukao je iz džepa kutijicu za aspirine, u kojoj je bio prah s Osmana (kojeg više nije bilo mnogo), pa je sav sadržaj istresao na ozljedu na Tonkovo desnici. Onda izvadi zelenu kutijicu, s prašinom od rukopisa kojim se upravo bavio, koji je još bio pred njim, pa iz nje istrese prah po ranama na Tonkovo lijevoj ruci.

Tonko ga je gledao začuđeno i gotovo zahvalno. Nije ni znao da se Krsto Brodnjak osjeća kao doktor Mengele.

Dok se vraćao u hotel, osjećao je grižnju savjesti. Bilo je već po podne, vrijeme ručka u hotelskom restoranu odavno je prošlo, a on je tek sada, nakon tko zna koliko sati, našao vremena da se sjeti Irfana i da se njime pozabavi. On je, doduše, još jutros bio ostavio malome sokova i kolača, naredio mu da leži i poučio ga kako da telefonira i traži pomoć ako zatreba, a predložio mu je i da

side, kad bude gladan, u restoran na ručak. Ali, tko se mogao pouzdati da dječak neće nekamo otpiriti čim mu bude bolje, i tko je mogao garantirati da mu neće biti i sasvim loše? A on, Krsto Brodnjak, bavio se dotle starim rukopisima, tuđim ranama, bolestima i ozdravljenjima, općenito, načelno i eksperimentalno, umjesto da se ozbiljno pozabavi bar jednim ljudskim bićem, da se za njega pobrine i da se potruži oko njegove bolesti i ozdravljenja. Kad je sišao s autobusa, gotovo da je otrčao do hotela, toliko ga je bilo strah što će tamo naći.

A, možda ga je bilo strah i zbog onoga što je vidio i doživio neposredno prije nego što je u hotel krenuo. Možda se toliko bojao zato što je sad uviđao, i definitivno znao, da su mu stvari izmakle iz ruku, da je pokrenuo nešto na što više ne može utjecati. Osjećao je veliku, tešku i općenitu krivicu, i sad je tu krivicu tumačio svojom nedovoljnom brigom za Lrfana.

Jer, kad je skupio rukopis i vratio se u župni dvor, ondje opet nije bilo nikoga. Spremio je fascikl u bavul, i već je tada znao da se nešto ozbiljno događa, čim su ga tako ostavili a da mu se nisu ni javili. Proveo je u vrtu nekoliko sati, na suncu, u miru, a dotle je zbilja išla svojim tokom i sad se trebalo u nju vratiti.

Dočekala ga je čim je stupio nogom iz župnog dvora. Vani, na uskoj ulici, pred susjednom kućom najviše, ali i pred župnim dvorom, skupili se ljudi. Muškarci su pušili i tiho razgovarali, žene ćućorile u grupicama. Izgledalo je to kao da je netko umro, pa se ljudi skupili radi pogreba. Krsto Brodnjak je pomislio da je možda umrla Frančeška, ona teško bolesna Vicina žena koju je Tere posjećivala i brinula se o njoj. To je čak bilo vjerojatno. Ali, za pogreb je bilo rano. Možda na Lastovu postoji takav neki običaj, da se svi okupe čim netko umre?

Ljudi su ga pogledali, klimali glavama, govorili "E" ili "Zdravi" kad bi pozdravio, ali on zapravo nije imao načina da upita što se događa. Sto ako je to nešto što se tiče samo njih, mještana? Zar nisu i inače zatvoreni i nepovjerljivi, na otoku nasred mora, i još k tome zatvorenom za strance? Gotovo da je i prošao ne pitajući ništa.

Ali, onda se na prozoru susjedne kuće pojavio don Špiro, kao da je samo njega čekao, kao da sve vrijeme tu stražari i vreba, pa mu je doviknuo:

— E, šjor профеšur! Ote naprid, ote naprid! — A onda se obratio okupljenim ljudima: — Sad ću ja, ovi čas!

Krsto Brodnjak je ušao u kuću i popeo se po strmim, trulim drvenim stepenicama koje su škripale pod njegovim koracima. U dnu stuba visila je fotografija brkatog muškarca s potpisom Foto Letka, Makarska, a na vrhu jedan muški razred negdje iz dvadesetih godina, s plavkastim pečatom: Foto Ruljančić, Split. A gore, u sobi, bilo ih je četvero.

Don Špiro ga je dočekao na vrhu stuba, a iza njega je bila Tere, zbog nečega uzbuđena i užurbana. Unutra, za stolom, sjedila je neka debela žena, obučena posve isto kao i Tere, s rupcem, pregačom i suknjom do pola listova, dok je šepavi Viče, koga je Krsto Brodnjak sad prvi put vidio bez traktora, nalijevao rakiju novom gostu stojeći kraj stola. I Viče i debela žena rekli su kad je Krsto Brodnjak ušao:

— E, zdravi.

A don Špiro je odmah, sve zabadajući nosinu u jedno pa u drugo filologovo rame, započeo jadikovku bez ikakva uvoda:

— Je li vi vidite ovo, moj šjor профеšur? I šta sad da ja činim, to vi meni recite, šta ja sad tu mogu činit!

A Tere je ponavljala:

— Gospe moja, Gospe moja!

— A šta tu gospaješ, oštrigeca — zabrundao je Vice. — Odi jom zapali sviću, kako i vaja!

— Što se dogodilo? — upita Krsto Brodnjak, osjećajući da je opet nešto posljednji saznao. Sad mu se činilo da zna, premda mu je bilo teško da to prihvati. Ali, znao je.

Jer, ona debela žena nije mogla biti nitko drugi nego Frančeška, Vicina supruga, za koju se očekivalo da će svakoga časa umrijeti i koja je već dvaput dobivala posljednju pomast. Sjedila je za stolom, grickala baškotin i smiješila se blaženo, baš kao i Tere onoga jutra. Njoj je sve bilo potaman.

— A, evo — rekao je svećenik zdvojno. — I Frančeška. Izgleda da je i nju Majka Božja blagosloвила.

Sad je već i on govorio o Gospi, a ne o Božjoj volji. To je moralo značiti kako je sklon da vjeruje u čudo, u Gospino čudo. A nije imao ni pojma (tako je filolog sam sebi govorio) da je to zapravo prah, Gundulićev prah. No, je li doista prah? Kako to da se Frančeška izliječila kad ona s prahom nije imala nikakva dodira? Don Špiro i Tere, to da, tu se još moglo pretpostaviti da je prah djelovao, njima je osobno Krsto Brodnjak dao čestice rukopisa, ali Frančeška... Da to nije ipak nešto drugo, da se ne radi o pravom čudu, a nalazak rukopisa je samo koincidencija?

— Kako se to dogodilo? — upitao je filolog oprezno.

— A, evo — brundao je Viče dodajući gostu rakiju. — Ujutro van se ja probudin, a ono miriši kafa. Neko klapa u kužini. Mislim: ma, ni mogla Tere još doć, nišan toliko prispa. Kad pogledam, a to ona, naložila vatru, skuvala kafu i stavila vodu za zeje!

Frančeška se smješkala kao dijete koje su pohvalili, ali inače kao da u svemu tome nije vidjela ničega neobičnog. Namjestila je rubac na glavi, pa je rekla:

— E, e, tako je bilo. Probudila san se zdrava. I mislin: a, Bože moj, ako san zdrava, a šta ću poč više ležat?

Tako su oni to primali, kao nešto samo po sebi razumljivo: Bog dao, Bog uzeo. Obično se to ne vidi tako jasno, ali ovo im je bila očita potvrda da Bog neposredno djeluje na njihov život. Samo, nije li to ipak bilo malo previše? Pa, zar za ovu ovdje Frančešku nisu rekli da je već triput padala u komu, da joj je jedna noga u takvom stanju da bi je trebalo odrezati jer trune, da je izgubila vid zbog šećera? A sad, vidi je, gricka baškotin i smiješi se, a mužu je skuvala zelje!

Don Špiro je pak jadikovao. Jer, očito, sad se više nije radilo samo o neposluhu prema vlastima: sad je i on vjerovao, sad je i njemu bilo jasno da se čudo događa, a nije mogao iskazati neposluh prema sebi i svome vjerskom osjećanju!

— Šta da ja činim? — pitao je sebe i druge. — Nešto se događa, moj šjor profešur, nešto se događa, i tu sad treba bit pametan... Trebalo bi Bogu zafalit, a opet, bojin se nešto tu na svoju ruku... da bar mogu pitat crkvene vlasti...

Krsto Brodnjak se odlučio za ulogu čovjeka koji ne shvaća događaje u svoj njihovoj složenosti, pa mu je zato lako tješiti. Rekao je:

— Možda postoji neko objašnjenje... Treba pitati doktoricu. U medicini takve stvari ponekad mogu... Ne mora biti čudo.

Tad se javio Vice. Zagraktao je sa svoje stolice na koju se bio svalio tik do Frančeške kao da će se s njome fotografirati za zlatni pir, ili da se zabilježi ovaj svečani trenutak. Povikao je:

— Ne mora, an? A ovo?

Krsto Brodnjak ga je u čudu gledao. Viče je ispružio svoju uzetu nogu, a onda je njezinu petu podigao s poda i zadržao je nogu u zraku. Potom je polako, smiješeći se, savio nogu u koljenu. Ponovio je to još jednom-dvaput, a onda je spustio nogu na pod i slavodobitno pogledao u Krstu Brodnjaka. Činilo mu se, valjda, da je tom pantomimom dovoljno rekao.

I rekao je. Jer, Krsto Brodnjak se jasno sjećao da je Vicina noga prije bila nesavitljiva, kao drvena, mrtva, a sjećao se i da Vicu ponekad zovu Vice Coto. Znači, i ta noga je proradila. Znači, dva čuda u jednoj kući. Znači, sama čuda na sve strane.

Krsto Brodnjak nije na stvar s Vicinom nogom rekao ništa, a don Špiro je nastavio uzdisati, jer njega su čekali oni ljudi vani, on je morao nešto poduzeti. Krsto Brodnjak nije rekao ništa zato što mu je samo jedno pitanje svrdlalo po glavi: kako je to moguće? I što je uzrok? Možda se Gospa zbilja smilovala?

Ali, zašto se to dogodilo baš kod ovih ljudi kad je poznato da Viče (a koliko je znao, ni Frančeška) nisu pretjerano pobožni, u svakom slučaju ne na onaj način kao, na primjer, Tere? Zašto sad u ovoj sobi sjedi već četvoro ljudi kojima se dogodilo čudo? Zar nije to malo previše, zar nije malo preblizu? I zar tu nije ipak nešto logično?

Tada mu je palo na pamet jedno objašnjenje, za koje je odmah znao da bi ga Zora užasnuta odbacila, ali od kojega sam nikako nije mogao odustati od onoga časa kad mu je palo na pamet. Palo mu je na pamet da se radi o zarazi.

Ako zdravlje ima uzročnika (kao što je jučer nastojao liječnicu uvjeriti da može imati), ako je taj uzročnik u onim tamo rukopisima u bavulu, onda je on možda posve nalik na uzročnike bolesti, nešto

kao bakterija ili virus. A ako je tako, onda se taj uzročnik možda prenosi, kontaktom, kao i svaki drugi? Što je više mislio o toj fantastičnoj pretpostavci, to mu se vjerojatnijom ona činila. Frančeška je imala dodira samo s Terom i s Vicom, Vice je najviše viđao Teru i don Špiru. A to je onda moglo značiti da su ovo dvoje staraca od svećenika i njegove domaćice dobili zdravlje, da se ono na njih prenijelo virusom. Kao da su dobili sidu. Samo što je ovo bila antisida. Ili, možda bi to trebalo naopako i nazvati (odmah je filolog u sebi kombinirao), čitajući naopako: ADIS.

Smjesta je, stideći se, našao u svemu tome i nešto dobro za sebe, neko olakšanje za svoju savjest. Palo mu je na pamet kako bi don Špiro zacijelo bio ozdravio i da mu on nije raspelo natrljao magičnim prahom: dobio bi zdravlje od Tere. Dakle, Krsto Brodnjak zapravo nije vršio eksperimente na ljudima, nije bio ni za što odgovoran, jer za ono s Terom nije mogao biti kriv — tada nije još ništa znao o djelovanju praha. A kad je stvar jednom krenula, onda je nužno morala zahvatiti i don Špiru, i Vicu, i Frančešku, pa zacijelo i ovoga Tonka danas. Sve je možda bilo u redu, barem kad je riječ o filologovoj savjesti.

Ali, odmah mu se u glavi javilo još jedno pitanje, od kojeg mu je krv jurnula u lice. Ako se to širi, onda... Vice ide okolo po selu, don Špiro ide okolo po selu (i u Splitu je bio), Tere ide okolo, a uskoro će i Frančeška... U tom slučaju, stvar bi mogla krenuti i dalje. Što ako se i drugi zaraze zdravljem? Što sve to može značiti, i kakve posljedice može imati? I što je s njim samim? Možda je već zaražen, možda je postao definitivno zdrav i više se ne može razboljeti, možda je postao besmrtno?

Bilo je to suviše pitanja, a on se od njih nikako nije mogao obraniti. Zato je bio zdvojan, i zato je sebi govorio da je zabrinut za Irfana. Stalno mu je padalo na pamet da je on sam već možda Irfana zarazio zdravljem (mali je stalno bio s njim u kontaktu, ništa prirodnije od toga), i da dečko možda već zdrav zdravcat negdje okolo šeeće.

Nije znao da li da to priželjkuje, ili da se toga boji i užasava.

Glava dvanaesta

Mršavi prsni koš s tankim rebrima brzo se dizao i spuštao u naglom disanju, a kad ga je dodirnuo metal stetoskopa, oštro se trznuo, dok se blijeda koža još više naježila. U dječakovu grlu nešto je išlo gore-dolje, brada mu je poskakivala od zimice, a očni kapci visili. Duboko je disao, kako mu je bilo rečeno.

— Još — rekla je Zora čvrsto, namještajući bolje slušalice na ušima. — Dublje.

Sjedila je na rubu dječakova kreveta, u puloveru, i ona blijeda i malo izgrizenih usana, pa ga je pregledavala. Okrenula je dječaka te ga je poslušala odostraga. Šetala je stetoskopom po njegovim mršavim leđima, osluškivala, naređivala mu da diše, i nijednom nije pogledala u Krstu Brodnjaka. On je upitao:

— Kako ti se čini?

Ni tada ga nije pogledala nego je upitala, skidajući slušalice s ušiju: — Koliko je bilo?

— Trideset devet sa dva.

Ustala je s kreveta i otišla do stolića na kojem je stajala njezina liječnička torba. Prethodno je dala Irfanu znak da se obuče. Mali je poslušao i spustio se natrag na jastuk. Krsto Brodnjak je motrio Zoru i pitao se koliko njezina izvanjska sigurnost krije u sebi straha i neodlučnosti. Ujedno joj se divio, jer sve mu je na njoj odgovaralo: i stas, i kosa, i vrat, i članci na rukama, i glas, pa je već unaprijed osjećao gubitak koji će se pojaviti — jer, mora se pojaviti — za nekoliko dana. Ona je otvorila torbu i izvadila jednokratnu špricu, destiliranu vodu i ampulu, pripremila je injekciju.

— Probat ćemo ovim — reče.

— Antibiotik?

— Da. Trebalo bi antibiogram, ali valja požuriti. Već se malo čuje u plućima.

Vratila se do kreveta i potapšala Irfana po leđima. Mali je već kunjao u ognjici.

— A? — javi se.

— Guzicu na sunce — naredi liječnica.

Dječak je poslušao, i tako je dobio injekciju. Nakon nje se okrenuo zidu i nije mu više bilo ni do čega. Nije se žalio, ali nije ni dao da ga uznemiravaju. Baš zato je Krstu Brodnjaka grizla savjest. Mali nije bio otišao na ručak, nije ništa ni jeo ni pio, ležao je u sobi sam u temperaturi, bez društva, na nepoznatom mjestu, okružen tišinom otoka i prazninom pučine, i vjerojatno osluškivao bolest u sebi kako raste. A on, Krsto Brodnjak, bavio se dotle drugim stvarima. Što je najgore, znao je da će tako biti i ubuduće. Ako mu je rukopis poslan kao sreća, možda mu je Irfan poslan kao briga? Ili obratno?

Njih dvoje odoše u kupaonicu da puste maloga spavati. Ondje je Zora oprala ruke, a Krsto Brodnjak je sjeo na rub kade. Kad je završila pranje ruku, liječnica je sjela do njega. Prebacio joj je ruku preko ramena, bilo je to kao da su već sto godina skupa. Bila je zabrinuta, ali ne zbog Irfana nego zbog drugih stvari. To mu nije morala reći, znao je. Zato je i upitao:

— Čula si za Frančešku?

— Ne samo čula. I pogledala sam je.

— I šta kažeš?

— A šta se tu može reći? Nema više šećera, eto šta. Testirali smo urin. Negativno. I krv sam joj uzela. Isto negativno. Inzulin normalan. To je da svisneš.

Krsto Brodnjak malo podigne ruku, pa pogladi Zoru po potiljku. Sjedili su tu, dvoje neznanaca, u hotelskoj kupaonici, tamo je bio jedan nepoznati dječak, vani se zbivalo nešto neobjašnjivo, za što su njih dvoje bili odgovorni, ako već ne i krivi, i u čemu su bili skupa. A jedva da su se poznavali. Krsto Brodnjak osjeti kako ga u grlu steže val nježnosti prema Zori. Njoj je u svemu tome bilo možda najteže: ne samo zato što je bila profesionalno upletena, nego i zato što je svakako stalno osjećala nemoć svoje profesije. Nije ni vrijedilo da je pita ima li ona kakvo objašnjenje, makar i teorijsko. Zato je rekao:

— Vidiš, zdravlje se možda ipak prenosi. Možda postoji neki virus zdravlja.

Nije se suprotstavila kao što se nadao, nije čak ni tonom glasa pokazala da se ne slaže. Samo je uzdahnula:

— Ništa više ne znam. Možeš mi reći što god hoćeš, možeš mi uvaliti kakvu god svoju književnu izmišljotinu, sve ću ti povjerovati.

Opet ju je pogladio po glavi. Kosa joj je bila meka i tanka, pod rukom su se osjećale kosti lubanje i ispučenje gdje se lubanja spaja s kralješnicom. Bilo je neobično pomišljati kako se njezine misli i osjećaji, njezina inteligencija, osoba, sve, nalazi tu, na samo nekoliko milimetara od njegova dlana.

— Ali, ako je tako — rekao je uporno — onda, što iz toga slijedi?

— Misliš da će se zdravlje širiti dalje? Kad su ga već od Tere dobili Frančeška i Viče?

— Pa da — reče Krsto Brodnjak. — I to.

— Evo — uzdahne opet mlada žena — mali je bolestan. Meni to liči na upalu pluća. On je s tobom u kontaktu, a ti stalno prčkaš po onim rukopisima. Prema tome...

Vidjelo se kako se Zora trudi da očuva ravnotežu, premda ju je očito izgubila. Ona je bila odlučna i borbena osoba, ali je svoju odlučnost i borbenost zacijelo zasnivala na dobrome snalaženju u medicini, na egzaktnom podatku, na vezi između uzroka i posljedica. A sad? Ako je prije čovjek dobivao bolest a da za to nije bio kriv, i na to smo se svi navikli, sad je dobivao zdravlje a da za njega nije bio zaslužan, a na to je bilo teško pristati. To je bilo ono strašno.

— Zapravo, nisam mislio to — reče Krsto Brodnjak. — Nego se pitam imamo li mi pravo da i dalje tajimo ono što znamo... Ono o prahu...

— To s prahom nije provjereno — nije se dala Zora.

Dakako da nije bilo. Ali, Krsto Brodnjak se pitao treba li još uopće što god provjeravati? Što je drugo moglo biti uzrok zdravlju, nego rukopisi? Zrak? Trave? Zagađeno more? Ozonske rupe? Hrana? Ili Gospina milost?

— Znam da nije provjereno — reče polako, a njegove tihe riječi, gotovo šapat, čudno su odjekivale u popločanoj kupaonici. — Ali, vidiš li ti što se zbiva? Oni to pripisuju Gospi... Misliš da je to dobro?

— A, neka pripisuju — reče Zora. — To je uvijek tako. Narod misli i vjeruje svoje, a ljudi koji znaju i rješavaju probleme, čine to bez znanja naroda. Intelektualci su ti, dušo draga, uvijek pomalo masoni. Rade za opće dobro ali potajno. Da narodu kažeš svu istinu o svemu, tko zna što bi on s njom.

Bio je to za Zorine standarde prilično dug govor. Malo je i podigla glas, a Krsto Brodnjak je gledao njezin profil u zrcalu nad umivaonikom. Iza njih je kapala slavina koja se nije dala do kraja zatvoriti.

— Nisam siguran — rekao je.

— A jesi li pomislio — Zora se okrene njemu i stavi mu dlan na prsa — što bi bilo da im kažeš kako tamo u škrinji imaš eliksir zdravlja, a možda i dugoga života?

— Zašto ne i vječnog? — nasmiješi se Krsto Brodnjak.

— Što bi oni na to? — nastavljala je Zora ozbiljno, odbijajući svaki pokušaj šale. — Umjesto da se mole Gospi, nahrupili bi u župni dvor, potukli bi se oko onih rukopisa, neki bi svakako htjeli to i prodavati, a ne samo konzumirati, od tvoga Gundulića ne bi ostalo ništa, a ne bi možda ostalo ništa ni od praha, pa ni od zdravlja, ili koji je to već vrag.

— To je narodno zdravlje — reče Krsto Brodnjak. — Uvjerila si me. Izgleda da je bolje šutjeti.

— Bolje je — klimne Zora uvjerenom glavom.

— Ali, s druge strane — palo je njemu još nešto na pamet — tko zna kakvi su sve učinci toga praha? Možda on iz početka djeluje tako da ozdravlja, a poslije možda stvara neke komplikacije?

— To je moguće — složi se Zora.

— U tom bi slučaju ipak trebalo ljude upozoriti?

Krsto Brodnjak je iznosio svoje pretpostavke tako kao da mu je krajnji cilj nagovoriti Zoru da sad skupa s njim izleti na trg i objelodani svijetu istinu o tajanstvenoj škrinji i o prahu što se u njoj krije. Ali, ona ga presiječe:

— I što kad ih upozoriš? Kako će se zaštititi?

U tome je imala pravo. Ali, filolog je i dalje bio nemiran, želio je biti posve siguran da su doista razmotrili sve razloge za i sve razloge protiv. Zato je nabrajao:

— Možda prah stvara ovisnost? Možda djeluje na srce, šta ja znam, na živce, možda, kao kemoterapija, razara nešto u organizmu? A protiv takvih svari možda postoji nekakva zaštita?

Ali Zora je odmahivala glavom. Pri tome je glavu držala na njegovu ramenu, pa ga je njezina kosa škakljala po bradi. Sad su sjedili na kadi kao dvoje mladih u parku, a nad njima je, kao mjesec, sjala uplujvana bijela kugla u kojoj je nešto zujalo kao da će svakog časa eksplodirati.

— O svemu sam tome ja već mislila — reče doktorica. — Tko bi ti vjerovao? Gospa je mnogo bolje objašnjenje. Nitko ne bi vjerovao, nitko na svijetu. Zbog toga se ni ja ne mogu obratiti ni kolegama, ni zdravstvenim vlastima, nikome. Mislili bi da sam sišla s uma. Osim toga, ako se ta stvar širi zrakom, kontaktom, onda, tko to može spriječiti? Tko tu ikoga može zaštititi? Tu ostaje samo karantena. A znaš li što to znači? Bolje je ne izazivati paniku.

Krsto Brodnjak je klimao glavom. Jedva je, nakon ovoga, još ostalo šta da se kaže.

— Uvjerila si me.

Kao da joj to njegovo priznanje nije važno, ona odjednom promijeni temu. Ali opet se nije mnogo udaljila od područja medicine, premda je na tom području ostala samo metaforički. Rekla je iznenada, sasvim drugačije nego što je inače govorila:

— Zašto si morao doći ovamo — promrmljala je gledajući u vrške svojih cipela — da mi samo ponovo otvoriš ranu.

Krstu Brodnjaka je opet steglo u grlu. Ali nije joj stigao odgovoriti. Iz sobe se začulo kako Irfan nešto govori. Njih dvoje se zgledaše i požuriše onamo. Mali je i dalje bio okrenut zidu, ali je nešto govorio, nije se znalo da li u snu ili budan. Najvjerojatnije je buncao. Čulo se:

— Krsto, konju, šta to tebi treba, jebo sliku svoju!

Krsto Brodnjak prebaci Zori ruku preko ramena, pa su stajali nad krevetom i gledali dječaka, smijući se.

Obalom je išao vatreni oblak.

Polako se kretao na visini od otprilike metar i pol, palučajući stotinama malih kresova, pokretljiv, promjenljiv, neuhvatljiv i nemjerljiv. Kretao se obalom i na trenutke se činilo da je u moru, na trenutke da se diže, na trenutke da se spušta. Plovio je polako, gibljući se u polaganom, valovitom ritmu, kao da diše, kao da se glasa, kao da je živ. I čuli su se zvuči što ih je oblak proizvodio: škripa, hućanje, pjesma mumljava i neodređena, nalik na marmor mora što po podne za maestrala valja žalo. Oblak je polako napredovao.

Stojeći na mjestu gdje je uličica izlazila na rivu, Krsto Brodnjak je naprezao svoje jedino oko i mislio kako je čovjeku lako da povjeruje u čudo, kako mu je lako da se dade zanijeti ovakvom nekom čarolijom. Zbog nečega mu se činilo da je taj vatreni oblak gotovo kao neko utjelovljenje onoga što sam osjeća i onoga što mu se događa. I nije mogao da ne osjeća kako ga se sve to i te kako tiče. Dobro je znao da to obalom ide procesija, a svejedno mu se činilo da je to nešto mnogo više od procesije.

Ljudi su hodali polako, muškarci, žene i djeca, ali ih nije bilo moguće razlikovati, jer je to bio nerasvijetljen dio rive, a nebo je opet bilo oblačno i tamno, dok se iza njih nalazila prijeteća noćna pučina. Svatko je nosio u ruci po svijeću, ponetko i po dvije, ali te svijeće nekako nisu osvjetljavale njihova lica nego tek dijelove ruku, i te ruke kao da su također svjetlile. Išli su tijesno zbijeni, čvrsto jedni uz druge, cijelo mjesto, cijeli otok, i to je nalikovalo na vatreni oblak. Zapravo, na dva vatrena oblaka, jer su išli uza sam rub obale, pa su im se svijeće odražavale u moru, more je titravu svjetlost prelimalo i pojačavalo, pa ju je u bljeskovima vraćalo. I sjalo je, kao da je nad njim svičarica, te se sasvim lijepo moglo zamisliti da su se tamo dolje uz podzidanu obalu skupile ribe i da uz mul ide još jedna procesija, riblja, kako se to — sjećao se Krsto Brodnjak — i kaže u jednoj suvremenoj pjesmi.

Ljudi su pjevali, škripali nogama idući kamenom obalom i sve je to zvučalo posve nestvarno. Sprijeda se, u svjetlu debele, upletene svijeće, naziralo žuto crkveno nebo a pod njim sjena velike nosine don Špirine. Još dalje naprijed, iznad svih glava, njihalo se nešto posve crno i glomazno, čemu se nije mogao odrediti oblik. To je morao biti kip one čudotvorne Gospe, kip od crnoga drva.

— Nisu mogli dočekati — začuje Krsto Brodnjak odjednom kraj sebe glas.

Eto ti ga na. Skoknuo je u selo i ostavio Zoru da se bavi Irfanom, jer se htio još o nečemu dogovoriti s don Špirom, i putem nije susreo nikoga jer je cijelo selo bilo u procesiji. To mu je odgovaralo jer je mogao mirno promatrati i mirno razmišljati, zaklonjen i nevidljiv u mraku portuna prve kuće blizu obale. I tko ga je tu morao otkriti nego Onte!

— Što nisu mogli dočekati? — upita ga.

— Sutrašnji dan — naceri se Onte i povuče iz cigarete tako da je izgledalo kao da se jedan plamičak iz procesije preselio na njegovo lice, kao da je baš on izabran. — Inače se procesije ne upriličuju po noći. Osim toga, poklade su.

— To sam i ja pomislio — prizna Krsto Brodnjak.

— Eto, vidite — usklikne Onte, kao da mu je osobito važno da se oko toga slože. — Ali, nisu mogli dočekati. Ono što se događa odviše je neobično. Boje se da ne budu kažnjeni ako ne zahvale odmah. A valjda se i nadaju.

— Čemu bi se nadali?

— Računaju ljudi, otvorila se špina — naceri se Onte. — Čuda su krenula, pa ako ih je ozdravilo četvoro, možda će ozdraviti još tkogod. A svatko želi ozdraviti, ako ne od bolesti, onda od siromaštva, žalosti ili ljubavi. Neće škoditi procesija.

Krsto Brodnjak je mogao zamisliti kako je sad don Špiri: pop se sigurno grize pitajući se nije li učinio štogod protupropisno i nebogougodno. Može mu još i čir proraditi. A ovaj ovdje čudak sve to ironizira. Doduše, s druge strane, svakako ima i zrno istine u onome što govori.

— Nije to smiješno — mrko će filolog.

— Ne kažem ja da je smiješno — odmahne Onte odlučno glavom, a onda, odjednom, kao da se doista pokajao zbog onoga što je rekao, promijeni temu: — A meni je baš drago što sam vas našao. Već sam se uplašio da mi ne izmaknete.

— Kamo bih izmakao? — pogleda ga Krsto Brodnjak sa strane. — Ne putujem još.

— Nikad se ne zna — reče Onte značajno, ovaj put bez smiješka. Malo pričekala, pa dodala: — A osim toga, možda ja otputujem. Vrag će ga znati.

Krsto Brodnjak nije više znao što da misli o tom čovjeku. Mješavina mudrosti i ludosti u Ontinu govoru i postupcima išla mu je na živce, najviše zato što mu se činilo da i sam postaje takav i da takav postaje i njegov život.

— A što ste me trebali? — s uzdahom ga upita filolog.

— Radi Osmana — nasmiješi se Onte. — Nikako da dokončamo taj razgovor.

Krsto Brodnjak se bojao da će Onte udariti u jednom od podjednako neugodnih smjerova. Ili će početi čačkati i istraživati kakav je rukopis, pa tražiti da ga vidi, ili će opet početi s onom svojom pričom o tome kako je u Osmanu sve predviđeno, pa tumačiti sve — od kosovskih rudara, pa do događaja na Lastovu — kao nešto što je Gundulić već detaljno opisao. Ali, pokazalo se da nije to.

— Što o Osmanu? — upita filolog što je mogao strpljivije.

— Sjećate se da sam vam jednom rekao kako su ovdje, na Lastovu, već prije nalazili stare rukopise?

Onte je to pitao kao da je siguran da drugi pamte svaku njegovu riječ.

— Sjećam se.

— E, pa — nasmiješi se čudak — ako vas zanima nešto više o tome...

Ali nije stigao dalje. Baš kad se Krsto Brodnjak stao pitati zašto Onte uvijek nalazi najneobičnije trenutke da mu počne govoriti o nečemu što ga doista zanima, procesija se počela vraćati. Na kraju podzidane obale napravili su polukrug, pa se plameni oblak zatalasao i nekako presavio, zatreperili su plamičci kad su došli u drugačiji položaj prema vjetru, malo se nagnulo nebo što je žučkasto bljeskalo u tami kao da je i samo velika svijeća. Onda su se počeli vraćati. Dok su Onte i Krsto Brodnjak razgovarali, procesija se polako uputila obalom prema njima (hodajući sad podalje od mora, po pošljunčanoj stazi, tako da je škripa koraka bila još bučnija), a onda je stigla sasvim blizu. Zato je Onte i zašutio.

Na nekoliko koraka od njih sad se njihao Gospin kip, sasvim crn i nerazpoznatljiv, gromada nečega tamnog, čak i pri odsjaju prvih svjetiljaka kojima su se ljudi sad približili. Ostalo se vidjelo bolje: žuto nebo se malo suzilo kako bi moglo ući u usku uličicu, plameni oblak se izdužio, debela svijeća je jače zatitrala svojim snažnim plamenom. Počele su se otkrivati i pojedinosti: lica, ruke, odjeća, don Špirin nos, Terina i Frančeškina marama, Vicin odlučni korak (njih troje imali su počasna mjesta u povorci), ozbiljno lice onoga Tonka s drvima, druga lica, oči, čela, usta što su pjevala, vosak što je kapao po rukama i po odjeći. Počeli su se jasno razlikovati glasovi, muški, dječji i ženski, bilo je to sad pravo pjevanje, a ne više nekakav elementarni mrmor stopljen s morem.

Procesija je išla ravno prema njima dvojici, ulazila je u uličicu na početku koje su oni stajali. Krsto Brodnjak je gledao sve te ljude izbliza, i gotovo da je mogao osjetiti neku energiju gdje od njih struji, kao što je osjećao toplinu njihovih svijeća kako mu grije čelo dok su prolazili pokraj njega. Je li ta energija zdravlje u njima, ili je to vjera, ili možda tek strah? Ili je to tek slijepa i elementarna snaga postojanja i volje da se postoji, koja ruši sve pred sobom i svega se hvata, svega što joj može pomoći? Nije to imalo neke osobite veze s Gospom koja je sad promakla kraj dvojice u portunu kao zagonetna gospođa a da je nisu uspjeli ni vidjeti; bilo je to nešto dublje, jače i neuhvatljivije.

Šutjeli su dok procesija nije prošla. U procesiji je svatko gledao u svoj plamičak, pazeći da mu se ne ugasi, svi su izgledali kao hipnotizirani, malo drvenih pokreta, neki i s pjenom oko usana. Nitko nije ni okrznuo pogledom dvojicu ljudi u polutmini kamenoga svoda. Oni su bili izvan toga jer je jedan bio stranac, a drugi čudak. A bar je jedan od te dvojice imao i te kakve veze s procesijom, barem je tako sam vjerovao. Da nije bilo njega, ne bi bilo ni procesije. Ili ipak bi? Možda bi netko drugi našao rukopise? Zar nije Onte rekao da su rukopise ovdje već i prije nalazili, i zar nije bio voljan da o tome i nešto više kaže? Zato ga je filolog sad upitao:

— Što ste ono rekli za te rukopise?

— Rekao sam — kaza Onte iznimno mirno i pribrano, i dalje staklasto gledajući za procesijom — da su ih već nalazili. Pričao mi je jedan stari svećenik koji o tome zna sve, ili skoro sve. Inače Lastovac.

— I što je rekao?

Sad se Onte pribrao, svrnuo pogled s procesije i vratio ga na filologa. Bili su to odviše važni razgovori, i odviše dobra prigoda za glumatanje, a da bi je on propustio. Iskrivio je lice u osmijeh koji je valjda trebao biti demonski, ili nešto slično.

— Pa, bio je zagonetan... — reče i sam zagonetno. — Rekao je da moram znati gledati oko sebe, da je sve već zapisano i naslikano... To sve dok je još mislio da sam ja pravi filolog, kao vi, he, he. Rekao mi je da su svi razlozi zbog kojih ti rukopisi nisu dospjeli u javnost zapravo vidljivi i svakome oči ti, samo treba znati gledati.

— Koji su to rukopisi, to nije rekao?

— Pa, neke je i spominjao — otegne Onte toliko neodlučno da Krsto Brodnjak nije mogao a da ne pomisli kako je ovaj izmislio sve, od prve do posljednje riječi. — Najviše je spominjao Gundulića, pa Bunića, Palmotića, i tako...

— A gdje je sad taj svećenik?

— U Splitu. Navodno u bolnici. Jako je star. Zato sam mislio da ćete oputovati, ako to od koga doznate. Znam da vas zanima.

Bi li Krsto Brodnjak doista oputovao u Split da je u normalnim okolnostima čuo za te rukopise i za tog svećenika? Vjerojatno bi. Ali ovo nisu bile normalne okolnosti. Sad su rukopisi igrali drugačiju ulogu, i u njegovu životu i inače. Filolog reče:

— Još jedno mi nije jasno. Kako taj stari svećenik objašnjava nestanak rukopisa? Rukopisi, kad se nađu, ne mogu samo tako nestati. Što se dogodilo s njima?

Onte je odmahivao glavom, gledajući za procesijom koja je sad nestajala na samom vrhu uličice, krećući se prema crkvi, dok se iz daljine još čula pjesma. Čudak reče:

— To mi nije stigao kazati. Ili se razočarao u meni, ili se predomislio, ili mi je to namjeravao kazati poslije, pa je prije toga došlo vrijeme da oputuje. Jer, ja sam ga sreo kad je jednom bio ovdje u posjetu sestri. U svakom slučaju, nije mi rekao. Ali, ja sam poslije mozgao o tome, pokušavao sam sebi protumačiti... I došao sam do nečega. Možda mi je i rekao a da ja to nisam opazio, možda je istina sadržana u onome što mi je ipak kazao.

— Kako to mislite? — filolog je bio uvučen u priču i nije se mogao odrvati znatiželji.

— Pa, tako — reče Onte nekako sjetno. — To što mi je govorio da je sva istina tu, nadohvat ruke, prisutna, izrečena i prikazana, samo je treba prepoznati... mora da je time htio nešto osobito reći. Pa sam tako ja smislio jednu kombinaciju i o tome kako su rukopisi nestajali.

— Da? Kako?

Onte ga pogleda, kao da se dvoumi bi li mu rekao ili ne bi, oko usta mu zatitra neki čudan smiješak za koji Krsto Brodnjak načas pomisli da je znak puke ironije i da se ludonja zapravo sprda s njim. Onda Onte reče:

— Pa, eto, možda rukopisi i nisu nestajali. Možda su vraćani u neke škrinje i skrovišta, možda su razni ljudi stalno pronalazili jedne te iste rukopise.

Glava trinaesta

Na ulazu u dvor bio je privezan tovar. Krsto Brodnjak ga je pogladio po ušima, pogledao u njegove tužne i vlažne oči, a životinja je pognula glavu pa je čelo protrljala o njegov trbuh. Filolog je posegao u džep i izvukao vrećicu sa šećerom koja mu je ostala od restoranske kave toga jutra; istresao je šećer na dlan, a magarac ga je polizao svojim toplim i vlažnim jezikom. Krsto Brodnjak ga je još jednom počeo između ušiju. Bilo mu je drago što ima posla s običnim živim bićem za koje se zna kako će reagirati, s bićem koje je krhko i smrtno, a osim toga vezano i nemoćno.

Onda je niz dvor došao Tonko. Cigareta mu se plavkasto dimila na oštrom jutarnjem zraku, lice mu bilo mršavo, tvrdo i preplanulo kao i uvijek, a plave oči gledale su zamišljeno u gradskoga šmokljana koji je našao da tu mazi magarca u cik zore.

— E, zdravi — rekao je.

— Dobro jutro — javi se Krsto Brodnjak. — Je li Filica tu?

— E, eno je u kužinu — odvrati Tonko odvezujući tovare.

Na jednoj ruci imao je povez, ne osobito debeo, dok mu je druga ruka bila u džepu. Povezanom rukom potegao je povodac i klimnuo glavom filologu koji je ostao gledati za njim. Otputio se niz usku uličicu.

Krsto Brodnjak je ostao sam na dvoru, u jutarnjoj hladnoći i rosi. Dvor je bio sav od sivog kamena (izglačani komadi dolje, hrapavi blokovi u zidovima, ploče na krovovima), ali je tih sivih nijansi bilo bezbroj i svaka je od njih bila potencijalna boja. Kao što se osjećalo i slutilo da je iza prašnjavih zelenih vrata nekada živjelo mnogo ljudi, tako se isto naziralo i znalo da je u svim nijansama boja prisutno sve što ljudsko oko može uopće vidjeti, samo treba da se te boje oslobode, ili čovjek treba da oslobodi svoje oko.

Isto je bilo i sa zvukovima i mirisima. Dok je Krsto Brodnjak hodao prema dnu dvora, njegovi su koraci po kamenu zvučali nekako osobito, sa mnogo odjeka i dodatnih šumova, kašljanje mu ječalo naročito značajno a glasan dah odjekivao među zidovima kao da i sam dvor diše. U zraku se osjećao miris maglice što se brzo isparavala, miris rose, vlažnog kamena, miris Tonkove cigarete, ali isto se tako slutio i miris onih davnih brujeta i manistri što su se tu nekad kuhale, miris svih božićnih fritula i uskrasnih sirnica, miris svega što se uopće može onjušiti. To je bilo takvo jutro.

Ili je to bio takav dvor? Možda je u tom dvoru još živjela, još odjekivala davna prisutnost zagonetnog rukopisa, možda je ona taj prostor oplemenila, ili ga je možda kontaminirala svojim strašnim sadržajem? Ako je u tom dvoru sve bolje uspijevalo, ako je u njemu bilo najbolje vino i ulje, kao što je Filica tvrdila, ako je u njemu sve uvijek bilo iznimno, onda je sve to možda i prirodno?

Ili je ipak sve bilo do njega, Krste Brodnjaka? Cijele noći nije praktički ni oka stisnuo, nije svukao odjeću niti se ljudski opružio, pa su mu zato sva osjetila bila izoštrjena; umjesto da otupe, ona su sve hvatala jače i pohlepnije. Isto je bilo i s njegovim mislima: one su se vrtjele oko nekoliko tema čvrsto, snažno i uporno, svrdlale i kopale po tim temama i tjerale ga na akciju, nisu mu dale ni da misli o drugome niti da što drugo poduzima.

Tako je bilo i s ovim posjetom. Dok je noćas bdio kraj Irfana, najednom mu je postalo jasno da ujutro mora porazgovarati s travarkom. Sjedio je kraj dječaka koji je bio u visokoj temperaturi, stavljao mu obloge, presvlačio ga (među ostalim, i u svoje posljednje čiste košulje), davao mu pilule, slušao njegovo povremeno buncanje, dodavao mu vode, i sve to nijednoga trenutka nije bilo samo ono što jest. To je bilo povezano s onim što se inače događalo, s rukopisima i prahom u koji su se rukopisi raspadali, s bolešću i zdravljem, s procesijom i Gospom, pa čak i s onim što se događalo tamo daleko na kopnu, gdje je Krstu Brodnjaka čekao njegov život. Sve je imalo veze, to je stalno mislio, i tako je negdje pred zoru odjednom znao da mora porazgovarati s Filicom. Jer, ako itko, ona će imati razumijevanja za ono što ga muči. Ako itko, ona mora razumjeti taj način mišljenja.

Došao je do vrata od kuhine. Kuhinja je bila u posebnoj niskoj zgradi na lijevoj strani, sprijeda su bili visoki borovi, zdesna kuća, a u sredini puteljak kojim se silazilo do staje i konobe. Zgradica s kuhinjom bila je pokrivena pločama i imala samo jedan prozor, a do vrata je rasla loza. Iz kuhinje je dopiralo čangrljanje posuđa.

— Šjora Filica — zazove Krsto Brodnjak izvana.

— E, ote naprid — ozva se glas.

Ušao je. Kužinica je bila niska i tijesna, u kutu je bio velik štednjak na drva, uza sam zid stajao je stol, pod prozorčićem je bio kameni sudoper, a do njega klupa s lavorom i dvije kante vode. Filica je stajala kraj sudopera (tanki mlaz iz njega istjecao je kroz cjevčicu i zalijevao lozu) i upravo brisala ruke o pregaču.

— Oprostite što smetam — reče filolog. — Neću dugo.

— E, neka, neka — rekla je starica. — Sidite, moj šjor lipi, sidite.

Sjeo je na stolac kraj stola, a ona se odmah namjestila s druge strane. Na to je valjda bila navikla, tako je zacijelo primala svoje pacijente kad bi došli tražiti ljekovitu travu; navodno su dolazili i iz velike daljine, čak s kopna, iz najudaljenijih krajeva. Samo, što on da joj kaže? Njemu nije trebala trava. Njemu je trebao odgovor, trebalo mu je objašnjenje, a dobro je znao da ovakav babac nije navikao ni na kakvo filozofiranje. Sve vrijeme dok je potrkivao prema tom lijepom dvoru, brinući o

Irfanu (kome je temperatura jutros bila pala, pa je čvrsto zaspao), razmišljao je kako da pita ono što je kanio pitati. I činilo mu se da sad zna.

— Došao sam po savjet — rekao je. — Vi se razumijete u zdravlje i u bolest... Pa sam došao pitati. Imam jednog malog bolesnog, dolje u hotelu...

— E, znan — rekla je.

Naravno, sve je ona znala, sve što je bilo neka činjenica, kao što se na otoku uvijek sve zna. Možda je znala i što ga muči? Reče:

— Vi imate mnogo iskustva i s bolesnima i sa zdravima, pa sam htio pitati... Nemojte se čuditi... Ako se čovjek kreće među zdravim ljudima, onda je zdrav, ako među bolesnim, onda i sam oboli, to se zna... Ima cijelih obitelji, pa i čitavih mjesta gdje su svi zdravi, i drugih, gdje su svi bolesni... Pa sam htio pitati ovako: možda naše zdravlje i ne ovisi samo o nama nego i o ljudima oko nas?

— Bome da — rekla je Filica zagonetno i mljacnula bezubim ustima. Pri tome ga je gledala čvrsto svojim malim sivim očima.

— Mislim — petljao je osjećajući da nije krenuo najboljim putem, jer tako se ne razgovara s neobrazovanim travarkama na dalekim otocima — onda je možda naše zdravlje i zasluga drugih, a ne samo naša? Onda, možda mi od drugih nekako dobivamo zdravlje, kao i bolest?

Filica ga je gledala nekako čudno: njezine male sive oči postajale su sve bistrije i sve punije nekih osobitih, dubokih misli, tako se barem činilo, jer mijenjale su se naočigled. Onda je odjednom progovorila jasno i čvrsto, kao da je samo taj trenutak i čekala:

— Lipi moj čovik — rekla je — ja se bavim travama, evo već pedeset godišć, a još me nikor ni pita ovo šta ste vi. A sve sam čekala kad će. Jemate prav, i znan ja šta vi oćete reć. Zdravje van se, moj šjor, prenosi isto ka i bolest, od čovika do čovika.

Gledao ju je. U njezinim očima bilo je ipak i neke sumnjičavosti, kao da i ona ima njega nešto pitati, kao da mu ne vjeruje sasvim. Ipak, zasad je pitao samo on.

— Onda je moguće i da se pojavi nekakva zaraza zdravlja?

Odlučno je klimnula glavom:

— Bome da je.

Nastala je tišina. To je bilo sve. Krsti Brodnjaku nije vrijedilo da pita ni kako je travarka došla do toga uvjerenja, ni kako ga može dokazati, ni što se u njezinoj duši događa sad, kad joj je postavljeno pitanje na koje je čekala pedeset godina: ona odgovor ne bi znala uobličiti. Ali, vjerovala je čvrsto, to se vidjelo. I došla je na to sama, nije ju on naveo svojim pitanjima. Znači da i drugi ljudi ipak... Zato on reče samo:

— Hvala vam.

Ali, sad je došao trenutak da ona postavi svoje pitanje. Naravno, nije mogla vjerovati da se on za sve to zanima samo teorijski, teorija u njezinom svijetu jedva da je postojala kao pojam. Ona je znala da njega nešto muči i da u svemu tome ima neki sasvim određen interes. Možda je čak nekako i slutila što je to. Upitala ga je:

— A vi se isto bavite travama?

Krsto Brodnjak se trgne.

— Ne, zašto?

— A, mislin, Tonku ste nešto metnuli na ruke, po onin ranan...

Krsto Brodnjak osjeti kako mu je krv jurnula u lice, krio je pogled, ponašao se kao krivac. Ipak ga je ulovila. Ipak, pravio se nedužan. Odmahne glavom:

— To je neki prah za rane, iz apoteke. A vi ste mu jutros pogledali ruke? Kako to izgleda?

Ali, starica mu nije vjerovala, premda ju njegova laž, kako se činilo, nije odviše uzбудila. Ili je mislila da će već saznati, ili je već znala. Odmahnula je glavom:

— Ni ono bi prah iz apoteke, moj šjor. Ma je isto čudno.

— Kako čudno?

— Desna mu je posve zacilila, a liva je gori nego pri.

Krsto Brodnjak ju je gledao. Točno se sjećao: na lijevu Tonkovu ruku stavio je prah iz zelene kutijice, a na desnu onaj iz kutije za aspirine. U kutiji za aspirine bio je prah od rukopisa Osmana, a u zelenoj kutijici prah od rukopisa Gundulićevih melodrama. To je značilo da liječi samo Osman.

Opazio je crnu priliku krajičkom oka.

Naglo je zastao, okrenuo glavu i pogledao udesno. Masline su lagano treperile na jutarnjem zraku. Čula se ptica. Nebo nad vrhom brdašca bilo je svijetloplavo, more se ljeskalo u daljini. Nigdje nikoga.

Krenuo je dalje. A bio je siguran da je vidio kako netko ide kroz maslinike i preko ograda usporedno s njim. Ili mu se ipak samo pričini? Zar je paranoja već toliko uznapredovala da mu se privida kako ga prate čak i onda kad je to posve nemoguće i nevjerojatno, da ga prate posve tiho i nevidljivo? Zar je moguće da ima halucinacije, i da su te halucinacije nekakav oblik bolesti, uzgredan učinak čudotvornog praha? Možda će i ostale to uhvatiti, samo se kod njega pokazalo najprije jer je najviše petljao s rukopisom Osmana, o kojem se više nije usuđivao ni misliti, sad kad je bio siguran da je taj rukopis jedini ljekovit, i da je ljekovit zbog ona dva pjevanja koja su se napokon našla, koja je on našao?

Onda je opet nešto ugledao. Bilo je to kao kad čovjek ide poljem po podne, kad je sunce nisko a sjene duge, pa kad kutom oka prati svoju sjenu gdje, duga i bezoblična, poskakuje po neravninama na tlu. Ili, bilo je to onako kako se dupini pojavljuju iza broda: crne sjene što bijesnu hrptom, sunu i nestanu prije nego što čovjek uopće stigne utvrditi je li to bio treptaj oka, igra svjetla, varka osjetila ili stvarni događaj. Razlika je bila u tome što se ono što je on vidio — ili mislio da vidi — pojavljivalo pravilno: uvijek s njegove desne strane, u maslinicima i vinogradima, nekad bliže nekad dalje, ali stalno tu, stalno prisutno. Kao što čovjeka prati neki njegov stari grijeh ili grižnja savjesti, kao što smrt prati život, kao što bolest prati zdravlje.

Tada je na jednom zidiću ugledao ljudsku priliku. Ali, to nije bilo ono što ga je pratilo. Ta ljudska prilika stajala je naslonjena na zidić na onom odvojkju puta na kojem je Krsto Brodnjak jednom zalutao i gdje je poslije tražio Irfana. Ta je ljudska prilika imala na sebi tamnoplavo odijelo i bijelu košulju, kravatu, šiljaste cipele i razdjeljak u kosi. Ali, Krsto Brodnjak je bio siguran da ga na putu nije pratio Onte, nego netko drugi, nešto drugo. Uostalom, dok se približavao Onti, opet je, poludesno, na trenutak ugledao tamnu sjenu.

I Onte je spazio filologa. I prvi put otkako je Krsto Brodnjak bio na Lastovu, vidio je da Onti nije drago što ga vidi. Lice mu se smrklo, okrenuo je glavu malo ulijevo i jače povukao iz svoje cigarete. Ali bilo je kasno: među njima je bila čistina, bilo bi suviše glupo da se sad prave kako nisu vidjeli jedan drugoga. Zato Onte nevoljko mahne rukom, a Krsto Brodnjak mu priđe.

Onte je stajao naslonjen na zidić, a na zidiću je bila torba, poveća, putna. Što je radio s torbom tu, u polju, u taj jutarnji sat? S druge strane, tko će znati te luđake? Tko zna što mu je u toj torbi? Možda knjige, možda kamenje, možda vlastiti rukopisi, bombe, sve je bilo moguće. A i u licu je bio čudan. Čim mu je Krsto Brodnjak prišao, Onte reče:

— Ja putujem.

— Kamo?

Ali Onte nije na to odgovorio, nego je nastavio svoju rečenicu kao da slijedi nekakvu osobito važnu misao:

— A ovdje čekam Pelegrina. Znae tko je to?

Dakako da je znao. Pelegrin je bio pomorac koji je bolovao od side i o kojem je Zora već pričala Krsti Brodnjaku. Što Onte ima s tim Pelegrinom? I kakvi su to sastanci ujutro u polju?

— Vi ste prijatelji?

— On ne izlazi iz kuće — opet Onte nije izravno odgovorio — osim noću. Ponekad se ovako viđamo. Došao sam se oprostiti.

— Onda vam ja smetam?

Onte odmahne glavom. Djelovao je toga jutra izuzetno pribrano. Tko ga ne bi znao, ne bi nikad pogodio da je sposoban da smišlja fantastične hipoteze i da druge njima zarazi. Samo se nasmiješio i rekao:

— Ne smetate, ali sam mislio da se možda bojite. On je već tu.

Onte tada tiho zazviždi, nekud prema masliniku. Iza jednoga zidića pomoli se visoka i zgurena prilika, i toga časa Krsto Brodnjak pojmi što ga je ono pratilo. Bio je to Pelegrin, koji ga možda i nije pratio nego je jednostavno bio navikao da ne ide po putu i da se krije od ljudi. Bio je zarastao u kosu i bradu, ali je na njemu bila čista košulja, kosa mu je bila svježije oprana, nokti čisti, a u ruci je držao kiticu nekakve trave.

— Zdravi — rekao je zastavši na nekoliko koraka od njih, i kašljucnuo.

Krsto Brodnjak ga pozdravi. Nisu se rukovali jer Pelegrin nije ni pružio ruku. On je stajao s jedne strane zidića, a Krsto Brodnjak i Onte s druge. Koso zimsko sunce obasjavalo je polja i prelijevalo se u duginim bojama u kapima rose na kupinovu grmu. Zrak je bio hladan i zdrav, nebo je bilo vedro, more je bilo široko. Pelegrin je imao AIDS, Onte je imao paranoju, a Krsto Brodnjak je imao Osmana.

— Ja ti gren ća, moj Pelegrin — rekao je Onte polako.

— Ako moraš... — rekao je bradati čovjek i opet kašljucnuo. — A i ja brzo gren ća, sve mi je isto — dodao, a onda se okrene Krsti Brodnjaku: — A vi još ostajete?

Očito, i on je znao tko je Krsto Brodnjak i nisu mu trebala nikakva objašnjenja. Filolog pogleda u njegove svijetle, malo tužne oči pod čupavim obrvama, pa reče:

— Da. Ja još ostajem.

— Ka da ste nan vi donili sriću — reče Pelegrin, a onda sakri oči jer to su za tvrdoga pomorca bile preteške riječi.

Krsto Brodnjak ne odgovori ništa, samo mu se grlo steglo. On da je donio sreću? Time što je počelo zdravlje? Je li to sreća? I kome ju je donio? Irfanu? Zori? Sebi? Pelegrinu? Onti? I čime to? Time što je pronašao onaj rukopis i tako pokrenuo sve ovo što se sad događa? Netko drugi bi se tome možda radovala, možda bi bio i ponosan, možda bi sebe vidio kao spasioca čovječanstva. A on? On je samo znao da se ne snalazi u ovome što se događa. Uostalom, što se događa? Ni u to nije bio upućen kako treba. Jer, sad je Onte upitao Pelegrina:

— Čuo si šta je doli?

— E — reče Pelegrin. — Govoru da ima još.

Onte je iz tabakere izvadio cigaretu, ali je to sad uradio nekako bez afektacije, mirno, čak i rastreseno, gotovo kao normalan čovjek. Na njegovu čelu vidjela se briga, ali ne luđačka, ne briga zbog fiktivnih problema, nego zbog pravih poteškoća.

— Da još! — uzvikne sad Onte. — Sve je već... A šta ćemo poč govorit! Znaš staru Tonku Lenkotovu? Ustala iz kreveta, a leži pet godina, od kolpa! Moždani udar, ej, bila je nepokretna, a sad hoda! Znaš Nikota Velog? Bio je živi mrtvac, eno ga sad pred crkvom, puši i razgovara. Znaš onoga Andru što je imao dječju paralizu?

Krsto Brodnjak je slušao. Sva ta imena i svi ti slučajevi nisu njemu ništa značili, jer ljude nije poznao, ali je i predobro shvaćao o čemu se tu radi. Ljudi su ozdravljali, i to neizlječivo bolesni ljudi! Bilo je očito i nesumnjivo da se epidemija zdravlja širi, i to neobično brzo i posve neobuzdano. Bila je to zaraza, to se prenosilo s čovjeka na čovjeka, kao što je i Filica rekla. Krsto Brodnjak je sad u to čvrsto vjerovao. Možda će njemu samom sutra narasti novo oko? A zašto je Irfan ipak i dalje bolestan, usprkos svemu?

— To je onda čudo — rekao je Pelegrin tiho. — Znači, i to je moguće.

— Ne znam ja ništa — odvratila Onte. — Ništa ja ne znam.

Krsto Brodnjak je želio postaviti mnoga pitanja, ona su se javljala jedno za drugim, ali mu je bilo neugodno da se miješa u oproštaj dvojice prijatelja. Onte je zacijelo bio jedini čovjek s kojim je Pelegrin uopće imao priliku razgovarati. Od svih, našao se samo ovaj luđak. Ipak, filolog nije odoljao da ne upita:

— Dobro, a kako na to reagiraju...

Ali, Onte ga prekine. Njemu je, očito, tek sad došlo do svijesti značenje onoga što je Pelegrin bio rekao, pa upade Krsti Brodnjaku u riječ i obrati se pomorcima:

— Čekaj, čekaj... Ti se sigurno nadaš da bi i za tebe...

— Ne znan — reče Pelegrin pognute glave. — Ali, to mi ne moreš zabranit.

Bilo je očito da se jadnik nada izlječenju. Ako su svi ozdravili, ako to djeluje na sve bolesti, zašto ne bi djelovalo i na njegovu? Pa zar se ne čini da je to panaceja, univerzalan lijek? Možda je baš

njemu, Pelegrinu, od svih bolesnika od side, jedinom suđeno da se izvuče? Ili će on biti samo prvi? Jednog će se dana neminovno pojaviti prvi čovjek koji neće umrijeti od side. Zašto to ne bi bilo baš sad, i zašto to ne bi bio baš on? Krsto Brodnjak je opet osjetio kako ga je steglo u grlu.

— Ne mogu ti zabraniti — reče Onte namršteno ali toplo — ali ti i ne savjetujem da se previše nadaš.

Pogledali su se, a onda se rukovali, gledajući se čvrsto u oči. Krsto Brodnjak je stajao kraj njih kao sudac u dvoboju. Bilo je jutro, u blizini je bila smrt, sve je bilo baš kao prilikom dvoboja. Tek se tad Pelegrin sjeti da upita Ontu:

— A ti? Di ćeš?

— Ja idem odavde — reče Onte uvjeren. — U Zagreb. Ovo tu nisu čista posla. Ovo neće dobro završiti.

Krsto Brodnjak se upita ide li Onte u Zagreb da širi AIDS (rukovanje je još uvijek trajalo), ili da širi zarazu zdravlja.

Glava četrnaesta

Znali su da u tome ima nečega pomalo bolesnog. Ali, nisu mogli drugačije, a možda im je od spoznaje da čine nešto nastrano bilo i ljepše. Vodili su ljubav u ordinaciji, na stolu za preglede.

Oko njih su stajali visoki i uski stakleni ormari s instrumentima i lijekovima, bljeskala je kovina sterilizatora i stetoskopa, šarenjeli su se zdravstveno - prosvjetni plakati na zidu. Zorino tijelo je, na snježnobijeloj plohi pod njom, bilo nešto tamnije, nekako žućkasto i malo nagnjilo, ispod kože su se posvuda nazirale plave žilice, a bjeloočnice su, kad je u jednom trenutku prevrnula očima, bile također žućkaste. U svojim je rukama Krsto Brodnjak osjećao krhkost njezina tijela, njegovu otvorenost za udarce, za bolest, za smrt, njegovu privremenost i propadljivost, njegovu zdvojnost. Vodili su ljubav u ordinaciji i to je bilo pomalo nezdravo.

Nije im ništa drugo preostalo: nisu imali gdje drugdje da to rade, a nisu više imali ni što reći, ostalo im je samo da rukama iskažu ono što osjećaju. Kad je stigao do ambulante, osjećajući grižnju savjesti jer je Irfana opet ostavio samog, Krsto Brodnjak nije ondje našao nikoga: čekaonica prazna, sestre nigdje, tišina i pustoš. Poslije je saznao da je Zora pustila sestru neka ide, zato što je ova gorjela od želje da se upusti u razgovore o čudu koje se događa: od zore su se nizali sve novi i novi primjeri izlječenja. Zora je sjedila sama u ordinaciji i pušila, pa joj se Krsto Brodnjak tu pridružio. Neko vrijeme su razgovarali, a onda su zaključali vrata i stali se grliti. U nekoj drugoj prilici, to bi bila demonstracija ljubavi kao zdravlja, nasuprot ordinaciji kao mjestu bolesti; sada, to je bila demonstracija blage morbidnosti, bolesti, nasuprot sveopćem zdravlju oko njih.

Dok su se grlili, Krsto Brodnjak se pitao zar je već dotle došlo da se mora demonstrirati. I zaključio je — ljubeći Zori dojke koje su bile male i čvrste, sa sitnim djevojačkim bradavicama — da se mora. Jer, sve je išlo tako brzo, zdravlje se širilo takvom hitrinom i tako je nepogrešivo pogađalo sve i svakoga, da je bilo samo pitanje dana kad će zahvatiti i njih. Jer, u tome su se odmah složili: ni jedno od njih nije željelo tu vrstu zdravlja. Koliko god da je ono bilo ugodno i korisno za organizam, to je zdravlje ipak bilo uzrokovano nečim vanjskim, nekim virusom, i čovjek nije mogao da se ne osjeća kao žrtva. Bolje je biti i bolestan vlastitom krivicom, nego zdrav bez svoje zasluge. Još nisu osjećali da je i njih zahvatilo, i to im je bilo drago. Zato su se voljeli s osobitim užitkom, dugo i polagano, na punoj dnevnoj svjetlosti koja je otkrivala svaku boru na licu, svaki madež i svaku nepravilnost na koži, i zato sve činila malo ružnijim ali zato ljudskijim i punijim značenja.

Zorina koža bila je kao pergament, kao stari papir, žilice su bile kao slova na tom papiru, i zato Krsto Brodnjak nije mogao da ne misli o rukopisu Osmana, tamo, u župnom dvoru, o rukopisu od kojeg je sve to i počelo. Rukopis je sad ležao tamo u svom bavulu i mirisao na lipu, ili tko zna na kojeg vraga, i širio oko sebe miris zdravlja. Točnije, nije ga sad širio, širio bi ga tek onda kad bi ga izvadili na bijeli dan, kad bi ga počeli listati. Tek onda kad bi ga Krsto Brodnjak pustio u svijet, kao što je već nepovratno učinio.

Dok je ljubio Zorinu crvenkastu usnu školjku, dok je polagano prelazio dlanom preko njezina glatkog i ustreptalog trbuha, dok joj je prstima brojao jedan po jedan kralješak, mislio je jednim dijelom svijesti o onome što je bio doznao toga jutra. Tonkov slučaj bio je definitivni dokaz. Desna ruka koju mu je posuo prahom s Osmana bila je izliječena — čak se ni trag rane više nije vidio, rekla je travarka — a ona druga ruka, koju je bio posuo prahom s drugih rukopisa, bila je i dalje loše. Liječio je, dakle, samo Osman. Ali, zašto? Zar nisu osobine rukopisa bile iste? I jedno i drugo bio je Gundulić, u krajnjoj liniji. Isti papir, isti rukopis, ista tinta, isto doba nastanka. A opet, Osman djeluje, stvara čuda, a ostalo ne djeluje, ako nije čak i štetno.

U čemu je mogao biti uzrok? Jedan, razumniji, mogao se vidjeti u tome što je Osman, recimo, prošao drugačiji put nego drugi rukopisi. Travarka Filica je u razgovoru toga jutra dopustila mogućnost da je u toku vremena u bavulu nekada nešto dodavano, a nešto drugo opet oduzimano. U tom je slučaju, onda, Osman možda odležao u konobi duže od ostalih rukopisa, pa je tako postao ljekovit, za razliku od njih; ili se opet vukao tko zna gdje po svijetu i došao tko zna s čime u dodir, pa je postao ljekovit na taj način, opet za razliku od drugih papira.

Postojala je i druga mogućnost, ona o kojoj je uporno govorio Onte. Možda je luđak imao pravo, možda samo luđačke ideje mogu objasniti ono što se događa na ovome svijetu. Možda Osman doista liječi samo zato što je čitav. Onte je tvrdio da spjev nikada nije smio biti završen jer bi u tom slučaju bio savršen, što se nikako ne smije dopustiti. Možda je Gundulić, a možda tkogod drugi, uništio dva pjevanja samo zato da uništi savršenstvo.

Ali, ta su se dva pjevanja ipak nekako sačuvala. Možda greškom? Je li njihovim pronalaskom savršenstvo ipak postignuto? Možda je, tamo, u onoj škrinji, nekakav komad apsoluta, nekakav estetski dio božanskoga bića, pa to djeluje na sve, stoga i na zdravlje? Možda je, uostalom, i to zdravlje samo privid, možda se radi samo o tome da su sve stvari dodirnete prahom savršenstva, pa djeluju ljepše, a ljudski organizam izgleda zdravije? Drugog objašnjenja nije bilo, jer po svojim kemijskim i drugim svojstvima taj prah nije bio zapravo ništa.

A on, Krsto Brodnjak, bavio se svim tim, upleo se u sve to, uzrokovao je sve to, a da nije kako treba ni pročitao ono što je pronašao, a da i ne zna što u ta dva pjevanja, XIV i XV zapravo stoji. I sad, kad se sve ovo pokazalo — ako se pokazalo, i ako je doista istina — sad, kako da on odnese taj rukopis s Lastova, kako da ga priopći u znanstvenoj publikaciji? Hoće li on svuda iscjeljivati, ili tako djeluje samo na ovom otoku? Hoće li iscjeljivati i kad se preštampa? Smije li se taj rukopis pohraniti u arhiv, smije li se dopustiti da se ljudi ondje njime služe? Tko zna kako će još taj rukopis djelovati na njega samog, koji se njime najviše bavio, najviše ga držao u rukama.

Ovim istim rukama kojima sad grli Zoru na bijelom stolu za preglede, i svuda je dodiruje, kao da želi po njezinome tijelu raširiti prah zdravlja, kao da na nju prenosi ono što je njemu dao rukopis. I dok ju je grlio, dok su im se prsti prepletali i dok im se slina miješala, Krsto Brodnjak je osjećao da vjeruje, da više ne sumnja: našao je da Osman liječi, bez obzira koji je tome uzrok i kakve su moguće posljedice. Znao je da drži u rukama nešto veliko i važno kao što sad drži u rukama Zoru. I znao je da će se predati sudbini — koja je sad ista kao i sudbina rukopisa — kao što se u ovome času predaje Zori, sav i bez ostatka, onako kako se nikada nikome nije predao.

Kad su ustali s bijeloga stola za preglede, kad je Zora opet navukla svoj ogrtač i zavirila u čekaonicu (bila je i dalje prazna), Krsto Brodnjak je odlučio da bar zasad Zoru više ne pita ništa ni o prahu, ni o zdravlju, ni o čemu. Ona je bila protiv misli da prah donosi zdravlje, protiv svake vrste čuda. Nije joj čak ni rekao da je ponovo bio kod travarke Filice. Nju je sad trebalo poštediti, koliko se moglo.

Ali, ista se priča stalno vraćala sa svih strana, poštete ni za koga nije moglo biti. Jer, Zora je poslovala po ordinaciji i tako je otvorila hladnjak. Iz njega je izvadila dobro zapečaćenu epruvetu, pa ju je stavila u specijalni kontejner. Epruveta je sadržavala nešto gusto i crno.

— Što je to? — upita je Krsto Brodnjak.

— To je Pelegrinova krv — reče Zora. — Šaljem je u Split na analizu.

Osjećao se kao da je upao u Četrnaesto pjevanje Osmana.

Bilo je sasvim svejedno da li to pjevanje postoji ili ne postoji. Ako ga nema, ono je praznina, i rupa kroz koju struji metafizički propuh, kozmička hladnoća, pa postoje svi razlozi da se čovjek tu

neugodno osjeća. Ako pak pjevanje postoji, onda je nepoznato, zagonetno, neproučenih svojstava i neutvrđenih moći, onda je materija koja proizvodi neznane učinke, pa se i u njegovoj blizini Krsto Brodnjak morao osjećati loše.

Dok je razgovarao s don Špirom, stalno se pitao što će biti dalje. Don Špiro je govorio o otoku i o zarazi zdravlja na njemu, a Krsto Brodnjak je mislio na Osmana, na rukopis i na hrvatsku književnost. Možda pod utjecajem one male smrti na stolu za preglede u ordinaciji, možda pod dojmom pogleda na epruvetu s Pelegrinovom krvlju (otrovnom, zaraznom i opasnom), opet se nekako vratio pitanjima struke, koja su ga se sad doimala kao pitanja njegova vlastitog identiteta.

Pitao se — dok je slušao don Spim kako unjka na svoj dugi nos kukajući i jadajući se — što zapravo znači to otkriće kompletnog Osmana. On osobno bavio se starom književnošću i pljesnivim rukopisima zato što je bio duboko svjestan tradicije. Bez tradicije nema ničega, ne zato što se mora poštovati ono što je bilo, nego zato što iz nje proizlazi ono što je sad. Tek usvajajući tradiciju ide se naprijed, govorili su mu stari profesori, i on im je vjerovao. Prema tome, budući da je hrvatska književnost išla naprijed, to je značilo da je usvojila i Osmana. Usvojila ga je skupa s njegovim rupama, i te su rupe na nju djelovale. Zar ne bi i ona bila posve drugačija da u njezinim temeljima ne postoji djelo s tako golemom prazninom? Nije li onda i ta praznina konstitutivni dio hrvatske književnosti? A književnost je ugrađena u nacionalno biće, pa prema tome i u tom biću mora da postoji rupa. Doista, ne bi li i Hrvati bili drugačiji da svoju nacionalnu tradiciju ne zasnivaju na krnjem Osmanu, nego na kompletnom?

A tek kad se upitao — sve pod utjecajem razgovora s don Špirom, razgovora koji je išao posve drugim tokom — što će se dogoditi sad kad je rukopis pronađen, tek mu se tada zavrtjelo u glavi. Rupa će, recimo, biti popunjena. Neće li to dati posve novo značenje hrvatskoj književnosti, njezinu toku? I što će sad trebati mijenjati, što će se pokazati kao lažno, novi Osman ili hrvatska književnost koja je sva sagrađena na starome? A da se i ne govori o nacionalnom biću! Hoće li se ono pokazati neprimjerenim vlastitoj povijesti? Hoće li se osjećati frustriranim u susretu s kompletnim epom, hoće li mu smetati savršenstvo, hoće li se pojaviti agresija?

Mutilo mu se u glavi od tolikih pitanja pa je pokušavao pažljivije slušati don Špiru, koji je govorio sve o istom, te o istom: kako mu se ono što se događa nimalo ne dopada. A bilo je i razloga za to. Jer, njegovi su župljani od jutros — tako se barem činilo — naglo zaboravili i na Gospu i na sinoćnju procesiju. Ali nije to bio onaj mir koji nastupa nakon nagle provale emocija koje su svoj vrhunac dosegle sinoć, na obali, sa svijećama i pjesmom. Obratno, ljudi su i dalje bili nemirni, i dalje su se sakupljali, razgovarali i o nečemu odlučivali, uzbuđenje je raslo, ali više kao da nije bilo vjerski obojeno. Kao da je čudo bilo preveliko a da bi se moglo pripisati samo Gospi. Ili da nije zaraza zdravlja sad djelovala i na njihove misli i osjećaje? U svakom slučaju, oni su i dalje nešto kuhali, nešto snovali, i kao da je među njima prevladalo mišljenje kako su i oni sami nekako zaslužni za vlastito zdravlje. Kao da su baš oni izabrani da budu zdravi u bolesnom svijetu. Nešto su smišljali, nešto su i činili, ali don Špiru od jutros više nisu pitali za savjet, niti su ga obavijestili što namjeravaju.

Ali, nije to njemu smetalo. Dapače, kao da mu je bilo i drago, jer se na taj način nije upletao, nije se zamjerao vlasti niti se izlagao opasnosti da vjerski u nečemu pogriješi, ili čak počini svetogrđe. Mučilo ga je sve to zato što cijelome zbivanju nije vidio ni razloga ni kraja, nije ga to mučilo kao svećenika nego kao čovjeka, onako kako je mučilo i Krstu Brodnjaka. I stalno je ponavljao da mu se to ne sviđa i da to nije dobro.

— Moj šjor profešur — govorio je dok su sjedili za stolom, a Tere je uzdisala u do vratku s rukama na truhu — pa nije čovjek na ovome svijetu zato da gusta i uživa. Čovjek je grešan, već po svom rođenju, zbog praroditeljskoga grijeha, i on je tu zato da se muči i pati, da boluje i strada, a ovo... Znam, vaša su uvjerenja možda i drugačija, ali...

— Ne mislim ja mnogo drugačije — rekao je Krsto Brodnjak. — Mislio sam o tim stvarima mnogo otkako sam izgubio oko, a i inače... — Mislio je pod tim inače na svoj brak, bez djece, tužan i beznadan.

— Eto, vidite — živnuo je don Špiro. — A znate li vi što to znači, da sad odjednom više nema bolesti? Pa, kad se ukine bolest, onda se ukida i zdravlje, i razlika među njima. Ne zna se više što je...

— Zastao je kao da se boji dalje govoriti, kao da se plaši vlastitih riječi, a usput je okrznuo pogledom Teru.

Neuka žena odmah je sve shvatila, pa je nestala u kuhinji. A Krsto Brodnjak je ubacio:

— Kao da se više ne zna što je dobro, a što zlo.

— E, e, eto, eto, to, to sam i ja htio... — brzao je don Špiro. — Dobro, ovo je zasad sve još uvijek ograničeno i privremeno, ali da je čovjeku misliti... Pa, znate li vi što to znači, da se odjednom ukine bolest, patnja, nevolja, očaj, zlo? Što bi to bilo? To više ne bi bio ovaj svijet, to ne bi bio više svijet što ga je Bog stvorio. — Don Špiro ne samo da je postao rječit, nego je i govorio sve književnije, kao na propovijedi.

— U takvom svijetu — rekao je Krsto Brodnjak zamišljeno — možda ne bi sve bilo zdravlje, nego bi sve bilo bolest. Možda ne bi sve bilo sreća i dobrota, nego nesreća.

— I zlo! Zlo, to vam govorim, i zato me je strah! Moj šjor профеšur, zato je mene toliko strah.

Krsto Brodnjak je turobno klimao glavom. Odjednom mu je postalo jasno zašto se i sam već tamo od početka toliko boji, premda je imao sve razloge da se veseli. Don Špiro je na svoj nespretan, ali vrlo izravan način zapravo izrazio i objasnio njegovu stalnu tjeskobu. Postalo mu je jasnije i vlastito ponašanje u vezi s Irfanom. Mali je bio bolestan, on nije s djecom i dječjim bolestima imao nikakva iskustva, i u nekoj drugoj situaciji bio bi se živ pokidao da dječaku pomogne. Umjesto toga, hodao je naokolo — i sad je Irfan bio sam u hotelu — i nije se čak mnogo ni brinuo. Sad je shvatio da je to zato što je zapravo potihom zadovoljan što je dečko bolestan: to je značilo da njega još nije zahvatilo, da je bar to u redu, da je bar nešto u redu. Rekao je:

— Znači, don Špiro, bolest je potrebna na svijetu?

— Svakako — zaklima svećenik glavom.

— I zlo je potrebno?

— Potrebno je — reče pop muklo. — Vidite i sami da jest.

— Premda ne dolazi od Boga?

Tu je don Špiro poniknuo glavom i počeo zavljučiti prste između vrata i tvrdoga bijelog ovratnika, kao da ga nešto guši. Na trenutak, Krsto Brodnjak je pomislio da ga nije smio pitati tako izravno, da je trebalo paziti kako razgovara sa svećenikom, kako ne bi vrijeđao njegove osjećaje. Ali, don Špiro je odmahnuo glavom, a onda ga pogledao u oči:

— Vidite kako ste pogodili. To mene najviše i muči, moj šjor профеšur, to. Mi smo tu pravili procešjun, i Gospi smo zahvalili, i Bogu, i sve... A tko nama garantira da su nam to poslali Bog i Gospe, tko? Ako se uzme u obzir sve ono što smo govorili, onda, ja ne znam, to onda može biti i... — zastao je.

— Ona druga strana?

Don Špiro ne odgovori u prvi mah ništa, a onda se javi tako tiho da ga je filolog jedva mogao čuti. Ali, čuo ga je, i bilo mu je jasno da je don Špiri teško. Svećenik je promrsio:

— A ja sam bio među prvima koje je kušalo... I ja sam ozdravio...

Počeo je potom nešto mrmljati, a Krsto Brodnjak ubrzo shvati da to don Špiro moli Očenaš. Pričekao je da ga izmoli, a onda je rekao:

— Htio sam vas nešto drugo pitati... Čuo sam da je ovdje bio nekad jedan stari svećenik koji je znao sve o rukopisima koji na otoku postoje, i da je taj svećenik sad u Splitu, bolestan...

— Kako se zvao?

— Don Kuzma, navodno.

— A kad je službovao ovdje?

— E, to ne znam — prizna filolog. — Valjda davno. Ali, navodno je Lastovac po rođenju.

Don Špiro je odmahivao glavom kao da nikad nije čuo za tog don Kuzmu. Na kraju je rekao:

— To je moralo biti davno prije mene. Ne znan van.

Krsto Brodnjak nije znao što da misli. A da nije onaj ludi Onte i to isfantazirao?

Glava petnaesta

Petnaesto pjevanje bilo je potresno.

Krsto Brodnjak je osjećao kako ga steže u grlu, kako mu ruke trnu i kako mu se oči magle, zastirući mu pogled na ispisanu stranicu. Tako nije čitao još od vremena kad je bio sasvim mlad i kad je od književnosti tražio životne odgovore. I sad je, kao i nekad, osjećao da je upravo sve onako kako pjesnik kaže, da je u tekstu rečeno nešto što je on sam već davno osjećao, i bio je spreman da ustane i počne živjeti i djelovati prema tekstu koji ima pred sobom. Dobro je znao kamo to vodi, dobro je znao što postaje onaj tko svijet pokuša urediti po knjizi, a opet, nije mogao sebi pomoći: činilo mu se da je u pjesmi sadržana sva istina i da bi ovaj svijet bio kudikamo ljepši, bolji i sretniji da ga je moguće urediti po Gunduliću.

Pri tome nije mogao razabrati dolazi li ta snaga pjesničke riječi iz teksta samoga, ili iz okolnosti u kojima se taj tekst čita. Čitao ga je sjedeći kraj Irfanova kreveta, u hotelu, pogledajući na dječaka koji se trzao u vrućici, sav izmožden, sav grozničav, usprkos svim antibioticima, posve izvan sebe, u polusvijesti. Možda je snaga Gundulićeve pjesme dolazila od te blizine opasnosti i nesreće, možda odatle što se sve zbivalo na otoku, zimi, u okolnostima gdje ništa nije kao drugdje i gdje se sve izmaklo iz ruku. A možda je i miris praha bio nekako opojan, kao i miris prave lipe, možda je on nekako djelovao na neispavanog filologa. Sjedio je, tako je pogledao u dječaka, presvlačio ga i dodavao mu lijekove, a u prekidima čitao. Ništa ga nije smetalo, čitao je dobro, i s razumijevanjem.

Dječaka je našao u ognjici kad se vratio od don Špire. Izmjerio mu je temperaturu, bilo je 39 sa 7, bilo je to već sasvim opasno. Irfan se ni na šta nije žalio, nije jadikovao, samo je povremeno buncao, spominjući Vrbas i milicajce, nekakvu Almasu i lipe (to mu se valjda miris rukopisa uvukao u bunilo). Bio je to snažan dječak, nekako siguran u vlastitu sudbinu, a Krsto Brodnjak je već pomišljao na kakvu opasnu zaraznu bolest, na injekcije, na helikopter, pa čak i na smrt.

Ipak je čitao: lektira mu je bila kao nekakav spas od zbilje, i ujedno objašnjenje za nju: sve je bilo povezano, sve je jedno iz drugoga proizlazilo, sve je u tom tekstu bilo predviđeno, kao što je govorio onaj ludi Onte. A ujedno je zbilja, ono što se toga trenutka događalo na Lastovu, bila ključ za razumijevanje teksta. Zato je Krsto Brodnjak pogledao na prozor kroz koji se vidjela borova grana i bljesak mora u staklastom podnevu, pa je čitao dalje.

U Petnaestom pjevanju došlo je do velike promjene u Osmanovoj duši. Pošto se susreo sa Sokolicom, koja je odvajkada bila u njega zaljubljena, i pošto ju je poslao na istok da ondje umjesto njega miri pobunjenike, primio je Krunoslavu i Korevskoga, dvoje poljskih zarobljenika kojima je kanio pokloniti slobodu. Taj ga je susret do kraja potresao. U divnim se osmeračkim katrenima opisivalo kako Osman promatra to dvoje mladih zaljubljenih ljudi izbliza, kako im se divi i kako u njima vidi nešto što drugi nisu vidjeli, a što Osman i u sebi osjeća. Vidio je kako su lijepi, sretni i jednostavni, vidio je kako su mu slični. Oni, Krunoslava i Korevski, zapravo su njegova generacija. I tu Osman otkriva da se s to dvoje Poljaka razumije bolje nego s Turcima, starijim ili mlađim od sebe. Mladi car uviđa kako Krunoslava i Korevski vole i mrze iste stvari kao i on, i kako između njega i njih zapravo nema razlike. To ga gane, i to ga preobrati. Tada se počinje zbivati nešto nevjerovatno. Tu je počinjao onaj tajni smisao spjeva zbog kojega je ep — kako je uporno tvrdio Onte — morao ostati nepoznat.

Krsto Brodnjak je povremeno prekidao lektiru da bi opipao Irfanu čelo, da bi pogledao kroz prozor, da bi razmislio. Osjećao je kako je taj dječak na krevetu njegova životna šansa i zalog, možda ne samo njegova. Na Lastovu, znao je, ima iznimno malo djece, i zato je svako dijete dragocjeno, svako je jedinstveno. I tu, u tim okolnostima, on je imao na brizi jedno dijete, i to je dijete bilo bolesno dok je sve naokolo pucalo od zdravlja. U tome je opet vidio neku vezu s Osmanom. Jer, i tamo je Osman iznenada osjetio da ga nešto povezuje s Krunoslavom i Korevskim, kao što je Krsto Brodnjak još prve večeri osjetio da ga nešto povezuje uz maloga neznanca iz Banjaluke. A sve to u atmosferi opsade u Carigradu i sveopćeg zdravlja na Lastovu. Sve je to imalo veze.

Zato je čitao dalje o tome što je odlučio mladi sultan Osman. On je najprije posumnjao, a onda je odlučio. I dalje se, naravno, divio svojim precima, slavnim ratnicima, divio se tradiciji. Ali, posumnjao je da ih može dostići u onome u čemu su oni bili bolji od njega, u ratu i u boju; posumnjao je čak i da to ima ikakva smisla. I shvatio je — dok je o tome govorio svojim doglavnicima a oni ga

slušali otvorenih usta, zanijemjeli od čuda — da to ne treba ni pokušavati. Shvatio je da je došlo novo vrijeme i da treba pokušati nešto drugo. Ako se želimo proslaviti, tvrdio je u tom govoru, onda to ne možemo učiniti ratom, nego mirom. Svu snagu, vojsku, sve mudrace, sluge i sve blago, sve treba da upotrijebimo na učvršćivanje, širenje i propovijedanje mira, mira i samo mira. Sirenje mira treba da bude naš sveti rat. Tome nijedan protivnik neće moći odoljeti.

Bilo je to, naravno, strašno i suludo i baš zato divno, mislio je Krsto Brodnjak dok je u kupaonici namakao nov ubrus za Irfanovo čelo, i dok je dječak mrmljao u groznici. Kao što je bilo strašno i puno značenja ono što se njemu događalo, pa mu je to izoštrilo osjetila i činilo da sve osjeća jače, dublje i punije i da u svemu vidi neko simbolično značenje. Hi da nije i to bilo djelovanje praha s rukopisa, tamo, na ormariću kraj Irfanova kreveta? Namočio je ubrus i stavio ga dječaku na čelo. Kao da više nije bilo tako vruće. Pilula mu više nije smio davati. Trebat će svakako da ga Zora ponovo pogleda. Opet se latio rukopisa.

Dalje se opisivalo kako su Osmanove nove ideje djelovale na njegove savjetnike i na vojsku. I tu je Krsto Brodnjak opet osjetio kako se počinje znojiti i drhtati. Jer, sve se slagalo, sve je opet štimalo, to je bilo podjednako lijepo i podjednako strašno. Jer, pjesnik je odlučio da učinak Osmanovih riječi na okolinu prikaže na dva međusobno suprotna načina. Najprije je te ideje usporedio s bolešću. Razvio je poredbu tako da je prikazao kako se ponaša ljudsko tijelo kad ga napadne kakva boleština: tijelo prikuplja svu svoju snagu, podiže temperaturu, luči slinu i znoj, bori se i trsi (kao sad Irfanovo tijelo). Isto je tako sav Carigrad, kao jedno tijelo prožeto zdravim islamskim idejama, burno reagirao kad su se pojavile te Osmanove misli. Grad i carstvo smjesta su odbacili mir i ljubav, jer to su bile kršćanske vrline, te su ideje bile strano tijelo, otrov, bolest, i država se protiv njih borila svim sredstvima. Razlozi Osmanove tragedije i bliske smrti tu su se jasno nazirali i zvučali posve logično.

Ali, onda je pjesnik okrenuo perspektivu, pa je stvari stao prikazivati iz suprotnog kuta. Sad je Carigrad bio bolest, i s njim sva turska država, a Osman je bio zdravlje, i njegove su ideje bile lijek, te prave kršćanske ideje mira i ljubavi. Lijek je bio preslab i bilo ga je premalo za tako jaku bolest. Tu je pjesnik razvio još jednu dodatnu usporedbu: on kaže da je Carigrad bio kao duševni bolesnik koji ne vidi da je bolestan i neće da se liječi, pa lijek do njega ne može stići. Istodobno se — što je bilo najbolje — slutilo da taj lijek možda i nije primjeren tom bolesniku, da ta vrsta zdravlja nije ono što njemu treba i da je takvo zdravlje koje je — tako naglo i na takav način — nudio Osman, možda još štetnije od bolesti same. Ali, rezultat je kod ove usporedbe bio isti kao i kod prethodne: Osman je morao pasti, kadli-tadli, a morao je pasti i Carigrad. Jer, i jedno i drugo bili su i zdravlje i bolest.

Sve se poklapalo. Zdravlje je bilo jednako opasno kao i bolest, ono je ponekad bilo još teže i još opasnije. Sve se slagalo, i to je bilo ono najstrašnije.

Tada se javio Irfan. Odjednom se zakoprcao u krevetu povikao:

— Bjež, Krsto, jebo ga ti! Eno ti je milicajac za leđima! |

Krsto Brodnjak se gotovo osvrnuo, tako je uvjerljivo to zvučalo. Malome je bivalo sve gore, zdravlje i bolest su se u njemu borili. Počeli su odsudni trenuci.

Milicajac je bio iza Brodnjakovih leđa.

Kao da je iskočio iz Irfanove halucinacije, odjednom je bio tu. Pristojno se nakašljao i upozorio na svoju prisutnost. Krsto Brodnjak se osvrnuo i gotovo da je uzviknuo od iznenađenja, pa čak i od straha.

Bilo je to, doduše, nešto kasnije, kad je dječak već zaspao, a u međuvremenu je opet nešto bulazio o Vrbasu, Almasi i topu, ali se filologu ono spominjanje milicajca nekako najviše urezalo u pamćenje, pa kad se, nekih pola sata pošto ga je dječak spomenuo, milicajac doista stvorio ondje, djelovalo je to kao da je Krsto Brodnjak uletio ravno u dječakovu tlapnju. Bio je to onaj isti podebeli i brkati milicajac s kojim se filolog već dvaput susretao. Ušao je tiho, valjda je i kucao, a Krsto Brodnjak se bio zanio na stolcu, buljeći u prozor, možda je na trenutak i zadrijemao, i kad se trgao, milicajac je već bio iza njega.

— Da? — rekao je filolog i skočio na noge.

Pomislio je u jednom času da se sve otkrilo. Uzbudili su se zbog eksplozije zdravlja, otkrili su nekako odakle zdravlje dolazi, i poduzeli su korake; tko zna što sad slijedi. I ono što je plavac u prvi mah rekao kao da je potvrđivalo tu pretpostavku.

— Zove vas komandir — kazao je otresito. — Nešto zbog nekih rukopisa.

Krsto Brodnjak se osvrnuo na dječaka, a milicajac ga je pogledao uviđavno: vjerojatno je imao djece i znao kako je to kad djeca boluju.

— Što zbog rukopisa?

— A, ne znam vam ja — otpuhne cajkan. — Došao je neki pop... Dosta mi je više i njih...

— Don Špiro?

— Ma ne, znam valjda njega, on je naš — reče milicajac gotovo uvrijeđeno, a Krsto Brodnjak umalo da se ne nasmije čuvši kako čak i on smatra don Špiru svojim. — Nego neki drugi, ne znam ga ja.

Tako je Krsto Brodnjak pokrio dječaka i otputio se s milicajcem. Dok su hodali prema malome autu (ovaj put pandur nije došao na mopedu) i poslije, u selu, milicajac je hodao dva koraka daleko od Krste Brodnjaka i još je stavio ruke na leđa: znajući da ih svakako netko gleda, time je davao svima na znanje da on ne sprovodi filologa. Bila je to tek bezazlena šetnja dvojice znanaca, kao što će zacijelo i dalje u stanici biti tek bezazleni informativni razgovor. Tako to kod njih ide. Ili da ovo ipak neće biti nešto drugo? Možda oni ipak znaju nešto i o prahu i još o koječemu drugome?

Jer, kad su napokon stigli u stanicu, onaj mršavi i ispijeni komandir - čiraš dočekao ih je u prednjoj prostoriji, kao da ih je nestrpljivo izgledao i kao da nema nikakva druga posla nego da se bavi Krstom Brodnjakom i njegovom misijom na Lastovu. Djelovao je zabrinuto, a govorio tiho.

— Recite mi — upitao ga je gotovo bez pozdrava — što je to bilo s tim rukopisima? Što vi to istražujete?

— U kom smislu: šta je bilo?

— A tako, bogati, šta je bilo, smijem valjda pitati! S vama stalno neki problemi! Prvo onaj dečko, a sad... Pitam je li to sve po pravilu i zakonito? Vas je poslala neka ustanova, ili šta?

— Ustanova — zaklima Krsto Brodnjak glavom. — Imam ovdje i papir.

Nije ga poslala nikakva ustanova, naravno, Zavod nije imao novaca da samo tako šalje ljude okolo, došao je na svoju ruku, o svom ruhu i kruhu, ali se za papir ipak pobrinuo, nikad se ne zna. Komandir je pogledao papir i na njemu pečat, pa je odahnuo. Imao je, očito, i drugih problema, valjda sa svim onim zdravljem, nije mu trebao još i ovaj.

— Znae kako je — reče blaže. — Mi moramo biti oprezni kad se radi o crkvi, a kad još oni traže našu suradnju...

— Znači da je mene netko prijavio? — upita ga Krsto Brodnjak, koga je ta stvar sve više zanimala. Kakav sad novi pop, kakva suradnja, što je to? Zar nikad neće biti kraja iznenađenjima?

— Nije vas nitko prijavio — reče komandir. — Nego se raspituje.

To nije mnogo značilo, a bilo je i blesavo da se Krsto Brodnjak sad pokušava udubiti u komplicirane odnose između crkve i policije na ovom dalekom otoku gdje čak strancima nije dopušten pristup, jer se, očito, država boji špijuna. Zato upita:

— I što sad?

— Dođite — reče komandir — pa vidite s njim. — Kad je već bio kod vrata i još držao ruku na kvaki, još se sjetio da doda: — Gluh je i stariji od Boga.

Onda je otvorio vrata. U komandirovoj sobi sjedio je svećenik u putnoj odjeći: duga halja i pod njom crne hlače, bijeli ovratnik, molitvenik u ruci, štap između kvrgavih koljena. Ali, nad bijelim ovratnikom brada se tresla od staračke drhtavice, slina se skupila u kutovima usana, oči bile suzne i donji se kapak posve izvrnuo prema van, pokazujući blijedoružičastu unutrašnjost. Taj je svećenik morao već odavno biti u penziji. Krsto Brodnjak prihvati njegovu ruku koju mu je pop pružio ne ustajući.

— Brodnjak — promrmlja.

— Ja sam otac Kuzma, možda ste čuli — reče starac hrapavim glasom.

— Čuo sam.

Krsto Brodnjak je osjetio kako mu se želudac steže. Dobro, na ovom svijetu sigurno ima više nego jedan don Kuzma, ali da je više nego jedan star, na Lastovu, i da se zanima za rukopise, to nije bilo vjerojatno. Zar je moguće da mu je sudbina poslala onoga svećenika o kojem je govorio ludi Onte, onoga istog koji je znao i da su prije rukopise nalazili, i koje, i zašto nitko za njih nikada nije saznao?

Ali, sad se ubaci komandir. Bio je sav sretan što može izvijestiti da je sve u redu, da nitko nije oštećen i da nijedan propis nije prekršen, te nema razloga da se o tome ne složimo, da se sve fino završi i da se na miru razidemo.

— Provjerio sam — reče cajkan. — Drug ima sve potrebne dokumente, iz Zagreba.

Don Kuzma je klimao glavom i pogledao Krstu Brodnjaka. Njegov izraz i držanje izgledali su kao neka čudna mješavina potpune staračke ishlapelosti i ujedno prisutnosti duha, pa čak i lucidnosti. Te suzne oči ipak su na trenutke oštro gledale. Kao da potpuno bistra svijest iznutra motri kako vjerolomno tijelo otkazuje poslušnost sramoteći i sam duh.

— E, e, e — zamumljao je sad don Kuzma. — Nemojte se vi na mene srdit, znate — govorio je on Krsti Brodnjaku. — Nisam ja mislio na vas ustajati s policijom. Nego sam dočuo u Splitu, a i na brodu, da tu ima neki čovjek koji se bavi starim rukopisima... A ti su rukopisi, koliko znam, ipak bili svojina bratovštine, pak je u neku ruku i moja dužnost... A ima svakakvog svijeta, je li tako, osobito su na antikvitetu žestoki... I onda, mislim, kako ću ja sad toga čovjeka naći, pa onda računam, najbolje preko narodne vlasti... — Zirnuo je na komandira, koji je sve to slušao s priličnom dosadom.

— To je razumljivo — reče Krsto Brodnjak. — Ali, ja sam u vezi s don Špirom, mogli ste preko njega...

Stari svećenik je odmahivao glavom kao da tjera dosadnu muhu. Tko bi razumio te njihove odnose? Čak malo kao da se i ražestio:

— Ne znam ja njega, ne, on je od mene mlađi oho - hoj... A ja i nisam ovdje službeno, nego privatno, došao sam sestru vidit, i rodnu kuću svoju, je li tako, pak sam onako, usput...

I tako, kao da je razgovor bio priveden kraju. Ali Krsto Brodnjak bio je siguran da u don Kuzminim očima nazire neku lukavu iskru: te su oči gledale u filologa kao da od njega nešto očekuju, ili barem kao da ga procjenjuju. Ako je tako, onda možda... Krsto Brodnjak se odluči. Komandir je već počeo ustajati kad je stiglo filologovo pitanje don Kuzmi:

— Ja sam čuo da su neke rukopise već prije nalazili ovdje na Lastovu?

Svećenik lupne štapom o pod odlučno i tvrdo, kao da je samo to čekao, ili kao da se upravo toga bojao, pa reče samo: — Je—

Krsto Brodnjak je vidio da se starac namjerno ne izjašnjava. Nije bio odveć tajanstven, ali je valjda želio vidjeti što njegov mnogo mlađi sugovornik zapravo hoće i koliko pameti ima da postavi pravo pitanje.

— I, vi znate za njih? — upita oprezno Krsto Brodnjak. — Mislim, za te nalaze? Tko je našao i što?

— Je—

— A zašto se za te nalaze nikad nije saznalo? Zašto nikad nisu dospjeli u javnost?

Sad starac opet lupi štapom o pod, ali ovoga puta tako da se na njega jako osloni, a onda počne ustajati. To je trajalo dugo. Boljela su ga leđa, noge ga nisu slušale. Don Kuzma je jednim pogledom zaustavio komandira i Krstu Brodnjaka koji su krenuli da mu pomognu, pa su tako stajali i gledali ga kako se muči. Onda se starac napokon sasvim uspravi, tada se vidjelo da je vrlo visok.

— Postoji za to razlog — reče s te svoje visine.

Komandira kao da je taj razgovor sve više zanimao. Tu se plelo nešto tajanstveno, neki vrijedni rukopisi, neko skrivanje, neki tajni razlozi, a to bi i policiji moglo biti zanimljivo. Te su stare stvari vrijedne; kamo su nestale ako nisu objavljene, to mora da je mučilo čaju. Uostalom, upravo je njegova prisutnost i znatiželja valjda bila razlog što don Kuzma nije htio reći više. Krsto Brodnjak ipak upita:

— Kakav razlog?

Starac uzdahne i krene prema vratima, a onda kod vrata zastane, okrene se s mukom i uperi štap u filologove grudi kao pušku. Upita: — Jeste li bili u crikvu?

To je bilo neugodno pitanje. Svaki bi kulturan čovjek svratio u crkvu, nitko to ne bi propustio, pogotovo netko tko pretendira na to da zna nešto o povijesti i da mu je ona važna. A eto, Krsto Brodnjak nije stigao, premda je u više navrata namjeravao. Ali što ga to starac uopće pita?

— Nisam još.

— A vi odite — reče don Kuzma poučno. — Pa kad budete tamo, a vi gledajte pažljivo oko sebe. Pa ćete onda vidit i kako su rukopisi nestali i zašto. Sve će vam se objasniti, ako znate gledat. A ako ne znate... — odmahnuo je rukom.

Nije bilo jasno je li ta gesta značila da u tom slučaju nije ni važno, ili da u tom slučaju Krsti Brodnjaku (ili i ponekom drugom) više nema pomoći. U svakom slučaju, don Kuzma izađe iz sobe, svejednako onako mašući, a vrata se zatvoriše za njim.

Dok je Krsto Brodnjak buljio u ta vrata, iza sebe odjednom začuje komandirov glas:

— A što se tiče maloga, zaboravio sam vam reći... Javili su što je bilo u Banjaluci... Izgleda da je njegova majka ubila svoga ljubavnika, sjekirom, na spavanju. Navodno je taj bio milicionar.

Glava šesnaesta

Ja ne znam — rekla je Zora. — Ne razumijem ništa. Moralo bi djelovati, a ne djeluje. A mi ovdje nemamo uvjete da...

Stajala je nad Irfanovim krevetom i gledala u dječaka. Još prije pola sata, kad je stigla, dala mu je jaku dozu antipiretika, u injekciji, ali temperatura nikako nije padala, premda se dosad svakako morala makar smanjiti, prema svemu što se znalo o naravi bolesti i o djelovanju lijeka. Šum na dječakovim plućima bio je sve jači. Zora se pribojavala da se počela skupljati i tekućina, prognoze nipošto nisu bile dobre. Ali, najgore je bilo to što dječakov organizam nikako nije smio još dugo biti izložen temperaturi: jednom je toga jutra već bio pao u šok i počeo se kočiti, od čega je Krstu Brodnjaka uhvatila panika, pa je mislio da će se i sam onesvijestiti. A u isto vrijeme, liječnica nije bila u stanju da tu temperaturu skine, ni pilulama, ni injekcijama, nikako. Rekla je:

— Ja ne mogu još dugo ostati. Puna mi je čekaonica.

Krsto Brodnjak se lecnuo i pogledao je. Ali, Zora je bila zamišljena, odsutna duhom, kao da nije ni svjesna značenja onoga što je upravo kazala. Očito, nije imala nimalo volje da s njim tu filozofira o zdravlju i bolesti, o Osmanu i moralu. Morala je rješavati probleme, morala je ljudima pomagati. Ali, ako ona ima punu čekaonicu, onda...

— Otkud sad puna čekaonica? — upita filolog.

— Djeca — uzdahne Zora. — Ima ih k'o šuge. Kao da je nekakva zaraza...

Da, na djecu epidemija zdravlja nije djelovala, to se sad moglo smatrati dokazanim. Malobrojna lastovska djeca normalno su, čini se, dobivala svoje ospice, zaušnjake, gripe i viroze, kao i inače zimi, čak možda i više nego inače. Na njih prah s Osmana, po svemu sudeći, nije djelovao. Možda zato što im je zdravlje još bilo nenačeto, možda zato što im je moral bio još nenačet, a možda i zato što nikad još nisu ni čuli za Osmana, ta djeca. Jer, Osmanje ipak tradicija, treba vremena i iskustva da se on usvoji, i da se usvoji rupa u njemu; a ta se rupa ne usvaja samo čitanjem epa, nego i stjecanjem životnog iskustva uopće. Tako je to bar sebi objašnjavao Krsto Brodnjak.

Istodobno je od takvih objašnjenja bježao pa je odmahnuo glavom da se pribere. To nije bio način da se misli, to je bilo odviše fantastično, odviše je podsjećalo na Ontu koji je — osjetivši svojim luđačkim osjetilom da se nešto sprema — na vrijeme strugnuo. Trebalo je misliti pribrano, hladno racionalno. Trebalo je misliti o činjenicama i činjenično. Na djecu, dakle, nije djelovalo.

Ali zato je utoliko žešće djelovalo na odrasle. Kad se vraćao iz policijske stanice (žureći se da se što prije prebaci do hotela i do Irfana), mogao je i prostim okom zapaziti da su se u selu dogodile važne promjene. Svuda su se prali prozori (koji su bljeskali mičući se na podnevnom suncu dok su ih otirali starim novinama), isprašivali se sagovi, zračila se posteljina, sušilo se čisto rublje na sve strane. Ljude je uhvatila neka pomama čistoće. Možda zato što je dolazila Čista srijeda? Ali, takve se stvari ne rade za Čistu srijedu, nego tek pred Uskrs. Ili da nije i to na Lastovu drugačije?

Uzrok je ipak morao biti neki drugi, nije to moglo biti tek pitanje običaja. Kroz otvorene je

prozore vidio kako po stanovima sve prskaju raskušnim sredstvima, kako na sve strane zaprašuju i dezinficiraju — čak i pse, mačke, toware - kao daje toga časa završio rat ili epidemija. Čudno je bilo vidjeti u dvorištu babu kako među koljenima drži kokos i posipa je bijelim prahom, a još je čudnije bilo motriti odrasla čovjeka gdje se na terasi trlja po cijelom trupu rakijom, čine li to jednako brižno kao što je Zora onoga dana prala ruke posto je pregledala Pelegrina. Svi su bili silno zaposleni, ali nitko nije radio ono što radi inače, svi su radili nešto drugo. A dvorišta, ulice, pročelja kuća, sve je sad sjalo od čistoće, kao valjda nikad prije. Prašine više nije bilo nigdje, čak ni među kamenjem suhozidova, a i dok je Krsto Brodnjak prolazio, neki su ljudi zavlačili oštrice noževa u proreze među daskama starih zelenih portuna i odatle izvlačili prašinu i nečist. Izgledalo je to kao veliko spremanje u stanu, samo što je bilo zahvatilo cijelo mjesto, moglo se pretpostaviti da će brzo zahvatiti sav otok, a možda će se proširiti i dalje.

Ljude je uhvatila manija čistoće, a to je očito bilo u nekoj vezi s naglom provalom zdravlja. Krsto Brodnjak odmah je — po svom običaju — počeo donositi brzoplete zaključke. Slutio je: sad su očistili sebe i sve oko sebe, a ubrzo će početi čistiti i druge. Ubrzo će im svatko biti sumnjiv da je prljav, a tada će prvi na redu biti stranci. Pitao se koliko je to čudno ponašanje posljedica zdravlja, odnosno viška zdravlja koje se među stanovništvom proširilo, a koliko je tek popratni učinak praha. Jer, taj je prah možda imao još svakakva neznana svojstva, a sad je ležao u Brodnjakovoj sobi, tako reći na dva koraka od kreveta gdje se Irfan — sad je to bilo nesumnjivo — borio za život.

To mjesto kraj Irfanova kreveta valjda je bilo jedna od neizbježnih stanica toga rukopisa. Krsto Brodnjak još je bio pod dojmom onoga stoje čuo od don Kuzine. Taj starac kao da je bio odlučio da mu o svemu govori u polurečenicama, zagonetno i pitijski, kao da ga iskušava, ali opet i kao da se o toj temi i ne može drugačije govoriti. Kad je starac izašao iz Policijske stanice i kad se zaputio prema autu gdje je sjedio neki mlađi čovjek i pušio cigaretu (čekajući valjda da don Kuzmu odveze do njegove rodne kuće), Krsto Brodnjak je ustigao popa pa ga je u hodu još priupitao:

— Znete li možda kako su oni rukopisi dospjeli u Jerolimovu konobu?

— Bratovština — progundao je starac poštapajući se na svoju batinu i njišući se, onako visok kao klas. — Većinu je bratovština. Ali Osman...

— A Osman je drugačije? — upitao je filolog, čudeći se kako stari duhovnik zna za Osmana.

Starac je na trenutak zastao i pogledao ga lukavo. Neko je vrijeme motrio mlađega čovjeka gotovo nježno i sažalno, a onda je rekao:

— Taj je lutao, kao i svaki.

— Kako lutao? — upitao je Krsto Brodnjak, premda je mogao upitati i što znači ono "kao i svaki". Ali, morao je izabrati, jer starac je već otvorio vrata auta. — Kako lutao? — ponovi.

— Pa, eto, po Splitu, po Zagrebu — rekao je stari svećenik. — A onda, da ga ne stigne sudbina... Završio ovdje, kao i dosadašnji.

Više se od njega nije moglo izvući, a nije bilo ni vremena. Poslije, na putu do hotela, Krsto Brodnjak se pitao što je mogla značiti ta priča o lutanju rukopisa. Kamo je to lutao? Osim toga, don Kuzma je o tom lutanju govorio kao da ono ima neki smisao i kao da se odvijalo po nekom planu. Što je to moglo značiti? Nadalje, ako je rukopis mijenjao mjesta, onda ga je netko morao prenositi. A ako su ga prenosili, onda su ga valjda i pogledali? Ako su ga pogledali, onda su valjda i vidjeli da je Osman kompletan. A ako su vidjeli, zašto ga onda nisu objavili, ili zašto bar nisu objelodanili njegovo postojanje? Kakav su to razlog imali svi ti ljudi, razlog koji samo on, posljednji nalaznik rukopisa, nikako da uvidi ili makar nasluti?

A onda, činilo mu se da je jasno uočio kako don Kuzma zapravo ne zna pouzdano da se u Brodnjakovu posjedu nalazi baš Osman, nego da to tek provjerava. Kako je mogao znati, kako naslutiti? Ili da ne postoji nekakva pravilnost, pa se već i prije događalo da pronađu nekakve Osmane, a onda da ti Osmani nestanu? Kamo su nestajali? Da nisu skupa s njima nestajali i njihovi nalaznici? Ili da nisu svi ti prijašnji Osmani imali ista svojstva kao i ovaj njegov? Ili da nisu imali neka druga opasna svojstva? Možda svi dolaze s istog mjesta, iz istog arhiva, iz istog podruma, pa su svi na isti način inficirani i zarazni? Pa zato svi zrače?

Kao što je zračio ovaj njegov. Dok je hodao prema hotelu, vidio je da se ljudi po otoku opet skupljaju, ali sad na neki drugačiji način nego prije. Sad to više nisu bile slučajne skupine, sad su bili

okupljeni pravilno, u trojke i četvorke, i koračali su složno, kao jedan, bez obzira na različitu dob, spol i visinu. Nije se vidjelo kamo točno idu: kao da im neko zadovoljstvo pričinja već i to što su skupa, i kao da neki smisao vide već u tome što se tako lijepo slažu.

Tada mu se, više no ikad, učinilo da je don Špiro imao pravo što se onoliko bojava. Na licima tih ljudi — na tvrdim, težačkim, dobrim domaćim licima — jasno se vidjelo nepokolebljivo zdravlje i pouzdanje u to zdravlje. Vidjelo se da ni u šta drugo osim u zdravlje i ne vjeruju, da ništa drugo i ne vide. Čudno je zato odjekivao onaj njihov uobičajeni pozdrav: "Zdravi, Zdravibili, E, zdravi." Samo to se čulo, više nije bilo ni drugih pozdrava ni drugačijih riječi.

U smučenoj, neispavanoj glavi Krsto Brodnjak je prevrtao najrazličitije kombinacije i stalno se vraćao na isto, na slutnje, na strahove, na nešto što mu je već odnekud bilo poznato i što je sad primjenjivao na Lastovo; primjenjivao brzopleto, ne sasvim primjereno, a opet, nije mogao sebi pomoći, činilo mu se da sve štima. Jer, čudno mu je bilo to ribanje i čišćenje, to zajedničko koračanje, činjenica da mještani više ne zovu don Špiru ni za savjetnika ni za suradnika. Je li to značilo da će ubrzo proglasiti zdravlje za glavnu, a onda i za jedinu ljudsku kvalitetu? Hoće li zdravlje postati kategorija iz koje će se sve izvoditi? Hoće li Lastovo postati nešto kao Sparta, ili što god još gore?

Zavrtio je glavom, nije više htio o tome misliti. Trebalo je da se pobrine za ono jedino zdravlje koje mu je na ovom svijetu trenutno na brizi, za Irfanovo. Ali, tu kao da je i Zora bila nemoćna. Možda je trebao rendgen, možda su trebale još neke pretrage? Ona je dala dečku sve lijekove koje mu je mogla dati, a on je i dalje gorio, i dalje se bacakao po krevetu i izgledao sve gore i gore.

— Hajde ti, ako moraš — reče joj Krsto Brodnjak.

— Ima i drugih s temperaturom — reče Zora zamišljeno. — Samo bi mi to trebalo, da i ovo bude neka zaraza.

Na to se nije moglo ništa reći. To nije bilo u njihovoj moći, ništa nije bilo u njihovoj moći, i malo je čega bilo što je trebalo znati na vrijeme: sve se doznavalo prekasno da se pomogne i prerano da bi se moglo podnijeti.

— Hajde ti — ponovi filolog.

— A znaš što je najčudnije — nastavi Zora gledajući u Irfana. — K meni djecu ne dovode roditelji. Djeca dolaze sama, odraslih uopće nema blizu. A one sasvim male bebe donose starija djeca. Da barem to mogu razumjeti, barem to!

Crkva je u suton bila prazna.

Pred glavnim oltarom titralo je kandilo na laganome propuhu koji se odnekud zavlacio u hladni i mirni hram. Kad je Krsto Brodnjak ušao, vrata su lagano lupnula, i zvuk je odjeknuo u visokoj, ozbiljnoj lađi u koju su, kroz male prozore na kupoli, ulazile posljednje crvene zrake zapadnoga sunca. U crkvi nije bilo ni crkvenjaka, ni baba bogomoljki, ni svećenika, nikoga. Bila je tišina, samo su klecala tiho pucketala, od starosti ili od promjene temperature, kao da crkva sama šapuće tiho moleći.

Mirisalo je na tamjan i na starost, na mnogobrojne suknjetine starih žena što su tu svakoga dana klečale, na smilje i vrijes kojima su se kitile svete slike, na vosak, na prašinu i na slan zrak. Kao sve mediteranske crkve, i ova je u isto vrijeme bila i zatvoreni i otvoreni prostor, a u zraku su se miješali priroda i ljudska prisutnost. Kao da je uklesana u otok, kao da je načinjena od stvari od koje je i on, ta je crkva, kao i otok, uvijek bila malo vjetrovita i odimala je po moru. I mora biti da je tu i vjera bila tek ljepša i bolja misao obična čovjeka, ribara i težaka.

Sad je u crkvi Krsto Brodnjak bio sam, začuđen što ju je uopće našao otvorenu. Mora biti da je remeta bio odviše zaokupljen najnovijim zbivanjima, pa je zaboravio. Filolog je bio sam u crkvi, niotkud se nije čulo ništa, samo pucketanje klecala, tiho praskanje lumina i krik ptice u sutonskom nebu visoko nad crkvom. Glavni oltar bio je posvećen Sv. Kuzmi i Damjanu, svetim vračevima i liječnicima, i Krsto Brodnjak vidio je u tome nešto simbolično; na Lastovu kao da su oduvijek znali da je zdravlje njihova sudbina.

Ali, na glavnom oltaru nije Krsto Brodnjak imao što tražiti. Krenuo je zato u desnu lađu, da bi potražio ono što ga je zanimalo. Ondje su stajala dva manja oltara, a između njih se, u nišama i

lunetama, naokolo pružao Križni put sa svojih četrnaest postaja, nastavljajući se u lijevoj lađi. Bio je naslikan prilično vješto, a bio je i prilično star, ali od njega nije Krsto Brodnjak mogao ništa osobito očekivati. A koliko ga je i zanimao, nije imao kada gledati, jer je dječak tamo bio bolestan, visio je između života i smrti. Išao je dalje.

Ali, ne odviše daleko. Vrlo brzo je našao ono što je tražio, zapravo, već kod drugoga malog oltara u desnoj lađi. Na slici nad prvim oltarom na toj strani bila je sveta Magdalena, prilično potamnijela od dima svijeća i već slabo vidljiva, a na slici nije bilo ni nekih vidljivih simbola ni natpisa, jedva da bi se tu moglo naći išta od onoga o čemu je govorio don Kuzma. Samo, s druge strane, tko zna? O Magdaleni su pjevali dubrovački pjesnici, pa i oni koji su se ugledali na Gundulića, ona je bila popularna svetica u baroku, pa možda ima i neke veze s Osmanom. Ipak, pogledao je najprije slijedeći oltar, u namjeri da se ovome još vrati.

Na tom slijedećem oltaru našao je ono što je tražio. I tu su palucale svijeće i obasjavale sliku što je stajala iznad oltara, i ta se slika odmah dobro vidjela, čak i pri tom svjetlu. Dapače, vidjela se nekako još bolje upravo pod svjetlom svijeća u prvome sutonu, i Krsto Brodnjak je osjećao kako mu noge trnu od uzbuđenja i prepasti. Otvorio je tada usta i promrmljao samo dvije riječi koje su čudno odjeknule u praznoj crkvi:

— Koralj na vrata.

Slika je prikazivala spaljivanje svetoga Lovre. Sveti Lovro stajao je na lomači, vezan uz stup, bos i gol, samo s platnom oko bedara, žilavih ruku i nogu. Bio je to postariji čovjek, ćelav, samo s vijencem sijede kose na potiljku i iznad ušiju, prilično nosat, pomalo nalik na don Spim, ali isto tako i na Caravaggiove starce, na njegova svetog Petra i druge slične likove. Upro je oči u nebo puno malih oblačića na kojima su sjedili anđeli s trubama što su ga hrabрили da izdrži, dok se iznad njihovih zlačanih glava punih uvojaka pružala iluzionistička perspektiva plavoga neba između ružičastih oblaka, odakle je prosijavala zraka božanske svjetlosti i gdje je lebdjela bijela golubica svetoga Duha.

Posvuda oko svetoga Lovre — točnije, iza njega, da bi se njegova patnja bolje vidjela — buktao je oganj. Plamen je imao neku neobičnu crvenu boju. Nije bio narančast nego purpuran, čime se valjda htjelo naglasiti kako je snažan, vruć i opasan, a možda se htjelo ukazati i na njegovo zacijelo pakleno porijeklo. Jer, u tom zidu od plamena, koji na vrhu jedva da je imao jezičce, vidio se, iza Lovrinih leđa, jedan prorez, jedna vrata u tom koraljnom zastoru. Kroz ta vrata nazirala su se, pri palucanju vatre i titranju vreloga zraka, neka lica. Bila su to valjda lica onih koji promatraju pogubljenje, ili onih koji su ga naredili, u rimskoj odjeći. Ali, ta su lica bila toliko izobličena, tako lažovski nacerena, zelena, žuta i animalna, da se istodobno moglo zaključiti kako su to zapravo nečiste sile, paklene nemani koje su i stavile svetoga Lovru u taj položaj da ga iskušavaju, koje su i poslale onaj strašni crveni plamen da ga poždere.

Krsto Brodnjak je opet promucuo, ovoga puta glasnije, da čuje svoj glas i da se uvjeri kako ono što govori više ne zvuči ni ludo ni opsjednuto, nego tek kao objektivni opis slike, pa i stanja u kojem se nalazio i koje je slika na simboličan način opisivala.

— Koraljna vrata.

Ta su vrata doista imala boju koralja, i upravo je ta boja upućivala na simboličnu vrijednost cijele stvari. Ono što je u tome najviše uzbuđivalo Krstu Brodnjaka, nije bila ta tako značajna nerealističnost te boje nego činjenica da se to potpuno podudaralo s njegovom vlastitom mišlju, i što je sve to na slici bilo tako dobro vidljivo. Sve mu se odjednom spojilo: ono što je znao o rukopisu, ono što je vidio dolazeći u crkvu, ono čega se mogao prisjetiti i što je znao. Sve je to objašnjavalo sliku i slika je sve to objašnjavala.

Jer, na putu do crkve porazgovarao je kratko s don Špirom (kojem nije otkrio kamo ide) i tada je čuo ono što mu ni u crkvi više nikako nije davalo mira. Don Špiro je duboko uzdisao i govorio o neminovnosti da stupi u kontakt s višim crkvenim vlastima. Jer, ljudi su gundali. Gundali su ponajprije zato što je don Kuzma uopće došao na otok. Govorili su sad već sasvim glasno da njima ne trebaju bolesnici, da šta je uopće bolestan dolazio, da su oni zdrav otok i da žele takvi i ostati. Već je i to bilo dovoljno ružno.

Ali, to nije bilo sve. Don Špiro je uvjeravao Krstu Brodnjaka kako su se ljudi dogovorili i kako se spremaju da sve neizlječivo bolesne — a to je značilo samo invalide, jer svi drugi bili su izlječivi —

pošalju u jedan napušteni zaselak u unutrašnjosti otoka, a onda da ih, u sljedećoj fazi, isele na jedan od otočića u arhipelagu. Svi su se s time potpuno slagali, čak i obitelji potencijalnih prognanika.

— Kao toware na tovarnjak, moj šjor profesor — uzdisao je don Špiro — kao toware na tovarnjak.

I dok je gledao kako sveti Lovro gori na slici, Krsti Brodnjaku sve se odjednom složilo. Gledao je onaj koraljni plamen, u glavi mu je sve kucalo od oka, a i od onoga što je čuo i što je znao da se događa i da će se i dalje događati, sve više i sve žešće. I znao je, osjećao je, da ga boja plamena na nešto podsjeća, a nije se mogao sjetiti na što. Na koralje? Na zalazak sunca? Na izlazak? Na krv?

Naravno, na krv. Podsjećala ga je ta boja na onu epruvetu s Pelegrinovom krvlju, tamo, u zamrzivaču zdravstvene stanice. Ta boja na slici bila je zapravo boja krvi, i svakako je nešto značila, kao što je nešto značila i činjenica da se Krsto Brodnjak pred tom slikom sjetio baš Pelegrina i njegove krvi. Slikar je tom bojom svakako htio nešto reći.

Ili da se to Krsti Brodnjaku nije samo činilo? Ili da on nije na slici vidio i ono čega nema? Ipak, sve je štimalo, sve se odjednom savršeno slagalo. Ako AIDS djeluje preko krvi, virusno, onda možda i onaj prah s Osmana, onaj virus zdravlja, također djeluje preko krvi. On kroz vrata krvi ulazi u tijelo, kroz koraljna vrata, a iza tih vrata cere se demoni baš kao i na ovoj slici, demoni koji uzvisuju zdravlje i progone invalide na osamljena mjesta. To su bila ta vrata, i Krsto Brodnjak je bio siguran da je slika baš to htjela reći. U najmanju ruku, njemu je baš to govorila.

A znao je i zašto. Zbog onoga što ga je k toj slici i privuklo, zbog čega je i zastao pred njom i odmah znao da je to ono što traži. Jer, čim je došao do toga pokrajnjeg oltara posvećenoga svetom Lovri, uočio je pojedinost koja mu je sve otkrila. Sveti Lovro gorio je na lomači, ta se lomača sastojala od drva, ali je na njoj bilo i nečega drugog, više nego granja i cjepanica: bilo je mnogo listova papira. Jasno se razabiralo kako se pod Lovrinim bosim nogama uvijaju pocrnjeli listovi spaljenoga pergamenta, knjige i čitavi rotuli. To je bilo važno.

Naravno, ti su papiri mogli biti i spisi svetoga Lovre kojima je on širio kršćansku vjeru, i to su zacijelo izvorno i bili. Ali, to je moralo značiti i nešto drugo. To je zacijelo bila jedina slika na cijelom otoku na kojoj se prikazivalo uništenje nekakvih spisa; a stari je don Kuzma rekao da je u crkvi ključ tajne. Ova je slika, dakle, sa svim onim koraljnim plamenom, sa svim drugim simboličnim elementima, otkrivala vrlo jednostavnu stvar: da su svi prijašnji rukopisi Osmana zapravo uništeni, najvjerojatnije spaljeni.

Krsto Brodnjak zađe za ogradicu pred oltarom, uze jednu od upaljenih svijeća i priđe da sliku razgleda sasvim izbliza. Ako su rukopisi uništeni, svi rukopisi Osmana (kao što je mislio da razumije), znači li to onda da je skupa s njima izgorio i svatko tko ih je našao, da je svaki takav nalaznik nekakav sveti Lovro, i da ta sudbina onda čeka i njega osobno?

Na papirima što su gorjeli pod nogama svetoga Lovre na slici bila su nekakva slova. Bila su sitna, doduše, smečkasta i malo izbljedjela, neka i posve nečitljiva zbog skraćanja i perspektive. Ipak, Krsto Brodnjak je, osvjetliviši svijećom, napregao jedino oko i nastojao pročitati. Polako je dešifrirao:

Proz nesreće sreća iznosi, iz krvi se kruna crpe, a oni kijeh se boje množi strah od mnozijeh i oni trpe.

Opet krv i ono što dolazi kroz krv i iz krvi. U tim je stihovima bilo mnogo simbola, raznih. I bio je to Osman.

Glava sedamanaesta

Bilo je već sasvim mračno a Zora još nije stigla. Ali, zato se pojavio don Špiro.

Irfan je i dalje bio u teškom stanju, temperatura nikako nije opadala, niti je bilo načina da se spusti, mali je bio blijed, vreo, i neprestano je buncao. Krsto Brodnjak je već bio pomalo u panici, pomišljao je na to da zatraži pomoć izvana, da se zove helikopter, da se upotrijebi radio, da se učini bilo što, i pitao se zašto nema Zore. A onda bi se sjetio da na otoku možda ima još djece u istom stanju kao Irfan i da se Zora svakako negdje bavi istim ovakvim slučajevima. To bi ga malo smirilo, pa bi lakše podnosio pogled na dječaka koji se muči, ali bi ga svejedno hvatao očaj kad bi čuo kako Irfan

bunca, kad bi vidio kako mu prsni koš poskakuje gore-dolje, kad bi mu opipao čelo i osjetio kako je suho i vruće, dok on sam ne može ništa drugo nego da se vrti po sobi i uzdiše, nemajući načina da malome pomogne. Jedina utjeha bila mu je u pomisli da su djeca mnogo jača nego odrasli, a Irfan čak da je i otporniji nego druga djeca. Utjeha je bilo i to što je došao don Špiro.

Pokucao je i ušuljao se u sobu mašući svojim dugim nosom kao štapom; jedva da je pogledao Krstu Brodnjaka u lice, odmah se nagnuo nad dijete. Irfan je bio u besvjesnom stanju i samo je povremeno psovao. Svećenik je rekao:

— Ja bih se pomolio.

Kazao je to kao da moli za kakvu uslugu. Krsto Brodnjak je klimnuo glavom, i don Špiro je uzeo moliti stojeći do nogu kreveta, kao što se stoji kod samrtnika i kod mrtvaca. Malome su kapci povremeno drhtali i Krsto Brodnjak se pitao vidi li on don Špiru, i kakve bi sve slike u njegovoj srućenoj muslimanskoj svijesti mogao izazvati katolički svećenik u hotelskoj sobi. Don Špiro se molio, a Krsto Brodnjak je stajao do njega, s rukama spuštenim i prekriženim, kako već u takvim prilikama stoje ljudi koji ne znaju moliti. To je potrajalo dugo i donijelo olakšanje. Krsto Brodnjak se pitao zašto don Špiru nije uhvatilo ono što je uhvatilo sve njegove sumještane, ona manija zdravlja, ono samopouzdanje, ona sumnjičavost prema invalidima, prema strancima, sve ono. Zato što je bio svećenik? Zato što je vjerovao u Boga tako snažno da u njegovu srcu nije bilo mjesta još i za vjeru u zdravlje? Zato što je bio siguran da to zdravlje nije od Boga, nego od one druge strane, kako je jednom kazao?

Kad je završio molitvu, don Špiro pogleda u Krstu Brodnjaka, dugo, i prvi put. Vidjelo se jasno da je sad i njemu lakše. On je došao da pruži utjehu, ali ju je i sam dobio. Progovori:

— Po podne je umra don Kuzma, bidan.

— Kako umro? — prenerazi se Krsto Brodnjak. — Pa ja sam još u podne s njim...

— Znam — klimne don Špiro glavom. — Obišao rodnu kuću, onda otišao kod sestre, pružio se na krevet da se odmori, i umro. I to bez sakramenata, bez ičega.

— Kao da je došao ovamo samo zato da umre — reče Krsto Brodnjak.

A zapravo, mislio je nešto drugo, mislio je: kao da je stari svećenik došao na otok samo zato da njemu prenese ono o rukopisima, o crkvi i o tome da je tajna Osmana skrivena na otoku, da samo treba znati gledati. Došao je na Lastovo, usprkos visokoj starosti, prenio je poruku (na svoj zagonetni način, ali drugačije možda nije ni mogao), a onda je umro.

— Da — reče don Špiro. — A možda se i ražalostio zbog ovoga svega — mahnuo je neodređeno rukom oko sebe po sobi, podrazumijevajući zapravo otok.

Krsto Brodnjak nije ga htio zapitkivati o svemu tome, jer to ga je i samoga već dovoljno mučilo. Znao je da su se ljudi već posve izgubili, shvaćao je da se zdravlje počelo pomalo ideologizirati, da se samo o zdravlju govori i da sve to prijete da se pretvori u nešto posve strašno. Nije htio o tome ništa čuti. Htio je, dok su sjedili u tjesnoj hotelskoj sobi, pod svjetlom samo male indirektno svjetiljke, doznati od don Špire nešto o onoj slici.

— Don Kuzma se zanimao za rukopise — reče. — Brinuo se da nisam ja nekakav hohštapler, raspitivao se i na miliciji, tako smo se i srela. Pa mi je rekao da je i prije bilo sličnih nalaza, da o tome čak postoje i neki tragovi ovdje... Neka odem u crkvu, da se ondje sve točno vidi. Pa sam otišao, i ne znam jesam li zbilja gledao dobro, ali čini mi se da sam nešto našao... Recite mi, don Špiro, jeste li vi ikad pogledali što piše na onim spisima na kojima gori sveti Lovro, na pokrajnjem oltaru?

Don Špiro ga pogleda kao da se pita nije li i Brodnjaka uhvatilo. Jer, doista, ono što je filolog htio znati moralo je zvučati čudno. Svećenik svrne pogled na dječaka, kao da time želi podsjetiti na ozbiljnost situacije i na to da ovo nije vrijeme za gluposti. Onda reče:

— Nišan iša za tin. Bit će koja sentencija, latinska.

— Nije — odmahne Krsto Brodnjak glavom. — Ja sam danas po podne išao to čitati, prinio sam i svijeću, i sve sam jasno razabrao... To su vam tamo stihovi iz Osmana.

— Iz Osmana? — diže don Špiro i obrve i nos. Zašto iz Osmana?

— Ne znam — reče Krsto Brodnjak. — Zato vas i pitam. Čudno je, to mi je jasno. Znete li vi kad je ta slika naslikana?

Bilo je teško gledati don Špiru kako se snebiva, i Krsto Brodnjak se više nego ikad osjećao kao hulja. Jer, on još nije svećeniku ni natuknuo ono što je otkrio o Osmanu i o učincima žutog praha koji miriše na lipu. Pogotovu nije svećeniku priznao da sve ovo što se događa, baš sve, i nije ništa drugo do učinak toga rukopisa. A jadni se pop mučio da shvati: češkao se po hrptu svoga dugog nosa, a onda je uzeo zamišljeno cupkati zalogu u molitveniku. Nastojao se prisjetiti onoga što je znao o slici.

—Ja mislim — reče napokon — da je načinjena negdje 1906. ili 1907., tako nekako. Naslikao ju je neki franjevac koji je učio slikarstvo u Italiji, tamo je i slikao po crkvama, znate, nešto kao Medović, samo manje poznat od Medovića... Znam da je taj oltar svečano posvećen baš na Svetoga Lovru te godine, koliko se mogu sjetiti što sam čitao... Ali, ne gre mi u glavu: zašto Osman?

— Ne znam — reče Krsto Brodnjak. — I ja se pitam.

Ali njega je duboko pogodilo i ono što je dosad čuo. Bio je potresen spoznajom koliko dugo sve to već traje. Znači, još tada je počelo, početkom stoljeća. Točnije, već tada je to trajalo, već se tada znalo što biva i što mora biti sa svakim rukopisom čitavog Osmana. Tko zna koliko je puta prije i koliko puta poslije te slike odigrana ista drama, koliko se puta ponovio nalaz rukopisa, a potom njegov nestanak? Ali, zašto se to odigravalo? Zar je moguće da je svaki cjeloviti Osman bio ljekovit? I da se nije našao baš nitko tko bi se ufao da makar jedan sačuva? Koliko je tih rukopisa uopće bilo? Zar će ispasti da je naša filologija podjednako mnogo uništavala rukopise, koliko ih je i čuvala i priopćavala? Zar je moguće da se Osman — čitavi Osman — mogao i smio sačuvati samo negdje u nekom bavulu, u konobi, neviđen i neznan, samo kao tajna, kao obećanje, kao mogućnost? Samo kao šapat da cjelina ipak postoji, da bismo jednom mogli biti čitavi? Zar je moguće da svaki njegov izlazak na dan izaziva neko zlo, nesreću? Onda se sjetio onoga što mu je rekao don Kuzma: da je rukopis lutao, da je bio u Zagrebu, u Splitu i tko zna gdje sve još, kao što sad leži ovdje, na tri koraka od njih dvojice, dok sjede i slušaju burno Irfanovo disanje. Što je to lutanje moglo značiti? Krsto Brodnjak je grozničavo pokušavao povezati stvari, jer je znao da nema više mnogo vremena. Pokušao se prisjetiti slike. Ako je na slici sve simbolično, ako tamo sveti Lovro gori na vatri od Gundulićevih rukopisa, onda i to s lutanjem kompletnog Osmana možda krije u sebi neku simboliku. Možda je rukopis sve vrijeme ležao u Jerinoj konobi, a u isto vrijeme i lutao po raznim gradovima, kao što je tvrdio stari svećenik?

Odjednom se Krsti Brodnjaku učinilo da bi upravo to moglo biti posrijedi, samo kad bi se stvar uzela s prave strane. Često je već i sam bio pomišljao kako bi Osmana trebalo dopuniti na neki moderniji način, a ne onako kako su to radili svi, pa i Mažuranić. Pomišljao je da bi možda neka djela iz novije književnosti mogla začepiti rupu u Osmanu. Jer, vrijeme je prošlo, sve je novo, ljudi su drugačiji i za novog čitatelja treba i Osmana dopuniti nečim novim. Pomišljao je kako možda Mažuranić nije ni trebao pisati svoju dopunu, jer bi možda i sam Smail - aga mogao biti dopuna Osmanu, naravno, ne po sadržaju nego po smislu. Poslije mu je padalo na pamet da bi kao dopuna mogla poslužiti neka druga djela: Markovićev Dom i svijet, Nazorov Medvjed Brundo, Krležine Simfonije, Gor&nova. Jama. Još kasnije — kad se već bio navikao da se prepušta takvim fantazijama — činilo mu se moguće da to budu i mnoga druga djela: lirske pjesme, novele, romani, drame, putopisi. U nekim se tekstovima, smatrao je, doista mogu naći kvalitete koje — ako se stvar uzme dovoljno kreativno — dopunjavaju smisao Osmana.

Sad mu se odjednom učinilo da je upravo to htio reći i don Kuzma, sad već pokojni. Možda rukopis i nije lutao fizički, možda je lutao u tom smislu što su u raznim trenucima razni autori nastojali da pogode — i pogađali — u svojim djelima ono što piše u XIV i XV pjevanju, a da možda nisu ni znali da to čine? Možda je rukopis lutao od jednoga do drugog vrijednog pisca, od duše do duše, od razdoblja do razdoblja? Možda je lutao i doslovno, pa se uvijek našao tamo gdje je nešto književno vrijedno nastajalo? Možda je taj rukopis uvijek bio katalizator, inspiracija, djelatni uzrok? Možda je sve iz njega i proizašlo?

Krsto Brodnjak se trgne. Takve misli vodile su ravno u vrtoglavicu, a on je u ovom času imao druge brige. Morao se brinuti za Irfana, morao je smišljati kako da se snađe, morao je stupiti u kontakt sa Zorom. Don Špiro odjednom reče:

— A, gren van ća. — Ustao je. — Bit će jope jugovine — dodao je. — Trga mene ovo moje... — Malo je podigao stopalo sa zemlje i donekle ga nakrivio, kao da pokazuje nove cipele.

— A što vam je nozi?

— A oli van nišan nikad reka? Pa ja van nemam njanci jednoga prsta na ovu nogu.
Eto ga, i don Špiro je bio invalid, kao i Krsto Brodnjak: bili su u istom položaju u času dok se vodila hajka na invalide.

Šuljao se uza zidove.

Nad njim je blistao mjesec, žut i nestvarno sjajan, kao tek uglačana plitica nad ulazom u brijačnicu; brijači su nekad i liječili, pa je tako sve bilo povezano: mjesec je visio na nebu kao znak da je pod njim jedno veliko liječilište. Krsto Brodnjak je dahtao, od gnjeva, od straha i od napora, i šuljao se oprezno, gotovo tarući leđima o hrapavo kamenje kuća, trzajući se na svaku sjenu, zazirući od svakoga praznog prostora obasjanog mjesečinom. Ali je išao naprijed, samo naprijed, prema svom cilju.

Izletio je iz hotela bijesan, nakon svađe, tako da nije pazio što uzima sa sobom niti je znao što točno planira. Stoga se nije mogao pobrinuti ni za ključeve, što je namjeravao izvesti potajno i neprimjetno. Nije imao kada ni kako, jer nije se nadao toj svađi, pa se tako sad praznih ruku našao najprije na cesti, a onda i u selu. Sad se i iz sela izvlačio, stigao je već do njegova ruba, među prve masline što su lagano treperile na noćnoj bavi, i bio je sam s mjesečinom i s neizvjesnošću.

A sve je bilo dobro počelo. Zora se pojavila kad je don Špiro otišao, pregledala je maloga i dala mu injekciju. Rekla je da je toga dana pregledala mnogo djece i da su sva u temperaturi, ali da je kod drugih sve to mnogo bezazlenije nego kod Irfana. Za njega je bila posve ozbiljno zabrinuta, ali je i dalje djelovala smireno i smirivala. Krsto Brodnjak bio je zadovoljan, i bio joj je zahvalan što se nije promijenila, što nije i nju uhvatila manija zdravlja, što je ostala obična i prisebna. Osjetio je naglu navalu nježnosti i tako ju je poljubio, jedanput, dvaput, dugo i toplo. Reagirala je, istina, ali nekako odsutno. Zašto nju nije uhvatilo? Možda zato što je liječnica? Možda zato što je sve vrijeme petljala s bolesnom djecom? Koji su uopće preduvjeti da se netko ne zarazi zdravljem? U svakom slučaju, ona nije bila zaražena, i to je bilo dobro.

A što se tiče njega samog, Krsto Brodnjak je točno znao zašto njega nije uhvatilo. Znao je to još od onoga časa kad mu je don Špiro pokazao svoju nogu i rekao kako ga trga u peti. Tada je filologu puklo pred očima, ili, točnije, pred okom; puklo mu je upravo zato što to nisu bile oči, nego oko. On je bio invalid, nije imao oka, i to se više nikada nije moglo popraviti. Nikada više nije mogao biti zdrav. Kao što ni don Špiro nije imao prstiju na nozi, pa je i on bio završava obilježjen; ni njega nije uhvatilo, za razliku od Tere, koja je ludovala s Frančeškom, Vicom, Tonkom i svima ostalima. Onaj tko je bio necjelovit, tko je bio trajno bolestan, taj nije padao pod utjecaj tajanstvenoga žutog praha. Prah je don Špiro mogao izliječiti od čira, od onoga što i jest izlječivo, ali nikada nije mogao u njegovu glavu uliti ideologiju zdravlja. Svi drugi, koji nisu bili oštećeni nego cjeloviti, pali su pod pogubni utjecaj Osmana u prahu.

Dok se šuljao po mjesečini gledajući daleko pred sobom bijelu zgradu kako se ljeska među crnim krošnjama maslina kao bijela školjka među algama na dnu mora, pitao se kolikoj se opasnosti izlaže. Pitao se nisu li mještani postavili kakve straže da vrebaju i love bolesnike, ne patroliraju li možda okolo. Sigurno su već davno zapazili i njegovo stakleno oko, svakako i o tome imaju svoje mišljenje. Znao je da bi mu najbolje bilo da ne ide putem, nego kroz maslinike, da se šulja i krije, kao pravi zločinac, a ne da to čini ovako polovično kao dosad. Ali, to se nije usuđivao: svjetla je bilo premalo, a on nije bio vičan noćnom kretanju kroz prirodu, slabo je i vidio, osobito noću. A bilo mu je do toga da čitav stigne tamo kamo je kanio, i da barem pokuša učiniti ono što je smislio učiniti.

Bojao se, silno se bojao, i osjećao kako mu strah pomalo nadvladava gnjev. Na odlasku mu je don Špiro još rekao da se mještani sve više organiziraju kao vojska (možda i po uzoru na vojsku koju su stalno gledali i osjećali njenu prisutnost na otoku), i da se više ne obaziru na institucije: ni na miliciju, ni na crkvu, ni na vlast. Sve se pomaklo. U isto vrijeme, sve to i nije imalo neki naročito dramatičan oblik, jer ljudi su išli za svojim poslovima, radili su sve što i svaki dan, nisu držali govore niti su mitingovali, ali su odjednom bili složni i znali su što treba da rade. Tome je bio podređen i svaki oblik organizacije: i mjesna zajednica, i crkvena bratovština i pjevačko društvo i omladinska

organizacija, i partijska, i boračka; sve je dobro dolazilo i sve je služilo istom cilju. Nije se još jasno i određeno znalo koji je to cilj. To se znalo samo općenito: to je bilo Zdravlje.

Krsto Brodnjak nije znao boji li se više onoga što je čuo od don Spire ili onoga što upravo sad doživljava. Prišuljao se maloj bijeloj zgradi, čučnuo je iza zidića i čekao. Znao je da mora dugo čekati. Ako netko pazi na zgradu, taj je negdje skriven, možda šeće okolo, i trebat će čekati da se nekako oda. Da se negdje pojavi plamen žigice, žar cigarete, da se začuje korak po kamenu. Trebalo je čekati. Bijeli šljunak pred ulazom nestvarno je sjao na mjesecini. Krsto Brodnjak je čučao iza zidića i čekao. Pušilo mu se, a znao je da ne smije. Čekao je i bojao se: da će netko naići, da nitko neće naići, onoga što je čuo i onoga što nije čuo, onoga što je mislio. Ili onoga što mu je rekla Zora, zbog čega se s njome i posvađao?

Zapravo, to i nije bila svađa, bila je tek kratka eksplozija gnjeva, nakon koje je on izletio najprije iz sobe, potom iz hotela, napokon i iz uvale Ubli. Pograbili su se bili zbog Irfana, Zora je rekla nešto što nikako nije smjela reći, nešto za što nije mislio da je sposobna.

Mali je bio loše. Temperatura mu je bila konstantno visoka, a sad mu je još počela ponovo rasti. Dječakove su usne bile suhe i ispucane, bio je posve bez svijesti, više nije htio ni piti, niti je koga prepoznavao. Sve to nakon kure antibiotika i nakon još jedne teške injekcije antipiretika. Vidjelo se da nastupa kriza, da će te noći Irfanov život više no ikad biti u opasnosti. Kočenje je moglo početi svakoga trenutka. Zora je bila nagnuta nad njim i Krsto Brodnjak je jasno vidio da joj je teško, da je nemoćna. Tko zna je li joj kadgod prije već umro koji pacijent? Je li joj itko umro pred očima, na rukama, dok se ona trudila da ga spasi? Ako nije, zar treba da baš Irfan bude taj?

Jasno je tada vidio da Zora zdvaja. I tada je, nagnuta nad dječakom, izgovorila ono što je Krstu Brodnjaka tako razgnjevalo. Osvrnula se i pogledala fascikl na noćnom ormariću, onda je opet spustila glavu na prsa i pogled na dječaka, pa je rekla:

— A da mu daš malo onog praha?

Krsto Brodnjak se ukočio. Gledao je u Zorin potiljak, a ona se, očito, nije usuđivala da se osvrne i suoči s njim.

— Šta? — graknuo je napokon.

— Praha — rekla je tiho. — Malo praha. Možda će mu pomoći.

— Ti si luda!

— A što ako je to jedina šansa? — upitala ga je i dalje se ne osvrćući i ne dižući glavu. — Škoditi mu ne može. Zar ćeš ga pustiti da umre? Zar ćeš preuzeti tu odgovornost, to mi reci? Da si ga mogao spasiti, a nisi htio?

Tada je izletio iz sobe. Bio je bijesan i samome je sebi taj bijes objašnjavao time što Zora zapravo pokušava svoju odgovornost prebaciti na njega. Ta, ona je liječnica! Ali, zapravo je bio gnjevan zato što mu je ona jasno rekla ono stoje i njega iznutra sve vrijeme grizlo i što se nije usuđivao da sam sebi prizna. Da, odgovornost je bila sva na njemu. Da, on je bio taj koji je imao prah, koji je njime raspolagao. Što će s njim učiniti? Čemu će se privoljeti? Hoće li ustuknuti pred uzgrednim učincima — možda sasvim beznačajnim, uostalom — koji se sad vide na Lastovu, ili će, usprkos svemu, odnijeti svijetu univerzalni lijek, panaceju koja može spasiti tko zna koliko ljudskih života? Hoće li dopustiti svojim predrasudama da rade, svome strahu, svome odgoju, svome osjećanju da tu ima nečega nečistog, nečega opasnog, nečega što nije od Boga, kao što je govorio don Špiro? Ili će se ponijeti razumno, kao što Zora uvijek radi, pa će pokušati da dječaku spasi život, kako god bilo, ne pitajući se za podrijetlo lijeka? Treba li taj život da padne kao žrtva njegovih principa? I tko je uopće on pa da žrtvuje tuđe živote za svoje principe? Zar nije od toga uvijek zazirao, zar se nije toga užasavao, još na satima povijesti u školi? I jesu li to u što on sad vjeruje uopće principi, ili su tek strahovi, predrasude, literarne fikcije neiživljenoga filološkog uma koji u običnim crkvenim slikama vidi simbole dobra i zla, u Osmanu temelj hrvatske književnosti, a u sebi nekakvog Prometeja koji se koleba treba li da dade ljudima vatru ili ne treba?

Bila su to pitanja koja nije mogao podnijeti. Zato se radije prepustio strahu koji ga je obuzeo kad se našao vani, sam s mjesecinom, s maslinama, s prirodom uopće, s prirodom kojoj nije bio vičan, nego ju je poznavao ponajviše iz književnih opisa, kao što nije bio vičan ni ljudima, jer i njih je znao najviše iz knjiga. Prepustio se strahu da ne bi mislio, i prepustio se cilju od kojeg nije odstupao. Jer,

kad je izletio iz hotela i jurnuo u polja, bilo mu je jasno što treba da radi. Zato ni o tome nije odviše mislio, čak ni sada, dok je čučao iza zidića i čekao, a negdje daleko u borovima čuo ćuka kako huče svoju uobičajenu pjesmu. Nije se pitao, odlučio je i računao da je odlučeno. Trebalo je još samo uraditi.

Pogledao je na sat koji se sasvim dobro vidio na mjesecini. Čekao je već dvadeset minuta. Činilo mu se da je to dosta. Polako se uspravi. Leđa su ga boljela, i to mu je bilo drago. Prvi put u životu bio je svjestan da je i bol nešto dobro, da je on svjedočanstvo života, ali još više svjedočanstvo normalnosti, dokaz da se nalazimo u ljudskom svijetu. Dok te boli, dotle si čovjek. U tri skoka prešao je preko čistine obasjane mjesecinom i zašao u sjenu zgrade.

Kretao se uzduž zida, povremeno ga dodirujući ramenom. Znao je da negdje mora biti neki otvoren prozor, radi zračenja. Ubrzo ga je našao; još prije no što ga je vidio, osjetio je iznutra miris medikamenata. Znao je da je na pravom mjestu. Bilo je to malo okno prozora koji se sastojao od više različitih elemenata; ovo okno bilo je nakošeno unutra. Krsto Brodnjak se prope na prste i zavuču ruku unutra.

Dohvati kvaku i otvori glavno krilo prozora. Onda ga gurne u stranu. Oprezno se odupre rukama o limeni prag, pa se nogama odbaci od tla. Digne se uz pomoć mišića i dođe pojasom do visine prozorskoga praga. Prebaci jednu nogu, pa zatim drugu. Bio je unutra.

Posegne u džep i upali šibicu. Zapravo, svjetlo mu nije trebalo za kretanje po prostoriji, nego da nađe predmet po koji je došao. U dva koraka nađe se kod hladnjaka i otvori ga. Unutra se upali lampica. Na to je zaboravio.

Posegne rukom i uze epruvetu. U njoj je bila smrznuta smećkasta tekućina, koja je inače bila purpurna, koraljna.

Na epruveti je bila naljepnica na kojoj je pisalo: PELEGRIN.

Glava osamnaesta

Bila su to velika, crvena vrata, dolje tamnija, gore bljeđa, laka, meka, ali neprobojna. Prema njihovoj sredini, prema nevidljivoj ključanici, pružale su se duge i tanke šipke što su na krajevima bile nazubljene kao pravi ključevi. I znalo se: evo, sad će otključati i vrata će se otvoriti, i sad će se pojaviti velika i sjajna zlatokosa ljepotica koju je druga, modra, nečujna i mirisava ljepotica oslobodila svojim zlatnim ključevima.

Kroz gotovo posve spuštene kapke, Krsto Brodnjak je nazirao crveni istok što se slutio iza širokih prozora hotelske sobe, dok je modra zora polako i nečujno nestajala, zavljučeci se po kutovima, svuda gdje bi našla malo polutmine. Ušla je i u sobu, gdje je Brodnjaka opet obarao san, gdje je gorjela mala žuta lampa i gdje je za zoru bilo mjesta u plakaru, pod kopcima, u srcu, i u tamnoj sjeni što se polako kretala preko sobe, od stola prema krevetu.

Ta tamna sjena imala je neke veze sa zorom, ako nije bila i sama zora, jer i ona je imala ključeve od zlata, i ona je činila isto što i ona zora vani. Ona je nečim sjajnim, bljeskavim i metalnim, pokušavala razvezati vrpce na fasciklu s rukopisom, na plavom, jutarnjem fasciklu u kojem je počivalo nešto žuto, zacijelo sunce. I ta zora je pokušavala razvezati fascikl, nastojala pustiti van to sunce što je ondje bilo zatočeno, da izađe — ili da uđe — kroz koralj na vrata, kroz vrata krvi što su čekala ondje na krevetu, ili vani, na istočnom nebu, ili u srcu Krste Brodnjaka. Njegovo je srce imalo u sebi koraljna vrata, ono mu je slalo neke signale i on je u ritmu tih signala sad već i disao, a onda je počeo i govoriti. Nije mislio što govori, njegova omiljena igra traženja stihova koji odgovaraju situaciji odvijala se i sama, u polusnu. Govorio je:

Eto Zora ključmi od zlata vedri otvorit istok ide, proz korajna neka vrata nadvor žarko sunce iziđe.

Prenuo se od vlastita glasa; nije bio svjestan koliko je stihova izgovorio, a koliko samo pomislio. Uspravio se na sjedalu, osjetio bol u vratu i suhoću u ustima. Dreknuo je:

— Šta to radiš?

Zora je stajala nasred sobe i u ruci držala rukopis, njegov rukopis, koji je on našao i za koji je on bio odgovoran. U drugoj ruci držala je svoj svežanj ključeva koji je tiho zveckao, pa je zupcima jednoga od njih pokušavala raspetljati čvor na vrpici kojom je fascikl bio sapet. Krsto Brodnjak je prethodne večeri tu namjerno načinio čvor, da bi i sam sebi usporio pristup do rukopisa, u slučaju da dođe u iskušenje. A sad je Zora pokušavala da ga otvori sama. I rekla je tako:

— Otvaram.

Ustao je i krenuo prema njoj. Stajala je mirno i čekala ga. Lice joj je bilo mirno i nedužno, umorno.

— Zašto? — upita on.

— Zato — odgovori doktorica i pogleda prema krevetu.

Tamo se dječak kočio. Bio je u šoku, pomalo je to nalikovalo i na tetanusni grč. Posve se iskrivio, lice mu je postalo nekako čudno blijedomodro, a na usta mu je udarila pjena. Izgledao je strašno. Krsto Brodnjak je znao da se to kod djece događa, ali nije do ovoga s Irfanom mogao ni zamisliti da je to tako strašno. I mora biti da doista nije bezazleno, čim je Zora posegnula za rukopisom. Pokolebao se, zastao.

— Ne dam — rekao je i uzeo joj rukopis iz ruke.

Ona mu je okrenula leđa, priskočila djetetu i počela ga masirati. Masirala ga je nekom tekućinom, sad ga je skinula već dogola i sasvim otkrila, ne bi li tako skinula temperaturu. Trljala je maloga širokim potezima, nanosila tekućinu na grudi, vrat, trbuh i leđa. Radila je energično ali i zdvojno, očajnički i bijesno.

Vani je svitalo i Krsto Brodnjak se na trenutak okrene prozoru. Nadao se da će sad nešto bolje razumjeti, da će mu se razbistriti, sad kad je dan i kad je sve ono što se događalo te noći nalikovalo istodobno na jednu minutu i na tri godine. Te noći kriza je rasla, dječaku je bivalo sve gore, nekoliko se puta kočio i nekoliko puta smirivao. Zora je pokušavala sve, ponekad je na trenutke uspijevala smiriti groznicu, ali bi onda ponovo sve krenulo još većom žestinom. Krsto Brodnjak joj je pomagao, dodavao, masirao i asistirao, i oboje su već bili na izmaku snaga. I mora biti da je sve već i bilo pri kraju, čim je Zora odlučila da posegne za prahom. Ona je bila liječnica, za nju je zdravlje bilo svetinja. Mora biti da je procijenila kako dječaku nema spasa.

A sad je rekla Krsti Brodnjaku potmulo, kroza zube, gnjevno, dok je masirala dalje:

— Sebičan si.

— Ja sebičan?

— Ti! Jebeš moral, spašavaj dijete!

Okrenula je glavu od njega jer joj je glas puknuo. Očito je bila na rubu suza, snaga ju je napustila, samopouzdanje ju je napustilo, sve ju je napustilo i ničega više nije imala, a svemu tomu bio je samo Krsto Brodnjak kriv.

Ali, kako da joj objasni da ne može? Kako da joj objasni da se o tom prahu još ništa ne zna, da je on na dugi rok možda i štetan, da je sigurno štetan? Može li Irfana izložiti opasnosti da stekne onu vrstu zdravlja koju uživaju svi oni ljudi vani? Kako da joj kaže da će možda, dajući Irfanu prah, definitivno osuditi dijete, predati ga tko zna kakvoj sudbini, možda uništiti njegovu dušu ili je dati tko zna kakvoj sili? Možda onim tamo nacerenim licima što se vide na onoj slici u crkvi? Kako da to Zori objasni? Prvo joj je tumačio da je rukopis ljekovit, ali nije ju uvjerio; sad joj mora tumačiti da se rukopisom ne smije liječiti, i opet je neće uvjeriti.

Stajao je nasred sobe, s rukopisom Osmana na prsima, okrenut leđima prozoru, i gotovo da je na potiljku osjećao toplinu zore što je vani svitala. Ta je crvena svjetlost obasjavala na krevetu ženu i dječaka dok su se rvali i borili kao dva ljuta neprijatelja, kao vitez bolesti i vitez zdravlja, kao anđeo i paklena srda, kao dan i noć što su se rvali vani, gdje se znalo čija je pobjeda.

— Ne mogu — rekao je Krsto Brodnjak. — To nije dobro.

— A ovo je dobro? — iskosi se na njega Zora i pogleda u dječaka koji se, potpuno mlohav, drmusao u njezinim rukama kako ga je masirala.

— To je kao da mu dam otrov — rekao je filolog. — To je gore od bolesti.

— Ti si budala — dobacila mu je preko ramena. — Nema ništa gore od smrti.

Na kraju je ipak spomenula tu riječ. Sve ovo dosad bile su slutnje, sumnje, nagađanja. Sad je jasno rečeno da će mali umrijeti. Ako već nije i umro? U jednom trenutku Krsti Brodnjaku je bljesnula u glavi misao, izazvana zacijelo nespavanjem, umorom, višednevnim uzbuđenjem, mozganjem: možda prah s rukopisa Osmana liječi i od smrti? Ne bi li to onda bio dokaz da je taj prah paklena rabota?

Prišao je stolu i spustio rukopis na njega. Zora okrene glavu i pogleda ga upitno, jer nije znala što smjera. Nije još znao ni on. Rekao je:

— Znaš li što ću mu time učiniti?

— Naškoditi mu nećeš — proderala se na njega. — Uostalom, ako se toliko bojiš za svoju savjest, nagutaj se i ti toga praha, daj ga i meni!

Ona nije shvaćala da se tu ne radi o savjesti, ni o njegovoj ni o ičijoj. Radilo se o nečemu mnogo većem. To ga je i razgnjevalo. Tresnuo je rukopisom po stolu, a onda ga je počeo razvezivati. Nije išlo, slomio je jedan nokat. Zora mu je priskočila i dodala ključeve. Uvalio je ključ u čvor na vrpici i snažno potegnuo. Popustilo je. Traka se razvezala, fascikl se otvorio.

Krsto Brodnjak brzo prolista po njemu. Našao je XIV pjevanje. Uhvatio je rub jednoga lista desnom rukom, a u lijevu uzeo čisti list papira. Podmetnuo je papir pod svežanj rukopisa, pa je desnicom malo protrljao marginu požutjeloga manuskripta. Prah je padao i sve je mirisalo na lipu, jače nego ikad. Zora ga je gledala.

Brzo se skupilo dosta praha. Krsto Brodnjak pogleda u Zoru: bila je blijeda i odlučna. Sjela je na krevet, naslonila besvjesno dijete na svoju ruku i vješto mu otvorila usta. Krsto Brodnjak joj priđe s papirom punim žutoga praha u ruci. Zora pruži dva prsta da zahvati prah.

U tom času zazvoni telefon. Krsto Brodnjak se trgne kao da je uhvaćen u kradi. Zastao je i pogledao u Zoru.

— Hajde, daj — potakla ga je. — Nemamo vremena.

— Ne, čekaj — odmahne on glavom.

Podigao je slušalicu.

Bio je to don Špiro koji se javljao s recepcije. Molio je da ga puste da dođe u sobu.

— Bi bi ja doša pri — govorio je kroz nos — ma nišan moga.

Opkolili su Pelegrinovu kuću.

Sunce je sjalo u sobu. Njegove kose zrake polako su puzile niza strop, pa niza zidove obložene neukusnim zelenkastim tapetama, pa su na kraju dohvatile i krevet. Uz krevet je sjedila starica kukastog nosa, nagnuta naprijed, malo se njišući i mumljajući kao suđaja. Plavi rubac sa bijelim cvjetićima na njezinoj glavi sjao je nestvarnom svjetlošću. Na bijelom jastuku ležala je glava raščupane kose. Ta kosa kao da je bila malko slijepljena, nešto tamnija nego inače. Onda je sunčana zraka sišla još malo niže i zahvatila glavu. Žuta kosa je sinula. Ispod nje se ukazao komadić čela. Na tome čelu nešto je svjetlucalo, nešto sitno i sjajno, kao one šljokice kojima se posipaju televizijske zvijezde.

Krsto Brodnjak skoči na noge i otvori vrata. Vani, u hodniku, stajali su don Špiro i Zora. Njegov glas čudno odjekne na dugom hodniku, u praznom hotelu:

— Zoro! On se znoji!

Liječnica je uletjela za njim u sobu, a svećenik je ostao vani. Doktorica je pipnula Irfanu čelo, pa je istom rukom dodirнула starici rame, a na kraju je zagrlila Krstu Brodnjaka i zaplakala. Starica je malo okrenula glavu i nasmiješila se. Zora je skrila oči i otišla u hodnik da puši; zatvorila je vrata za sobom.

Krsto Brodnjak nije se usuđivao da se nada. Još je sve bilo otvoreno, još je sve bilo neizvjesno, ali nešto se probijalo, nešto se polako micalo, kao i ona zraka sunca kroz prozor. Možda ipak, možda ipak... Pogledao je staricu koja je mirno nastavila pjevuckati i njihati se. Stara travarka Filica izgledala je na žutoj svjetlosti jutra kao sudbina sama.

A kad je bila stigla, sve je bilo na rubu očajanja. Doveo ju je don Špiro u zoru. Ona je nekako doznala da je dječak teško bolestan, pa je ponudila svoje usluge; obratila se, naravno, najprije duhovniku, i don Špiro ju je doveo. Njih dvoje, naravno, nisu znali da je i Zora sa Krstom Brodnjakom u hotelskoj sobi, pa su se zbunili: činilo im se nezgodno da travarka dolazi liječiti ispred nosa službene liječnice. Zato su zastali na pragu i malo se snebivali.

Ali, Zora je bila očajna. Kad ih je ono prekinuo telefon, to nije osvijestilo samo Krstu Brodnjaka nego i nju. Mora biti da joj se odjednom objasnilo što je domaloprije činila i na što je Brodnjaka nagovarala. Mora biti da se posramila. Ili joj se možda učinilo da je pravi trenutak prošao, da filologa više neće moći nagovoriti na to? Bilo kako mu drago, smjesta je shvatila zašto je don Špiro doveo Filicu. Slegla je ramenima, i rekla:

— A, dobro. Pokušajte i vi.

Onda je izišla iz sobe. Don Špiro je pogledao za njom, pa je svrnulo pogled na dječaka, a potom se pomolio. Travarka se molila skupa s njim, čak je malko i brzala, kao što obično rade žene u crkvi. Kad su završili, don Špiro je dao znak Filici da počne. Tko zna je li on to ikad prije vidio? Tko zna nije li se pribijavao kakvih vraćanja, pa ostao u sobi da to spriječi, ili da se tome suprotstavi svojim molitvama? U svakom slučaju, povremeno je pogledao prema Filici dok je u kutu sobe tiho razgovarao s Krstom Brodnjakom.

Prvo mu je rekao kako je, eto, Filica došla usprkos svemu, ostavivši kod kuće mrtva brata. Tako se pokazalo da je don Kuzma zapravo bio njezin brat, o čemu Krsto Brodnjak nije imao pojma, a nitko ga nije obavijestio, jer su to svi drugi znali. U tom jutarnjem času učinilo mu se da i u tome ima nečega simboličnog, nečega punog značenja za ono što se zbivalo oko njega i s njim. Sve to utoliko više što je, misleći o tome, gledao Filicu kako posluje.

Svoju plastičnu vrećicu (sasvim običnu, s plavim natpisom nekog proizvođača obuće) ona je stavila na stol, pa je iz nje izvadila nekoliko manjih kesica i tri bočice. Lako se moglo razabrati (ili se barem tako činilo) da je u jednoj bočici ulje, u drugoj kvasina, a u trećoj rakija. Pri paperjastoj rasvjeti jutra, rasprostrla je sve to po stolu, onda je iz kupaonice uzela vodu, pa je u maloj posudi, koju je također donijela sa sobom, počela nešto miješati, tiještiti i razmazivati. Soba je zamirisala travama: smiljem, koromačem, lavandom, ružmarinom, češnjakom, uljem i rakijom, i još nekim neznanim mirisima. Bilo je to nešto posve drugo nego miris lipe.

U tom mirisu trava njih dvojica su razgovarala u kutu dok je Filica radila. Don Špiro je osjećao potrebu da Krstu Brodnjaka obavijesti o onome što se događa, da se s njim posavjetuje. Događalo se, ukratko, to da su mještani zaključili kako im samo Pelegrin kviri opću sliku zdravlja i sreće, pa su odlučili da ga protjeraju s otoka. Već su pripremili i barku i sve, a onda su se okupili oko Pelegrinove kuće (koja je i inače stajala na osami) i stali ga pozivati da se preda. Počelo je to još dugo prije zore. Don Špiro je bio tamo i pokušao ih urazumiti, ali ništa nije vrijedilo. Već su se čule i prijetnje kamenjem, a don Špiro se intimno bojao da nekome ne padne na pamet da zapale kuću, zato što je Pelegrin odbijao suradnju.

— Zar je tako daleko došlo? — upitao je Krsto Brodnjak.

— Još gore — uzdahnuo je don Špiro.

Onda su na neko vrijeme zašutjeli, pa su gledali kako Filica uzima smjesu koju je načinila, kako je nanosi na ubrus i privija dječaku na čelo i na prsa. Nešto mu je ulila i u usta. Sve je to činila vrlo pažljivo i šutke dok su je oni promatrali. Kad je završila, sjela je kraj kreveta i stala pjevušiti. Don Špiro je tada izašao, da pravi društvo Zori, a Krsto Brodnjak je ostao stajati u kutu, u sjeni, gledajući kako se zrake sunca polako uvlače u sobu.

Gledao je staricu, gledao ju je zapravo i više nego Irfana. Tko je ona? Je li moguće da će pomoći? Je li ikad čula za Ivana Gundulića, je li ikad okusila moć čudotvornog praha? Je li pobožna, kad joj je brat bio svećenik? Što bi učinila da znade za prah? Bi li ga uključila u svoju alternativnu medicinu, ili bi ostala kod kadulje, smilja, ulja i kvasine? Sto bi učinila da joj se kaže kako je u svojoj konobi godinama čuvala ključ hrvatske književnosti, zlatan ključ?

Krsto Brodnjak se sjetio bavula, jedrenjaka nacrtanih na njemu, sjetio se rukopisa što su u bavulu ležali. Tamo je, među ostalim, bilo sve ono što je Gundulić napisao, a za što se dosada nije znalo. Ali, bilo je i drugih stvari. Bilo je i nepoznatih djela Bunićevih, Palmotićevih, Ignjata Đurđevića.

To znači da je tamo ležala cijela jedna paralelna nacionalna literatura, cijela riznica onoga za što se tvrdilo da je izgubljeno zauvijek. Taj bavul je imao moć da promijeni hrvatsku književnost, da je preobrati, da joj dade novo značenje i nov smisao, možda neko novo zdravlje. Što su onda ti rukopisi, pitao se Krsto Brodnjak dok je sunčana zraka putovala najprije po stropu a onda sve niže. Oni su za hrvatsku književnost možda isto ono što i ona dva pjevanja Osmana: popunjenje praznine, nova perspektiva, nov svijet. Ti drugi rukopisi, doduše, nisu ljekoviti kao onaj koji je sad tu, u sobi, ali tko zna kakve čudnovate osobine oni imaju? Smije li onda on te rukopise otvoriti prije nego što o tome razmisli, smije li ih pustiti u svijet?

Osim toga, znao je: ta su djela po svome nepostojanju, po svojoj izgubljenosti, imala vrlo određenu funkciju u hrvatskoj književnosti. Ona su imala istu ulogu kao nenaglašeni slogovi u stihu: oni nisu manje važni od naglašanih, oni su važni upravo po svojoj nenaglašenosti. I izgubljene Gundulićeve melodrame, i nestala Bunićeva djela, i ono što se od Palmotića i Đurđevića ne zna, sve je to podjednako efikasno djelovalo svojim nepostojanjem. Kao što je i bolest dio života, kao što je i zlo dio svijeta, tako je i nepostojanje, tako je i gubitak potreban: bez njega se nikako ne može. I tko je on da sve to mijenja?

Kad je sunčana zraka već stigla do jastuka i kad se filologu počelo činiti da dječak pravilnije diše, da mu je kosa malo slijepljena i da se na prevrnutom ružičastom dlanu, u naborima, vide sitni odsjaji, dok se još nije usuđivao da to sam sebi prizna, nego je sve još pripisivao svome oku (koje je ključalo kao i uvijek), obratio se starici, tiho, gotovo šaptom:

— Šjora Filica, recite mi... Biste li mogli još neko vrijeme pričuvati onaj bavul u vašoj konobi?

— E — ozvala se starica. — Bome da bi mogla.

— Znate — rekao je — rukopisi nisu bogzna što, ali ja ću se vratiti po njih na ljeto, pa da se don Špiro ne muči... Da ih stavite gdje su i bili, a?

— Dobro će mi doć bavul za sterat trave — rekla je starica mirno i zašutjela.

Tako je i to bilo riješeno, i tako je onda Krsto Brodnjak stao pažljivo motriti dječaka, i sve mu se više činilo da se Irfan doista znoji. Kad je u to bio siguran, pozvao je Zoru.

I sad je gledao kako se mali znoji, sve više i sve obilnije. Ovratnik mu je bio mokar, sa čela mu je curilo, niz kapke mu teklo, kosa mu je bila kao da je pokisao, čak mu je i niz zapešča lijevao znoj. Kao da je bolest izlazila iz njega s tim znojenjem. A starica je sjedila do njega, pjevušila i zadovoljno se smješkala. Što li mu je dala? Nije li i ona imala neki čarobni prah? Možda je i prah s rukopisa zapravo tek prah iz njezine konobe? Možda je sad i Irfan inficiran zdravljem, zauvijek?

Odjednom, dječak je otvorio oči, pogledao u strop, pogledao u staricu, a onda je oči skrenuo na filologa. Nije se začudio staričinoj prisutnosti, samo ga je na Brodnjaku nešto uznemirilo. Reče promuklo:

— Šta je, bolan Krsto, nešto si mi blijed, šta ti je?

— Konju — reče Krsto Brodnjak nježno.

Glava devetnaesta

Oprezno je hodao po blago nagnutoj betonskoj ploči koja je blještala i zasljepljivala ga na kosom zimskom suncu. Čvrsto je stiskao šaku u džepu i polako se približavao uzdignutome dijelu nalik na kocku s metalnim poklopcem. Površina je bila glatka, bio je to velik i lijep naplov, i k tome dobro pometen, čist i bez ijedne pukotine. Okolo su se sterali vinogradi koji su spavali zimskim snom, čekajući svoj trenutak. Općinska gustirna u polju izgledala je kao golem sunčani sat na kojem je Krsto Brodnjak kazaljka, samo što ta kazaljka nije čekala da se pomakne sunce nego se sama micala, vukući za sobom i svoju sjenu. Približavao se otvoru.

Povremeno bi se osvrnuo oko sebe, pa pogledao prema dva daleka zvonika i prema maloju skupini kuća. Tamo negdje, na nekih trista metara zračne linije, bili su ljudi, tamo se događalo ono zbog čega se sad i on šuljao oko gustirne. Tamo su ljudi opsjedali Pelegrinovu kuću i pokušavali da ga iz nje istjeraju. Opsada je trajala već satima.

Kad je prolazio, nakratko je zastao da to vidi. Najstrašnja je u svemu bila neka mračna odlučnost tih ljudi. Nisu uopće izgledali ni izbezumljeni ni fanatizirani, a ipak su morali biti i jedno i drugo, jer kako bi inače radili ono što su radili? Jeziv je bio mir, sabranost, odsutnost vike, naglih pokreta i uzbuđenja, grozna je bila staloženost s kojom su pronalazili sve nove i nove načine da prodru u kuću. Udarali su gredama o vrata (kao o novcima za opsadu gradova), podmetali kamenje, pokušavali se uzverati uza zid, donosili ljestve i motke. A sve su to činili mirno, sređeno, polagano, bez larme i bez panike, kao da sigurno znaju da su u pravu i da moraju pobijediti. Nešto ih je tjeralo.

A Pelegrin, koji je bio sve prije nego miran, nalazio je načina da brani i sebe i svoju bolest i svoje pravo na nju. Odbijao je napade, rušio ljestve, nečim je podbočio vrata i prozore, osigurao sve ulaze i pukotine i nije se dao. U jednom času, Krsto Brodnjak je ugledao njegovo izbezumljeno lice na prozoru: nagnuo se i uzeo pljuvati na opsadnike. To pljuvanje, naravno, nije bilo nimalo simbolično, ono je bilo mnogo gore od prolijevanja vrelog ulja za opsade srednjovjekovnih gradova: AIDS se prenosi pljuvačkom kao i krvlju, to su svi dobro znali, pa bi zato i ustuknuli. Samo, koliko će dugo tako biti, pitao se Krsto Brodnjak. Koliko će im dugo trebati pa da povjeruju kako su jači i od side i kako njihovu zdravlju ni ona ništa ne može, pa ako je zahvatila Pelegrina, njih neće? Zacijelo, neće potrajati dugo. Bili su izgubljeni, bili su posve u vlasti onoga praha, ni prema kome i ni prema čemu nisu više imali milosti (čak su i djecu zanemarili). Zato je on znao da ima pravo činiti ono što čini, zato je to i činio.

U ispravnost vlastite namjere konačno ga je uvjerio razgovor s don Špirom toga jutra. Kad se pokazalo da je Irfan dobro, kad je popio malo čaja, presvukao se i kazao da je gladan, don Špiro je kratkom molitvom zahvalio Bogu, pa je potom Krsto Brodnjak njega i Filicu ispratio do pred hotel. Filica se na njegove zahvale nasmiješila tako da joj se kukasti nos gotovo sastavio s bradom, te je otišla za svojim poslom. A don Špiro je sveudilj uzdisao, jer ga je očito mučila neizvjesnost što se dalje dogodilo u opsadi Pelegrinove kuće. Nije znao što treba da radi, nije znao treba li da bude sa svojim župljanima ili protiv njih, to je bilo ono najgore. I trebalo mu je da s nekim razmijeni misli. Pa je rekao:

— Vidite vi to, moj šjor profešur. Ja se pitam kako će to za vršit.

— Ja mislim da neće dobro za Pelegrina — rekao je Krsto Brodnjak.

— To je grijeh — uzdisao je svećenik. — To je strašan grijeh. A grijeh je gori od svake bolesti.

Zapravo, i ovo što je njih uhvatilo, i to je neka bolest, samo još gora od svake druge, i od one Pelegrinove.

— Nije — odmahnuo je tada Krsto Brodnjak glavom žalosno. — Ja mislim da nije. To je zdravlje.

— Zdravlje? — uzvio je don Špiro obrvama.

— Zdravlje — klimnuo je filolog glavom. — Ali, da je takvo zdravlje gore i od bolesti, tu imate pravo.

— Ne razumijem vas — rekao je don Špiro, sad još zdvojniji, jer došao je tražiti utjehu a našao nove komplikacije.

— Sami ste rekli da je bolest potrebna na svijetu — govorio je Krsto Brodnjak u pustoju uvali u staklasto rano jutro, gladan, prepušen, umoran i smušen — sami ste to rekli. Bila su tu čudesna ozdravljenja. Pa su u njih povjerovali. Ne misle više ni na Gospu ni na...

— Da — složio se don Špiro. — Ja sam se toga bojao, a ono...

— Misle valjda da su izabrani — dodao je filolog. — Oni hoće da odavde protjeraju bolest, s ovoga otoka. Da ukinu svako zlo. A ako nema zla...

— Nema ni dobra — dopunio je don Špiro. — Ovakvo zdravlje nije od Boga, ja to od početka govorim.

Krsto Brodnjak se na tom mjestu na trenutak slomio. Da nije bio neispavan i izbezumljen, možda ne bi rekao ono što je tada započeo, a ovako, ne samo što je rekao nego ga nije bilo ni odviše briga.

— U tom smislu — izvalio je — tu sidu, AIDS, to možda i nije na ovaj svijet poslao Nečastivi, nego Gospod Bog. Da nas kuša. I zato što je zlo na svijetu potrebno.

Don Špiro je i sam bio i umoran i zbunjen i uzbuđen, pa se nije ni trgao ni upustio u polemiku. Samo je zdvojno odmahnuo nosinom, slegao ramenima i rekao:

— Ali, ovo je sasvim naopako, da bolest postane dobro, a zdravlje zlo...

— Da dobro i zlo zamijene mjesta — klimao je glavom Krsto Brodnjak. — To je naopako, točno. Ali, možda mi od samog početka krivo o tome mislimo? Zašto bi zdravlje moralo biti samo po sebi dobro, a bolest zla? Zar samo zato što je zdravlje ugodno a bolest neugodna? I zar se ne može sve što na ovome svijetu valja tumačiti kao bolest?

Don Špirino lice bilo je kiselo. Njega je mučila ova situacija, on je bio ozbiljan i odgovoran čovjek, bio je praktičar, a ne teolog, a još najmanje dokoni mudrijaš. Zato je pogledao mlađega čovjeka donekle sumnjičavo, pa ga je nevoljko priupitao:

— Kako to mislite?

— Pa, tako — rekao je Krsto Brodnjak. — Što je u ljudskom životu zdravo? Zdravo je da živi prirodno, da ore i kopa i održava goli život, da ne čini zlo nego da radi nešto korisno. Sve drugo možda je bolest. Sve što ne služi tim temeljnim ciljevima, sve bi se moglo shvatiti kao bolest. Težnja da se čovjek okruži ljepotom i raskošju, težnja da ostavi trag, težnja da uvede neke konvencije kojih će se svi pridržavati, težnja da uspostavi sistem vrijednosti, težnja da...

Don Špiro ga je gledao začuđeno, oči su mu postajale sve uže i sve sumnjičavije. Kao da se pitao nije li i ovoga jadnika uhvatilo, a u isto vrijeme kao da se pribojavao da od tih riječi ne uhvati i njega samog. Krsto Brodnjak je slutio da se don Špiro sad u odnosu prema njemu nalazi u istom položaju u kakvom je on sam prije bio prema Onti: istodobna privlačnost i odbojnost. Duhovnik protisne:

— Čekajte... Vi mislite... Kultura? To? Kultura da je bolest?

— Kultura da, i civilizacija — sve je više filolog padao u vatru. — Zar nije bolesno graditi visoke zgrade, živjeti u gradovima, izmišljati telefone, televiziju, letjeti na Mjesec, pisati sonete, komponirati simfonije, slikati freske?

— Mislim da shvaćam što hoćete reći — klimnuo je pop glavom. — Ali ne odobravam.

Krsto Brodnjak se više nije na to obazirao, jer nije se mogao zaustaviti. Don Špiro bio je jedina osoba na otoku kojoj je to mogao reći. Ne zato što će jedini razumjeti nego zato što će jedini to osjetiti, osobno uzeti k srcu, što će jedini patiti zbog tih misli. Filolog je nastavljao.

— Šta mislite, don Špiro, zar nije bolno, beznadno, pa prema tome i nezdravo, misliti o tome kako je čovjek smrtan, razmišljati o posljednjim stvarima, nastojati razumjeti sebe i sve oko sebe, misliti uopće? Zar nije i samo mišljenje bolest?

— Nemojte tako — rekao je svećenik.

— Ili, ako hoćete, u životu pojedinog čovjeka — tjerao je Krsto Brodnjak svoje, tvrdoglavo, histerično i nezaustavljivo. — Što je zdravo? Zdravo je množiti se i imati potomstvo. A ljubav? Zar nije svaka ljubav kojoj nije cilj potomstvo za pravo grijeh? To i vaša crkva uči. Ona ljubav zbog koje se uzdiše na mjesecini i skače pod vlak, zar nije to znak bolesna uma? Svakako jest. A eto, iz takve ljubavi nastaje vječna književnost, genijalna glazba, veličanstveno slikarstvo... I, što je najčudnije, ta umjetnička djela slave Boga!

— Stanite — bio je sad odlučan i don Špiro.

Ali, nije pomoglo, jer Krsto Brodnjak je mljeo tako kako valjda nije nikada u životu. Rekao je:

— Zar nije vlast, država, želja da se vlada i naređuje, da se ima moć, da se bude poznat i slavan, zar nije i to bolesno?

— Ne, ne, čekajte...

Tako je trajao taj razgovor kojeg se Krsto Brodnjak sada stidio, ali koji je njemu osobno ipak pomogao. On je drobio i naklapao, a don Špiro je odmahivao glavom, branio se rukama i nogama, ali nije uspijevaao doći do riječi. Filolog je dobro znao da jadnog popa ni krivog ni dužnog tomu izlaže, dobro je znao da zacijelo i vrijeđa njegove osjećaje, a ipak, nije mogao drugačije. Osjećao je da onim što govori don Špiri samo još više sam sebe uvjerava, da je sve sigurniji kako je u pravu i kako doista treba da poduzme ono što je nakanio.

Još kad je vidio opsadu, kad je vidio mirna i kamena lica opsadnika i napaćeno i gnjevno Pelegrinovo lice, kad je vidio kako jadnik vlastitom pljuvačkom brani ono malo života što mu je još ostalo, da ga brani od onih koji misle da je kriv što je bolestan, bio je još sigurniji da postupa dobro. Pelegrin je bio sam, tamo, u onoj kući, ili možda s majkom, ali je zapravo protiv njega bio cio svijet, a ne samo njegovi sumještani. Onaj tko je osuđen na smrt, nema prijatelja, niti ih može imati. Ali, ima

možda neka prava. Ima pravo da nikome ne služi za istjerivanje nekakvih principa i za liječenje strahova. Zato se sad Krsto Brodnjak osjećao kao Pelegrinov predstavnik, kao netko tko umjesto Pelegrina hoda naokolo, čini ono što bi Pelegrin želio učiniti ili što bi morao, da zna. On je u ovom času živio Pelegrinov život. Išao je dalje.

Stigao je do onoga dijela gustirne kroz koji se zahvaća voda. Bio je poklopljen, pa polako podigne poklopac. S njegove unutrašnje strane bila je rosa, koja se sad stane slijevati i kapati natrag u gustirnu. Kapi su udarale o mirnu, staklastu površinu i odjekivale dugo i duboko, jer je unutrašnji prostor bio golem, a bio je dopola prazan. Dolje se zrcalio kvadrat otvora, bijelo nebo i Brodnjakova glava što se malko micala. Posvuda je vladala tišina.

Krsto Brodnjak zavuče ruku u džep i izvadi ono što je donio sa sobom. Polako otčepi bočicu, skinuvši prethodno s nje pečat. Onda je prevrne: gusta tekućina slije se u gustirnu. Kapala je dolje i odjekivala posve istim zvukom kao i kapi rose. Napokon u gustirnu baci i bočicu i ova potone. Ubrzo više nije bilo nikakva traga.

Pelegrinova krv stopila se s vodom.

Bilješka je bila ispisana sitno, sitnije od ostalog teksta, ali sasvim sigurno istim rukopisom i istom tintom. Stajala je na margini, tamo, na samom rubu, gdje se papir već počinjao čijati i raspadati u sitni, žuti, opasni prah. Kad ju je ugledao, Krsto Brodnjak je uzdahnuo. Tada je znao što mu je činiti.

Vani je sjalo sunce, bio je topao zimski dan, kao stvoren da se čovjek odmara u miru dalekog otoka. To se vidjelo kroz zavjesu koja je bila gotovo sasvim navučena, jer je dječak spavao, pošto se najeo i pošto mu je temperatura sasvim spala. Loveći zraku svjetla kroz prorez na zavjesi (jer sunce je sad bilo na drugoj strani zgrade), Krsto Brodnjak je prevrtao po rukopisu Osmana, znajući da u vezi s njim mora donijeti još jednu važnu odluku. I tako je našao tu bilješku.

Nalazila se na samome kraju XV pjevanja, na mjestu gdje kojega on jedva da je dosad i stigao, jer je bio samo preletio taj dio teksta, da vidi kako radnja teče, dok na ostalo nije obraćao pažnju. Tada, prvi put, vidio je da se sve izvrsno uklapa, i to mu je bilo dovoljno. Sad je o tome imao drugačije mišljenje, drugačije je na sve to gledao. Možda je zato i bio u stanju da — čak i pri tome slabom svjetlu — uoči bilješku, i da uoči njezino pravo značenje.

Pisalo je: Die 16. odobri 1622, J.F.G. scripsit.

Koliko je znao, to je u čitavom rukopisu bio jedini tekst na latinskome i ujedno i jedina datacija. I jedno i drugo svakako je moralo imati neko značenje. To što ostali dijelovi teksta nisu bili datirani, a ovaj jest, moglo je ukazivati na različite stvari. Na primjer, na to da je došlo do prekida u pisanju, pa se tu jedna etapa pisanja započela ili nastavila. Moglo je to značiti i da prepisivač nije pisao redom nego napreskok, kako je koje pjevanje dobio, jer svako je počinjalo na novom listu, dok je paginaciju mogao dodati poslije. Mogla je, napokon, ta bilješka značiti i to da je prepisivač već bio prepisao cijeli ep, samo mu je još bilo preostalo XIV i XV pjevanje, do kojih je mogao naknadno doći.

Ali, što je mogla značiti činjenica da je upotrijebljen latinski jezik? Naravno, nipošto nije mogla biti riječ o ustaljenoj dubrovačkoj navadi da se služe latinštinom, s obzirom na to da su na naslovnom listu i autorovo ime i plemićka titula i svi drugi podaci bili ispisani na hrvatskome. Isto tako na kraju spjeva nije stajalo Finiš nego Svarha. A to je onda svakako značilo da se latinskim jezikom htjelo na nešto upozoriti. Ali, na što?

Krsto Brodnjaku se činilo da zna odgovor. Zapravo, znao je od prvoga časa, samo se nije usuđivao da u to povjeruje. Inicijali su na to upozoravali: JFG je značilo Joannes Francisci Gondolae, naime, Ivan Frana Gundulića. On je u ruci držao autograf. Rukopis nije napisao nitko drugi nego Ivan Gundulić osobno.

Ustao je sa stolca i prošetao se po sobi osluškujući dječakovo duboko disanje koje se pomiješalo s njegovim vlastitim, burnim i nepravilnim. Imao je pred sobom, pipao prstima Gundulićev rukopis! Taj su papir Gundulićeve ruke listale, po njemu je Gundulićevo pero letjelo! Nije mogao sam sebi vjerovati. Odmicao se od rukopisa, opet mu se vraćao, dodirivao ga prstom. Odmahivao je

glavom, odmahivao rukom, kao da se radi o gluposti, smijao se sam sebi. A opet, što se više čudio, to je više vjerovao, više je bio siguran. Bio je to Gundulićev rukopis.

O tome je svjedočila i uporaba latinskoga jezika. Njime se željelo upozoriti na osobitu važnost bilješke, ili, još više, na osobitu važnost teksta kraj kojega je stajala. Ona je imala svečani karakter, upozoravala je da je nešto gotovo, završeno, savršeno. Kad je dodao XIV i XV pjevanje, umjetnik se svečano potpisao.

Jer, očito, bio je svjestan važnosti toga čina, bio je svjestan da je stvorio nešto savršeno. Imao je svoje djelo gotovo pred sobom, i bio je to kraj. Ne samo kraj njegovog truda i duga lutanja, ne samo kraj slaganja osmeraca, nego i kraj uopće. Gundulić mora da je uvidio kako je stvorio nešto što stoji na kraju, na vrhu, u svakom slučaju negdje odakle se više nikamo dalje ne može krenuti. Nakon toga više nije bilo ničega.

Zato je možda toliko i oklijevao da završi Osmana, zato možda nikada nikome nije rekao da ga je završio. Ali, završio ga jest, pred sobom, pred Bogom i pred vječnošću. Potpisao se, ne za potomstvo, ne za slavu, nego za sebe. Potpisao se kao stvaralac, ali i kao počinilac, jer zacijelo je shvaćao da je kriv, zacijelo je znao što slijedi. Zato nije učinio ništa da cjelovito djelo stigne do čitalaca, zato ga je krnjeg poslao u javnost, osakativši ga za dva ključna pjevanja. Znao je dobro što će izostaviti: nije izostavio ni XIII. pjevanje (sastanak u paklu), bez kojega se moglo, ni VII. pjevanje (putovanje kroz Grčku), bez kojega se isto tako moglo. Izostavio je ona pjevanja bez kojih njegovo djelo nikako nije moglo biti cjelovito, bez kojih je bilo zagonetno, tamno, i zračilo panikom, jezom, tražilo da se rupa začepi.

Znao je: da je dao svijetu završenoga Osmana, hrvatske književnosti više ne bi bilo. Mora biti da mu se to objasnilo u samotnim noćima, negdje u Konavlima, kad je bio blagoslovljen da postigne ono za čim svi umjetnici teže, i kad je iskusio što to znači. To ga je valjda i slomilo. Shvatio je da nakon jednoga savršenog djela nacionalna literatura više nema razloga da postoji. Zato je učinio svoje djelo što je mogao nesavršenijim a da ne uništi ništa od stvorenoga, jer to bi bio grijeh.

Možda Gundulić tada nije ni slutio — tako je razmišljao Krsto Brodnjak šecući po sobi i pogledajući čas dječaka čas rukopis i nalazeći između njih nekakvu zagonetnu vezu — možda nije točno znao što će sve odatle proizaći, ali je to, kao veliki umjetnik, zacijelo slutio. Nije izašlo ništa naročito veliko, ali je izašlo nešto što postoji, i što ima pravo na postojanje. Izašla je hrvatska književnost. Osakativši svoje djelo, on je tu književnost definitivno stvorio. Ili joj je tek omogućio da postoji.

Jer, mislio je dalje Krsto Brodnjak, što je drugo hrvatska književnost nego niz pokušaja da se nadopuni Osman? Što je ona u svim svojim fazama, od stare, preko ilirizma, sve do suvremene literature, nego pokušaj da se praznina učini nevidljivom, da se Osman dopuni i dopjeva, da se dovrši? Sve što se u toj književnosti napiše i što se objavi, ne služi ničemu drugom i nema nikakva drugog smisla osim zatrpavanja te strašne rupe koja sve guta. Guta sve, da, ali ne nepovratno i ne zauvijek. Jer, djela ostaju nama, ostaju čitateljima, ostaju generacijama. Prema tome, što drugo ostaje da se zaključa — nasmijao se poluglasno Krsto Brodnjak hodajući po hotelskoj sobi — nego da ta rupa u koju se baca sva hrvatska književnost nije ništa drugo nego mi sami, mi koji tu književnost čitamo, koji je osjećamo kao svoju.

Sve mu se većom i važnijom činila ta rupa. Nekako mu je izgledalo logično da je i sve ono što je napisano prije Osmana, prije Gundulićeva rođenja, sve tamo od Bašćanske ploče, bilo namijenjeno toj rupi, tom jedinom koraku koji hrvatskoj književnosti nedostaje do savršenstva. I činilo mu se da svaka književnost, da bi bila književnost, mora imati takvog nekog svog Osmana, i takvu nekakvu rupu u njemu. Što veća, što bolnija, što užasnija rupa, to bolja literatura.

Polako je zavezao vrpce na fasciklu, pogledavši još jedanput XIV i XV pjevanje i zaustavivši se još jedanput na onim mjestima koja je u starome tekstu najviše volio. Stavio je rukopis na stol i okrenuo mu leđa. Mislio je da zna što i kako treba. Prišao je Irfanovu krevetu i sjeo do njega.

Opipao mu je puls: bio je ravnomjeran i spor. Dodirnuo mu je čelo. Bilo je hladno. Disanje je bilo odmjereno i duboko. Dječak se nije budio. Odmarao se, skupljao sagu. Snagu za što? Za bijeg, za nezahvalnost, za zločin? To više nije bilo važno. Bilo je važno da je zdravlje povratio sam. Uz malo trava, ali uglavnom sam.

Onda je izvana doprla buka, pa Krsto Brodnjak priđe prozoru. Ulicom su prolazili ljudi, po dvojica, po trojica, razgovarajući. Hodali su odmjereno, bez žurbe, ponegdje se već vidjelo kako se laćaju svojih uobičajenih poslova: piljenja, krpljenja mreža, čišćenja, pranja rublja.

Ovako ili onako, opsada Pelegrinove kuće bila je završena. Tko je sad na redu?

Glava dvadeseta

Između kapelice s Kristom i Lazarom i gustirne s Pelegrinovom krvlju susreo je povorku. Zvonili su, čegrtali, tralalikali, poskakivali i pjevali. Bili su ogrnuti u ovčje kože, imali su rogove na glavi i maske na licu, natakli su bili vlasulje od morske trave i lica namazali čađi, žutilom i crvenilom, navukli stare haljine, vreće, prekrojene lancune, stavili na sebe sve staro i ružno do čega su mogli doći. Poskakivali su i pjevali, a na čelu se njihala osobito obučena lutka kojoj je glava poskakivala na sve strane. Prema vrhu brda već je bio razapet konopac po kojem će ubrzo spustiti lutku uz pucnjavu prangija i osobit obred. Bio je pokladni utorak.

Maknuo se malo u stranu, do rešetaka na ulazu u kapelicu. Oni nisu obratili pažnju na njega, ali je on nekako znao da su ga vidjeli i da pamte gdje su ga vidjeli. Bilo ih je mnogo i bili su skupa, i njemu je bilo drago što se s njima susreo na povratku, a ne na odlasku.

Vraćao se od Filice travarke. Ona je tamo imala velike brige, jer joj je u kući ležao mrtav brat, ali je pogreb bio zakazan tek za sutradan, na Čistu srijedu, da se izbjegnu poklade. Zato je Krsto Brodnjak znao da kod Filice neće biti velike gužve, da tamo neće zateći don Špiru, a možda ni previše seoskih baba. Tako je otišao u župni dvor (Tere mu je samo otvorila vrata, nije imala vremena da se duže njime bavi), pa je stavio bavul pod ruku i odnio ga. Natovario ga je u Zorin mali auto, pa su se odvezli do Filice. Zora je odmah otišla, jer je imala posla, a on je unio sanduk u dvor, pa odatle u aromatičnu konobu, na njegovo staro mjesto. Filica je po škrinji odmah prostrla platno i rasporedila trave koje je toga jutra bila nabrala. Oboje su bili zadovoljni. Krsto Brodnjak joj je dao nekoliko metara platna za seljačke haljine što ga je kupio toga jutra, jer je znao da ne bi primila novac, i Filici je to bilo drago. A njemu je bilo drago što je jedan posao uspješno obavio, i što ga ona ništa ne pita o tome čime je ono liječio Tonka, i zašto.

I sad je stajao tu, naslonjen na rešetke kapelice. Iza njegovih leđa, u polutmini, Krist je uskrisivao Lazara, a Lazar je bio Krist sam. Ili obratno: Lazar je uskrisivao sam sebe, Krist je sam sebe dizao iz mrtvih. A pred filologovim očima bila je povorka, i on je osjećao kako mu ničemu ne služe sve one vrijedne folklorističke stranice koje je pročitao o lastovskom karnevalu. Oni mirni i staloženi ljudi koji su još do jutros opsjedali Pelegrinovu kuću, smišljeno težeći zlu i misleći da rade dobro, sad su se razmahali i raspomamili, jer došao je trenutak slavlja, trenutak trijumfa. Nije to bio bijeg od svakodnevnih briga, kao svakog mesopusta, ovoga puta to je bilo slavlje zdravlja i spoznaje da je sve u redu.

Iza visoke figure Poklada što se na čelu njihala, Krsto Brodnjak je vidio bijelu ploču javne gustirne što se caklila u dugim sjenama zimskoga poslijepodneva. Lutka se isticala na toj bijeloj površini i izgledala je, u svojoj crvenoj odori, još nakaznija i još strasnija. U isto vrijeme — to je znao samo Krsto Brodnjak i nitko drugi — ta je tamo bijela površina zapravo bila strašna protuteža liku Krnjevala. Ako je on bio radost zbog pobjede, gustima je upozoravala da pobjeda nije potpuna, da se još svašta može dogoditi. Ako je Poklad, onako taman, bio svjetlo, onda je gustima, onako bijela, bila sjena.

Krsto Brodnjak je vrlo dobro znao da nije učinio ništa osobito time što je bacio Pelegrinovu krv u gustirnu. To je bila više simbolična gesta, koja je trebala u život zajednice unijeti malo bolesti nasuprot zdravlju, nego neka stvarna opasnost. Jer, to je bila gustima u polju, služila je najviše za zalijevanje vinograda, i za napajanje stoke. S druge strane, koncentracija je bila premalena: krvi malo a vode mnogo. Napokon, i AIDS se prenosi samo neposrednim kontaktom, a ne na taj način. Sve je to imalo prije svega simbolično značenje.

Ali, s druge strane, tko zna? Ionako to sa širenjem side nije posve sigurno. Možda će virus preživjeti u vodi, možda ipak krene? A ako krene, tada s njim neće krenuti i epidemija — tako je

barem mislio Krsto Brodnjak — nego će samo doći do borbe između virusa AIDS - a i virusa zdravlja, i tako će se uspostaviti normalno stanje.

Dobro je znao da su to fantazije, dobro je znao da će se normalno stanje teško opet uspostaviti, osim ako djelovanje praha i njegova virusa ne prestanu sami od sebe. Možda je djelovanje vremenski ograničeno? Možda će se već sutra Teri vratiti tumor, Frančeški šećer, don Špiri čir, Vici šepavost, a svima drugima njihove bolesti, njihove boli, njihov normalan ljudski život? To se nije moglo znati. Zasad, Lastovo je bilo prepušteno zdravlju, bilo je prepušteno svemu drugome što se moglo dogoditi. I dok je gledao crnu figuru Poklada kako se njiše na podlozi bijele ploče naplova gustirne, znao je da je bar zasad gustima jedina nada i da zato treba što prije bježati.

Pustio je da povorka odmakne prema mjestu, da za njom odmaknu i takozvane lijepe maškare (inače specijalitet lastovskog karnevala), a onda je polako krenuo i sam. Poljem su se vukle duge sjene kasnoga poslijepodneva, još je samo vršak brežuljka bio obasjan i čudno sjao, kao i pučina u daljini. Tamo, na pučini, kao da nije dolazila večer, tamo kao da je trajao neki drugi dan, neko drugo vrijeme, stalno svjetlo i radost. Tamo kao da nije trebalo svaki dan puštati sunce kroz koraljnu kapiju da izađe, tamo je ono stalno sjalo.

Krsto Brodnjak je znao da treba bježati, ne k tome suncu nego od njega. Trebalo je bježati s Lastova, kao što su i drugi pobjegli. Jer, Lastovo je bilo daleko na pučini, ali nije bilo samo na svijetu i u tome je bila nada, ali i opasnost. Sve je još bilo moguće. Gledao je pred sobom sudionike pokladne povorke kako veselo poskakuju, pa se zlurado smješkao. Oni su mislili da su pobijedili bolest, da su se oslobodili. Na kraju su — to je Krsto Brodnjak čuo od don Špire — prodri u Pelegrinovu kuću, nahrupili unutra, ali njega tamo više nisu našli, ni njega ni majku. Pretražili su sve, od konobe do šufite, ali nisu našli ništa. Pelegrin je našao načina da se provuče kroz kordon, da nestane. Provukao se kao zaraza, kao virus i otišao u svijet.

Nisu ga našli na otoku, premda su pretražili i poljske kućice i škrape uz obalu i sva skrovita mjesta. Nedostajao je jedan čamac, pa se pretpostavljalo da je jadni nekamo otplovio. Oni su bili zadovoljni, a on se spasio. Krenuo je, dakle, u svijet, gdje ljudi i ne znaju da je bolestan, krenuo je da možda još ponekog zarazi. S druge strane, pravi njegov bijeg bio bi tek bijeg na Lastovo, i Krsto Brodnjak bio je gotovo siguran da je ono s čamcem bio samo trik i da je Pelegrin i dalje tu negdje, da se negdje krije, možda je čak skriven i pod ovčjom kožom, tamo, među onim maškarama. Možda, ogorčen i očajan, otvara vene i pušta svoju krv gdje god stigne? Ili po svemu pljuje?

Malo izgleda ima da se zdravlje suzbije i zadrži na Lastovu, mislio je Krsto Brodnjak dok je hodao putom prema mjestu i dok se daleko pred njim njihala figura Krnjevala. Onte je otišao, a možda je već bio zaražen zdravljem. Odlazili su i drugi, svakoga dana stizao je brod. Otok je bio dio svijeta i to je bilo neizbježno. Zdravlje je možda već krenulo na svoj pobjedonosni put. Možda ga više nitko nikada neće zaustaviti. A ako savršenstvo zahvati ovu zemlju, ako to počne, onda...

S druge strane, pomislio je na ulazu u mjesto, možda ju je već i zahvatilo? Zar sve ono što se događa na kopnu ne govori u prilog upravo takvoj pretpostavci? Zar tamo ljudi ne tragaju izbezumljeno za bilo kakvom vrstom savršenstva, zar nisu uvjereni kako su ga već i postigli, kako su zdravi, jaki i moćni? A ako je rukopis Osmana doista lutao naokolo, fizički lutao, kao što je tvrdio pokojni don Kuzma, onda se možda prah iz njega posvuda istresao, onda su možda već odavno svi zaraženi i onda možda ovoj zemlji više nema spasa? Uostalom, mislio je, zar o tome ne svjedoči i ono o čemu stalno govori televizija, ono što pišu novine, ono što se svakoga dana događa? Zar nije sve već odavno počelo, zar se tamo ljudi ponašaju imalo drugačije od ovih na otoku?

Krsto Brodnjak je daleko pred sobom gledao figuru lastovskoga Poklada. Malo je nedostajalo pa da živ čovjek bude tako nosan a onda spaljen. Negdje će se možda uskoro i to dogoditi. Možda se i u ovome času, večeras, negdje već i događa.

Plamen je bio izuzetno visok, narančaste boje, i dizao se sporo, postojano, sve više i više, jer nije bilo vjetra. Polako je počeo gutati lutku, odozdo, od nogu. Njegov odbljesak u moru bio je također crven, te je i more izgledalo kao da je od ognja. Vatra je bila od drva, drva su bila zimska, ne

osobito suha, i zato je sve teklo polagano, gotovo sadistički: Poklad će se dugo mučiti, a trijumf će dugo trajati. Trijumf zdravlja, trijumf svega onoga što traje na otoku.

Krsto Brodnjak stajao je na obali i jednom rukom grlio Irfana a drugom svežanj koji je bio zamotan u smeđi pak - papir. Gledao je kako ljudi donose svaki po treščicu, po grančicu, po komadić papira, krpu ili bilo što, da to stave na vatru. Malobrojna djeca nisu u tome sudjelovala, stajala su sa strane i gledala sve to velikim zamišljenim očima, bez radosti, kao da u veselom obredu vide nešto više i nešto strasnije nego odrasli. Ona su u lutki možda vidjela osobu, biće koje pati, jer su se sama još igrala lutkama, pa im je bilo žao.

Irfan je jednom rukom čvršće privio svoju zelenu jaknu oko vrata, a drugu je uvalio u džep filologova ogrtača, da bude siguran. Crveni plamen presijavao se u njegovim plavim očima i dobivao čudnu svijetlu boju, sasvim drugačiju od purpurne. Što će biti s tim dječakom? Kako će se Krsto Brodnjak s njime rasti? Hoće li u filologu, kad se njih dvojica jednom rastanu, ostati rupa, poput rupe u Osmanu?

Zapravo, bile su dvije rupe. Zora je stajala kraj njih, s rukama u džepovima, i gledala vatru. S njom se također trebalo rasti, i Krsto Brodnjak je već sad znao da će od toga u njegovoj duši ostati rupa, velika i nepopunjiva, rupa u koju će bacati sve što se ubuduće pojavi u njegovu životu, ma što da uradi (a radit će kao lud), ma što da otkrije i ma što da napiše. Irfan i Zora bit će u njemu kao XIV i XV pjevanje Osmana: uvijek će nedostajati i uvijek će svojom odsutnošću djelovati. Osjećao je, znao je, da se i sam pomalo pretvara u ep.

Blago je odmaknuo Irfanovu ruku iz svojega džepa i pogledom okrnio Zoru, a onda je krenuo. Primakao se lomači, stiščući rukopis na prsima. Znao je da ga gledaju, premda nitko nije mogao imati pojma što on to drži u ruci. Ali, morao je sudjelovati u njihovoj svečanosti, kad ih je već on u sve to uvalio. Morao je i sam nešto pridodati toj njihovoj vatri. I znao je da je najbolje da se to dogodi baš tako, kad se već mora dogoditi.

Prišao je lomači koliko se moglo od jare, a moglo se gotovo sasvim, jer je plamen bio slab i buktao je tiho, kao da ni lutka nije načinjena od nečega gorivog, nego kao da se i sama opire svojoj smrti i propadanju. Prišao je blizu, a onda je pogledao svežanj u svojoj ruci. Potom ga je položio u vatru, u podnožje lutke.

Snop iskara smjesta poleti uvis, a plamen brzo zahvati omot, pa tvrdi dio, pa sve ono u njemu. Sunuo je uvis, i to je sad bila jedna mala vatra unutar velike, mala je buktala življe, brže i plamenom sasvim drugačije boje nego ostatak vatre. Dizala se u jezičcima, žuta, crvena, pa potom tamnocrvena, koraljna. Okolo se širio jak i opojan miris lipe.

Krsto Brodnjak se vrati do Irfana i Zore, pa uze skupa s njima gledati kako Osman gori, kako izgara jedini autograf slavnog epa. Ako je jedini. Ako ova zemlja nije posijana takvim autografima iz kojih se širi miris lipe i zdravlje skupa s njim?

Brod je stajao privezan nekoliko koraka dalje i plamen je odsjajivao i po njegovim prozorima, na kojima nije bilo nikoga, samo je žuto svjetlo sjalo u praznom salonu. Bio je to brzi hidrokrilac neke turističke agencije: netko se sjetio da dovede malobrojne domaće zimske turiste (jer strani ovamo nisu imali pristupa) da vide finale znamenitoga lastovskog karnevala. Brod se još iste večeri vraćao u Split, i tako je Krsto Brodnjak odlučio da on i Irfan krenu, jer je znao da je sve gotovo, a ovo je bila izvanredna prilika da se sve obavi brzo, bez dugih priprema i sa što manje boli. Osim toga, to ga je oslobađalo i obaveze da se nadugo i naširoko rastaje s don Špirom — koga sad nije bilo na obali — da mu objašnjava zašto ne nosi ništa od tekstova i da mu tumači što je s tekstovima učinio, i zašto. Smutit će mu već nešto u pismu. Napokon, takav mu je odlazak omogućio i da izbjegne tegoban rastanak sa Zorom, koja je i sad stajala dva koraka dalje, sama, i koja je isto kao i on znala da je sve gotovo, i da se više nikad i ništa ne može ponoviti, čak ni ako se on vrati po one tekstove u Filičinoj mirisavoj konobi.

Znao je da ostavlja Zoru samu, nezaštićenu i suočenu s navalom zdravlja za koju nitko ne zna kako će se razvijati, ni u što će se pretvoriti nakon svega ovoga. Možda sutra osvane normalna Cista srijeda, možda sve bude kao inače? Ili bar prividno? Sad više nije bilo bolesti, i Zora je tu bila sama, liječnica bez posla, bez perspektive, bačena u misli kakvih nikada ne bi imala da se on, Krsto Brodnjak, nije pojavio na otoku i da nije na tako bezuman i opasan način pomiješao književnost i zbilju. Zora

nije imala ništa drugo nego svoje ključke od zlata, svoj razum, svoju snagu i dobrotu, a koja će vrata njima otključati, to možda i nije ovisilo samo o njoj.

Krenuli su prema brodu. Kod mosta su zastali, a onda je Krsto Brodnjak rekao Irfanu:

— Hajde, balavac, sjedi unutra pa se grij.

Irfan se rukovao sa Zorom, ona ga je poljubila i njemu je to bilo neobično. Onda su njih dvoje ostali sami.

— Javi se — rekla je liječnica.

— Hoću — rekao je Krsto Brodnjak.

Bili su okruženi ljudima i nije bilo zgodno da se ljube. Krsti Brodnjaku je bilo teško da joj pogleda u oči, pa je preko njezina ramena gledao u lomaču i u ljude oko nje, i sve ga je to podsjećalo na onu sliku sa svetim Lovrom. Što se tu još moglo reći? Da joj kaže kako je u njemu ostala rupa? Da joj kaže kako je voli, i kako će je uvijek voljeti? Hoće li vjerovati? Da joj kaže kako će sve na kraju biti dobro, jer će se zlo, jer će se bolesti opet pojaviti? Vjeruje li i sam u to?

Onda joj je stavio ruku na rame, pa ju je zaobišao. Rukopis je već bio posve izgorio na lomači, skupa s Pokladom, i sad se jasno vidjela gomilica pepela koja je iza njega ostala. Pepeo je bio zelenkast, posve drugačiji od ostaloga pepela, pomalo nalik na cvijet lipe što se, daleko na sjeveru, svakoga proljeća trusi i miriše.

Prišao je lomači, ona mu je palila lice, stisnuo je kapke, a stakleno oko sablasno mu je bljesnulo na odsjaju vatre. Čučnuo je kraj ognja, pa je punom šakom zahvatio vrući pepeo. Bio je sipak i tvrd, kao pijesak, kao da nije postao od papira. Stavio ga je punu šaku u džep, pa onda još jednom. Skupio je sve što se dalo skupiti. Ali, nije se moglo skupiti sve. Nekoliko je čestica ipak morao ostaviti i na otoku. Tko zna kako djeluje taj pepeo?

Znao je da ga gledaju, znao je da ga gleda i Zora. Zato se brzo uspravio i vratio do mostića gdje je ona stajala. Nije pitala ništa. Samo ga je gledala. On je pružio ruku i dotaknuo joj kosu, pa vrat. Onda je stao na mostić i popeo se na brod.

Motor je već naveliko radio i jedan od mornara već je dizao most. U salonu su bili malobrojni turisti, a s njima i Irfan koji je sjedio u kutu i zabrinuto virkao kad će se Krsto Brodnjak pojaviti. Čim ga je ugledao, mahnuo mu je, i od toga je filologu bilo lakše.

Brod se otisnuo i kroz okrugli prozorčić Krsto Brodnjak vidio je Zoru kako stoji na obali s rukama u džepovima, i gleda u njih. Irfan joj je mahnuo. Zora i Krsto Brodnjak su se gledali u oči, a onda je brod kliznuo u mrak. Vrlo brzo je, vozeći unatrag, stigao do sredine uvale, a onda je krenuo pramcem naprijed i stao naglo hvatati brzinu.

Tada je Krsto Brodnjak potapšao dječaka po ramenu. Irfan mu je namignuo, zadovoljan što je opet na putu, i rekao:

— E, Krsto, Krsto.

Time je bilo sve rečeno. Kako će Krsto Brodnjak ubuduće živjeti bez toga?

Ustao je i otišao do stražnjeg dijela broda, tu je otvorio uska vrata, pa se izvukao van, u tamu, na vjetar i zalupio vratima za sobom. Nitko nije ni opazio da je izišao.

Zavukao je ruku u džep i izvadio šaku pepela. Ispružio je ruku i otvorio šaku. Prosuo je pepeo u vjetar, neka ga vjetar raznese po moru. Neka pepeo tone. Pa zatim drugu šaku. Pa treću. Izvrnuo je džepove. Želio je da kod njega ne ostane više ni mrvica, ali nije mogao biti siguran.

Neka pepeo tone. Neka izaziva zdravlje riba i algi, ako je u stanju. Neka izaziva cvjetanje mora, ili neka ga liječi. Dolje, na dnu, to je Krsto Brodnjak jasno vidio kad bi sklopio oči, nalaze se koralji, cijela polja koralja, purpurna i tiha. Neka pepeo tone do njih, i neka prođe, neka zauvijek prođe kroz koralj na vrata.

Kraj

Bilješka o piscu

PAVAO PAVLIČIĆ (Vukovar, 1946.) autor je opsegom najvećega i žanrovski najraznovrsnijeg opusa u suvremenoj hrvatskoj književnosti. Objavio je više od šezdeset knjiga — zbirke pripovjedaka, romana, autobiografske proze, eseja, feljtona, znanstvenih radova; napisao je i više drama, filmskih i TV scenarija, prevodio je s talijanskoga, priredio i pogovorima popratio izdanja mnogobrojnih pisaca starije i novije hrvatske književnosti. Jedan je od najčitanijih i najpopularnijih naših pisaca, koji je svojedobno bez zazora, unatoč karijeri sveučilišnog nastavnika, svoje krimiće pod punim imenom i prezimenom objavljivao u roto - izdanjima.

Često se ističe paradigmatičnost Pavličićeva stvaralaštva za razumijevanje zbivanja u hrvatskoj književnosti u posljednjih tridesetak godina. Kao i cijeli naraštaj fantastičara, s kojima se javio potkraj šezdesetih i na početku sedamdesetih godina prošlog stoljeća, Pavličić u svom stvaralaštvu pokazuje iznimnu književnu osviještenost. U tom je smislu karakteristična njegova zbirka epistola - eseja Rukoljub (1995.), u kojoj piše o temeljnim pitanjima umjetničkog stvaranja i hrvatske kulture, ali istodobno progovara i o vlastitoj stvaralačkoj praksi. Pavličić je pisac koji iznimnu pažnju posvećuje fabuli, logici kompozicije i motiviranju postupaka likova, iz čega proistječe i naglasak na obavijesnoj funkciji jezika, na njegovoj jasnoći, umjesto na njegovoj emocionalnoj dimenziji. Piščeva vjera u primarnost priče u pripovjedačkoj umjetnosti toliko je velika da joj žrtvuje i psihološko postuliranje karaktera. Čak i u lirskoj (autobiografskoj, memoarskoj) prozi {Dunav, 1983., Sapudl, 1995., i dr.}, s mnogim dokumentarističkim elementima, pa i u feljtonima {Leksikon uzaludnih znanja, 1995.} Pavličić uvijek nastoji očuvati zanimljivost pripovijedanja.

Prve Pavličićeve novelističke zbirke (Lađa odvode, 1972., i Vilinski vatrogasci, 1975.) pokazale su da on s generacijskim kolegama ne samo da dijeli isti, novi senzibilitet, nego i da upravo paradigmatički iskazuje novu poetiku i drukčiji pogled na funkciju književnosti od dotad prevladavajućega. U tom politički i kulturno kriznom dobu, kad su započela velika društvena kolebanja unutar jugoslavenske federacije, mladi su hrvatski prozaici zanijekali književnosti dotad dominantnu funkciju društvenoga (političkog, ideološkog, socijalnog, nacionalnog) angažmana, a pisca oslobodili dužnosti da bude "savjest" društva. Okrenuli su se fantastici, dovodeći tako jedan marginalan žanr u samo središte književnog života. Ali kako taj bijeg od književne pragmatike i političke kontrole u eskapizam čiste fantastike nije izdržao sud publike, među onima koji su ubrzo krenuli u potragu za drukčijim pripovjednim modelom bio je upravo Pavličić. "Za mene je najvažnije jednostavno pitanje: hoće li to što pišem publika čitati ili neće", rekao je jednom prigodom. "Uvjeren sam da se knjige pišu za publiku!"

To inzistiranje na približavanju publici (koje će četvrt stoljeća kasnije fakovci istaknuti na svojoj zastavi kao temeljno načelo) snažno je uzdrmalo dotad čvrstu žanrovsku hijerarhiju zasnovanu na "nepomirljivosti" tzv. visokih i niskih oblika. Pavličić je publici u susret krenuo detektivskom prozom, krimićima koji se zbivaju u domaćoj sredini i s domaćim protagonistima: zbirke pripovjedaka Dobri dub Zagreba (1976.), Otrovni papir (2001.) te romani Plava ruža (1977.), Stroj za maglu (1978.), Tužni bogataš (2002.), Mrtva voda (2003.) i dr. No najvažniji dio njegova opusa čine novele i romani u kojima uspostavlja svojevrstan žanrovski suživot prepletanjem slojeva fantastike i zbilje, detekcijskog i pustolovnog, ljubavnog i autobiografskog: Večernji akt (1981.), Krasopis (1987.), Zaborav (1996.), Kako preživjeti mladost (1998.) te dva romana vrlo složene strukture, s velikim vremenskim rasponom, mnoštvom likova te paralelnih ili prepletenih fabularnih linija: Diksilend (1995.) i Kronika provincijskog kazališta (2002.).

Koraljna vrata (1990.) jedan je od onih Pavličićevih zavodljivih romana koji se čitaju s nepodnošljivom lakoćom i nakon kojih svaki čitatelj ima osjećaj da je baš sve u njemu razumio, "do posljednjeg slova". No koliko god bio sjajan, taj osjećaj posve je relativan, i varljiv; premda naime manje zahtjevna čitatelja roman može zadovoljiti već i zanimljivom, napetom fabulom, ili činjenicom da protagonist svoj krajnji izbor motivira moralnim razlozima, on je zapravo bitno složeniji. Pokazale su to neke vrlo sofisticirane interpretacije koje su se pozabavile postmodernim karakteristikama teksta (npr. uspostavljanjem odnosa prema tradiciji hrvatske književnosti). Ali, sva su ta značenjska bogatstva uzbudljivi "dodaci" koji pojačavaju čitateljevo uživanje u tekstu.

Strahimir Primorac